

TARSUS
ÜNİVERSİTESİ

T.C.

TARSUS ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ

ANA BİLİM DALI

GELENEKSEL DEVLETEN DİJİTAL DEVLETE: DİJİTAL
DÖNÜŞÜM OFİSİNE YÖNELİK BİR İNCELEME

ÜMMÜGÜLSÜM KABA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARSUS – 2024

T.C.
TARSUS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

GELENEKSEL DEVLETEN DİJİTAL DEVLETE: DİJİTAL DÖNÜŞÜM
OFİSİNE YÖNELİK BİR İNCELEME

ÜMMÜGÜLSÜM KABA

Danışman: Tuğba YOLCU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARSUS- 2024

Tarsus Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jüri tarafından Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Tuğba YOLCU

(Danışman)

Üye: Doç. Dr. A. Aslı SEZGİN BÜYÜKALACA

Üye: Doç. Dr. Halil KANADIKIRIK

Yukarıdaki Jüri kararı Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/..../2024 tarih ve/.....sayılı kararıyla onaylanmıştır.

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

.../.../2024.

Doç. Dr. Ayşe ERGİN ÜNAL
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Tarsus Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. / / 20...

İMZA

Ümmügülsüm KABA

ÖZET

GELENEKSEL DEVLETEN DİJİTAL DEVLETE: DİJİTAL DÖNÜŞÜM OFİSİNE YÖNELİK BİR İNCELEME

Ümmügülsüm KABA

Yüksek Lisans Tezi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Tuğba YOLCU

Ocak 2024, 125 sayfa

Her şeyin sürekli bir devinim ve dönüşüm içerisinde olduğu bu dünyada, hiçbir şeyin sabit ve durağan kalması mümkün değildir. Teknolojik gelişmelerin sonucunda internetin ortaya çıkması ve gün geçtikçe daha da gelişmesi tüm insanlığı ve sistemleri sarıp sarmalayan hayali bir ağ yapılanmasına sebebiyet vermiştir. İnternet teknolojilerindeki bu gelişmeler kitle iletişim araçlarının gelişip çeşitlenmesine olanak sağlarken, buna paralel olarak insanların dolayısı ile devletlerin bu dijital ortamlara entegre olma zorunluluğunu doğurmuştur. Çalışmada bu zorunluluğun bir sonucu olarak dönüşen devletin dijitalleşmesi ve Türkiye perspektifinde bu dijitalleşme sürecinin nasıl gerçekleştiği, Dijital dönüşüm ofisinin dijital dönüşüme dair uygulamalarının neler olduğu, devletin dijitalleşmesinin yöneten-yönetilen ilişkisine sirayetinin ne yönde olduğu ne gibi sorunlarla karşı karşıya kalındığı ve böylesi bir dönüşüm yaşayan devletin niteliğinin nasıl bir boyut aldığı gibi sorulara cevap bulunmaya çalışılmıştır. Bu sorulara cevaplanırken nitel bir yöntemle Dijital Dönüşüm Ofisi projelerinden elde edilen temalar ile betimsel bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışma sonucunda geleneksel devletten dijital devlete geçiş sürecinde devlet aygıtının kullanım aracı olarak merkezi iktidarın önemli bir rol üstlendiği ve geleneksel devlet yapısında mevcut sorunların dijital devlet sürecinde de farklı boyutta devam ettiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Devlet, İktidar, Dijitalleşme, Dijital iktidar, E- Devlet.

ABSTRACT

FROM THE TRADITIONAL STATE TO THE DIGITAL STATE: A REVIEW OF THE DIGITAL TRANSFORMATION OFFICE

Ümmügülsüm KABA

Master Thesis, Department of Political Science and Public Administration

Supervisor: Doç. Dr. Tuğba YOLCU

January 2024, 125 pages

Nothing can remain fixed and static in a world where everything is in constant motion and transformation. The emergence of technological developments, particularly the internet and its ongoing evolution, has given rise to an intricate network structure that encompasses all of humanity and its systems. These advancements in internet technologies have not only facilitated the development and diversification of mass communication tools but have also necessitated the integration of individuals and, consequently, states into these digital environments. This study explores the digitalization of the state, a transformation compelled by the necessity above. It aims to elucidate how this digitalization process unfolds within the context of Turkey. The investigation delves into the practices of the Digital Transformation Office concerning digital transformation, examines how the digitalization of the state impacts the governor-governed relationship, identifies the challenges encountered, and analyzes the dimension that the state's quality assumes during such a transformative process. In addressing these inquiries, a descriptive evaluation was conducted using themes derived from Digital Transformation Office projects through a qualitative methodology. The study's findings highlight that centralized power plays a pivotal role in leveraging the state apparatus during the transition from a traditional state to a digital state. Furthermore, it is noted that issues persisting in the traditional state structure continue to manifest in different dimensions throughout the digital state process.

Key Words: State, Authority, Digitalization, Digital Authority, E-State.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının hazırlık aşaması çok sancılı bir sürece tevafuk etmiş bulunmaktadır. Evvela bu süreçte benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Tuğba YOLCU'ya, kıymetli hocam Prof. Dr. Ayşe Aslı SEZGİN BÜYÜKALACA'ya ve emeği geçen bütün hocalarıma en kalbi duygularıyla şükranlarımı sunarım.

Bu çalışmayı 06.02.2023 tarihinde saatler 04.17'yi gösterdiğinde Kahramanmaraş merkezli 11 ili kapsayan depremde hayata veda eden bütün deprem şehitlerimizin ruhlarına ve yine imkansızlıklara gark olduğumuz, acziyeti doruklarda yaşadığımız, gözlerimizin önünden silinmeyecek travmatik anlar silsilesi yaşanmasına sebep olan aynı deprem de ellerimizden su gibi akıp giden canımın içi ablam Elif DÖKME'nin, gözlerimizin nuru cennet kuşlarımız Muhammet Tuğra DÖKME'nin ve Saltuk Buğra DÖKME'nin ruhlarına armağan ederim. Hiç olmazsa isimlerini ölümsüzleştirebilmenin verdiği güç ile çalışma bu aşamaya gelmiş bulunmaktadır. Sonsuz sevgi, sonsuz minnet ve sonsuz özlemle....

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
TABLolar LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM I

GELENEKSEL DEVLET ANLAYIŞINA DAİR TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Devletin Tanımı	4
1.2. Devlet Teorileri	6
1.2.1. Aile Teorisi.....	6
1.2.2. Biyolojik Teori.....	6
1.2.3. Kuvvet ve Mücadele Teorisi	7
1.2.4. Marksist Devlet Teorisi	7
1.2.5. Toplumsal Sözleşme Teorisi.....	8
1.3. Devletin Çeşitleri	8
1.4. Devletin Süreç İçindeki Değişimi.....	10
1.5. Devlet Aygıtının Kullanım Aracı Olarak İktidar.....	16

BÖLÜM II

DİJİTALLEŞME VE DİJİTAL DEVLET TEORİSİ

2.1. Dijitalleşme Kavramı	31
2.1.1. Dijital Çağ	31
2.1.2. İnternet	35
2.1.3. Ağ Toplumu	36
2.2. Dijital Devlet Teorisi.....	37
2.2.1. E-Devlet Uygulamaları ve Devletin Temel Unsurlarının Dönüşümü	38
2.2.2. Dijitalleşmiş Kamu Hizmetleri.....	39
2.3.3. Güvenlik ve Veri Gizliliği.....	40

BÖLÜM III

TÜRKİYE'DE DİJİTAL DEVLET SÜRECİ

3.1. Türkiye'de Dijital Devlet.....	43
3.2. Türkiye'de E-Devlet Süreci	44
3.3. Dijital Dönüşüm Ofisi (DDO).....	49
3.3.1. Açık Veri	52
3.3.2. Dijital Türkiye (E-Devlet).....	53
3.3.3. E-Yazışma	53
3.3.4. Fikir Maratonu	54
3.3.5. Hackİstanbul	54
3.3.6. Kamu Net.....	54
3.3.7. KAYSİS (Elektronik Kamu Bilgi Yönetim Sistemi).....	55
3.3.8. Tek Durak	55
3.3.9. Ulusal Veri Sözlüğü	56
3.3.10. 81 İilde Siber Kahraman.....	56
3.3.11. Siber Zekâ Yarışması.....	57
3.3.12. Türk Beyin Projesi (TBP)	57
3.3.13. Siber Kümelenme	57
3.3.14. HackZeugma	58

3.3.15. Türksat-5A'nın Yolculuğu Dijital Resim Sergisi	58
3.3.16. Sayısal Göz.....	58
3.3.17. DIGIATHON (Dijital Türkiye Blok Zincir Hackathonu).....	59
3.3.18.Siber Güvenlik Meslek Yüksekokulları	59
3.3.19. Yerli Siber Güvenlik Ürünlerinin Yaygınlaştırılması Platformu	61

BÖLÜM IV

SİYASAL KATILIM AÇISINDAN TÜRKİYE'DE DİJİTAL DEVLET

4.1. Siyasal Katılma	63
4.2. Dijital Devlet Uygulamalarının Siyasal Katılım Üzerindeki Etkileri	64
4.2.1.Hizmet Erişimi, Kolaylık, Bilgi ve Şeffaflık.....	65
4.2.2. Toplumsal Katılım Platformları.....	66
4.2.3. Seçim Süreçleri ve Oy Kullanımı.....	68
4.2.4. Entegrasyon Problemi.....	69
4.3. Siyasal Katılım ve Toplumsal Cinsiyet	70
4.4. Dijital Eşitsizlik ve Siyasal Katılım	72

BÖLÜM V

5.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	74
5.2.Araştırmanın Kapsamı, Evreni, Örneklemi ve Sınırlılıkları	76
5.3. Araştırmanın Yöntemi ve Soruları	77
5.4.Araştırmanın Güvenirlik ve Geçerliliği	80

BÖLÜM VI

DİJİTAL DÖNÜŞÜM OFİSİNİN DİJİTAL DEVLET SÜRECİNDEKİ ROLÜNE

DAİR BULGULAR

6.1.Dönüşüm Teması	81
6.2.Veri Teması	83
6.3.Güvenlik Teması.....	85
6.4.E-Devlet Teması	88
6.5.Yapay Zekâ Teması.....	89

6.6. Hizmet Teması	91
6.7.Kayıt Teması	93
SONUÇ	95
KAYNAKÇA.....	99
ÖZGEÇMİŞ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

KISALTMALAR

A-Devlet: Akıllı Devlet

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ARPA: İleri Araştırma Kurumu

ASBİS: Araç ve Sürücü Bilgi Sistemi

BİT: Bilgi İletişim Teknolojileri

BTD: Bilgi Toplum Dairesi

CBDDO: Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi

CTF: (Capture the Flag) Bayrağı Ele Geçirmek

DETSİS: Devlet Teşkilatı Merkezi Kayıt Sistemi

DIGIATHON: Dijital Türkiye Blokzincir Hackathonu

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

E- Devlet: Elektronik Devlet

E- Dönüşüm: Elektronik Dönüşüm

EKAP: Elektronik Kamu Alımları Platformu

E- Yazışma: Elektronik Yazışma

GİMOP: Gümrük İdaresinin Modernizasyonu Projesi

GÜVAS: Gümrük Veri Ambar Sistemi

IoT: (Internet of Things) Nesnelerin İnterneti

KAYSİS: Elektronik Kamu Bilgi Yönetim Sistemi

MEBBİS: Millî Eğitim Bakanlığı Bilişim Sistemleri

MERNİS: Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi

MERSİS: Merkezi Sicil Kayıt Sistemi

MTK: Merkezi Tüzel Kişilik Bilgi Sistemi

ODTÜ: Ortadoğu Teknik Üniversitesi

OECD: (Organisation for Economic Co-Operation and Development) Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

POLNET: (Police Network) Polis Bilgisayar Ağı

STK: Sivil Toplum Kuruluşları

TAKBİS: Tapu ve Kadastro Bilgi Sistemi

TBP: Türk Beyin Projesi

TRAI: Türkiye Yapay Zekâ İnişiyatifi

TUENA: Türkiye Ulusal Enformasyon Altyapısı Ana Planı

TÜBİTAK: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TÜSİDAM: Türkiye Stratejik Teknoloji Dönüşümleri Araştırma Merkezi

UDHB: Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı

ULAKBİM: Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi

UYAP: Ulusal Yargı Ağı Projesi

VEDOP: Vergi Dairesi Tam Otomasyon Projesi

WWW: World Wide Web (İnternet)

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1: Dijital Dönüşüm Ofisi Organizasyon Şeması.....	50
Şekil 2: Kelime Bulutu.....	78

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. E-Devlet Kapısı Oluşum Kronolojisi.....	47
Tablo 2. Cinsiyete göre kişisel amaçla İnterneti kullanım oranı.....	69
Tablo 3. Cinsiyete göre bireylerin internet kullanım oranı	71
Tablo 4. Kişisel amaçla kamu kurum/kuruluşlarının faaliyetlerine katılma oranı.....	72
Tablo 5. Araştırma soruları için oluşturulan temalar	79

GİRİŞ

Devlet, bir topluluğun düzenini sağlayan ve birçok önemli fonksiyonu yerine getiren bir kurumdur. Devletin geleneksel fonksiyonları, toplumsal düzenin ve bireylerin güvenliğinin sağlanması, hukuk ve adaletin temin edilmesi, temel hizmetlerin sunulması, ekonominin düzenlenmesi, altyapının geliştirilmesi, dış politika yürütme, toplumsal düzenin korunması ve vatandaş haklarının korunması gibi temel alanlara odaklanır. Devlet, güçlü bir güvenlik mekanizması ile iç ve dış tehditlere karşı koruma sağlar. Temel hizmetler, eğitim, sağlık ve altyapı gibi alanlarda sunularak toplumun refahını artırır. Ekonomik düzenlemeler ile ekonomik istikrar sağlanır, altyapı projeleri toplumsal gelişmeye katkıda bulunur. Dış politika ile uluslararası ilişkiler yönetilirken, toplumsal düzenin korunması ve vatandaş haklarının korunması da devletin sorumlulukları arasında yer alır. Bu fonksiyonlar, devletin toplumun genel çıkarlarını koruma ve geliştirmeye yönelik temel görevlerini ifade eder. Devletin bu görevleri siyasal iktidarlar aracılığı ile yerine getirilir.

Devlet aygıtının kullanım aracı olarak iktidar, toplumu dönüştürme işlevi ile sosyal, kültürel ve ekonomik yapıları etkileyerek toplumsal değişimi şekillendirmede önemli bir role sahiptir. İktidar, genellikle bu dönüşümü belirli bir yönde şekillendirmek ve toplumun davranışlarını, değerlerini, normlarını ve kurumlarını etkilemek amacıyla kullanır. Devletin bu temel fonksiyonları teknolojinin gelişmesi ile özellikle de bu fonksiyonların sunumunda, değişimi beraberinde getirmiştir. Geleneksel devlet anlayışından dijital devlete geçiş, çağdaş toplumların teknolojik gelişmelere adapte olma çabalarının bir yansımasıdır.

Hiçbir şeyin durağan olmadığı dünyada her geçen gün gelişen teknoloji insanların ve buna paralel olarak devletlerin davranışlarını etkilemekte ve dönüştürmektedir. Hız çağı olarak nitelendirilen günümüz çağı artık teknolojik gelişmelerin yeni sıçrama noktası olan dijital dünyaya evrilmiş bulunmaktadır. Bu evrilmiş tepeden tırnağa bütün alanlarda etkisini göstermektedir. Bu çalışmanın edindiği amaç, dijital teknolojilerin devleti nasıl dönüştürdüğüdür. Devletin dönüşümünü anlayabilmek devlet kavramının dününü ve bugününü incelemekle mümkün olmaktadır. Devlet nedir sorusunu anlayabilmek için öncelikle iktidar kavramını irdelemek gerekmektedir.

Çünkü iktidar devletin kullanım aracı olması bakımından önemlidir. Devlet kavramını iktidar kavramı perspektifinden açıklamak devletin doğasını anlamak için faydalı olacak olup ilerleyen başlıkların anlaşılmasında yol gösterici olacaktır. Dolayısıyla çalışmanın amacı gereği geleneksel devlet ve modern devlet kavramlarına dair gerekli bilgiler aktarılıp akabinde dijitalleşmenin bireyler ve devlet üzerindeki dönüştürücü etkileri ele alınmıştır. Odaklanılan dijital dönüşüm konusunun insanlar ve devlet üzerindeki etkilerini anlatabilmek adına örneklem olarak Türkiye çalışma kapsamına alınmıştır. Teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak dijitalleşme olgusunun dünyaya entegre olma noktasında küresel bir zorunluluk haline gelmesi ile Türkiye'nin buna ayak uydurması bir zorunluluktan ziyade bir gereklilik içermeye başlamıştır. Bu sebeple dijitalleşme konusunda teknolojinin getirilerine adapte olmak amacı ile bütün dijital aksiyonlarını tek bir çatı altında yönetip, yönlendirme yoluna gitmiştir. Devlet bünyesinde Türkiye adına dijital dönüşüm çalışmalarını oluşturdukları Dijital Dönüşüm Ofisi çatısı altında üretip sunmaya başlamış bulunmaktadır. Bu sebeple çalışmanın ilerleyen başlıklarında Dijital Dönüşüm Ofisi (DDO) şemsiyesi altında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dijital dönüşümüne yönelik elde edilen bulgular aktarılmaya çalışılmıştır.

DDO'nin internet sitesi üzerinde yapılan analiz ile Türkiye'nin dijital bir devlet kimliği kazanma serüveninin nasıl gerçekleştiği, neler yapıldığı, vatandaşların bu dönüşüme verdikleri reaksiyonların nasıl olduğu, cinsiyetler bağlamında dijital dönüşüme ayak uydurma boyutunun ne derece olduğu ve devletin dijitalleşmeye yönelik misyon ve vizyonunun neler olduğu, gibi sorulara yanıt aranmaya çalışılmıştır. Öte yandan oluşturulan kelime bulutu ile bu merak edilen sorulara yanıt aranmaya çalışılmış kelimelerin hitap ettiği amaçlar açıklanmıştır.

Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde başlıkla ilintili olarak devletin ne olduğu konusunun daha iyi anlaşılabilmesi adına geleneksel devlet tanımı üzerine yoğunlaşıp, devlet teorilerine yer verilmiştir. Bununla birlikte devlet çeşitlerine ve devletin kullanım aygıtı olarak iktidara dair bilgiler ele alınmıştır. İzleyen ikinci bölümde ise teknolojik gelişmenin geldiği son aşama sayılabilecek olan dijitalleşme ve bu dijitalleşmenin devlete etki etmesi sonucu ortaya çıkmış olan dijital devlet teorisine yer vermeye çalışılmıştır. İnternetin tarihsel serüvenine yönelik bilgiler aktarılmış olup toplumda nasıl bir odak noktası haline geldiği açıklanmaya çalışılıp ağ toplumu kavramının nasıl ortaya çıktığı aktarılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümü ise Türkiye'nin dijital devlet sürecine nasıl dahil olduğu ve bu konuda ne gibi adımların atıldığı anlatılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Türkiye'de elektronik devlet uygulamalarına geçişte hangi aşamaların yaşandığı ve nihai olarak dijitalleşmeyi koordine edebilmek ve tam manası ile adapte olabilmek adına nelerin yapıldığı açıklanmaya çalışılmıştır. Bununla paralel olarak devlet bünyesinde kurulmuş olan dijital dönüşüm ofisine yönelik bilgiler aktarılmaya çalışılmış ve ofis kapsamında dijitalleşmeyi destekleyici nitelikte oluşturulan projelere yer verilmiştir. Akabinde bir başka başlık altında dijitalleşmenin Türkiye'de yöneten- yönetilen ilişkisi üzerinde nasıl bir etki bıraktığı açıklanmaya çalışılmıştır. Halkın bu dijitalleşme çalışmaları karşısında entegrasyon konusunda karşı karşıya kaldığı durumlardan bahsedilmiştir. Bu bölüme dair son başlıkta ise dijitalleşme karşısında yaşanan cinsiyetçi eşitsizliğe değinilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde yapılan araştırmanın amacı, önemi, kapsamı, evreni, örnekleme ve sınırlılıkları açıklanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte araştırmanın yöntemine ve cevaplarına ulaşılmak istenen sorulara yer verilmiştir. Araştırmanın güvenilirliğine ve geçerliliğine ilişkin açıklamalar yapılmıştır. En nihayetinde çalışmanın son bölümü olan beşinci bölümde ise elde edilen bulgular oluşturulan temalar çerçevesinde ayrı başlıklar altında ele alınmaya çalışılmıştır. Sonuç kısmında ise yapılan çalışmanın genelinden ulaşılan sonuçlar aktarılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GELENEKSEL DEVLET ANLAYIŞINA DAİR TEORİK ÇERÇEVE

Bu bölüm kapsamında geleneksel devletin tanımlanması yapılmaya çalışılıp, devletin kaynağını açıklamayı hedefleyen teoriler ele alınacaktır.

1.1. Devletin Tanımı

Devlet tarihsel süreç içerisinde insanlığın ve özellikle sosyal bilimcilerin açıklamakta ve tanımlamakta oldukça çaba sarf ettikleri ve üzerinde konsensüs sağlanamayan kavramlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Etimolojik olarak Latince 'Status' kelimesinden gelen devlet kavramı bütün dillerde aynı kökten türeyen yapıya sahiptir. Almanca'da 'stat', İspanyolca 'estado', İngilizce'de 'state', İtalyanca'da 'stato' ve Fransızca'da 'etat' kelimeleri devlet kavramını karşılamak için kullanılmaktadır (Gözler,2017:5-9).

Çoşkun'un aktarımıyla (2009:143) Platon'a göre devlet; insanın ruh bütünlüğünün ve kralın (filozof) sahip olduğu bilginin ideal olan bir biçimde somutlaşması durumudur. Aristo'ya göre devlet; bireyin siyasal anlamda dahil olduğu doğal bir oluşumdur. Cicero ise devleti halka ait bir iş olarak görmekte ve belirli yasalar etrafında müşterek faydalarda bir araya gelerek insanlar tarafından oluşturulmuş büyük örgüt olarak kabul etmektedir. Cicero'nun yapmış olduğu bu tanımlama Kant'ın tanımıyla genel itibariyle örtüşmektedir. Ona göre devlet; *'meşru yasa çatısı altında toplanmış olan insan topluluğudur'*.

Üzerine farklı tanımlamalar ve nitelendirmeler yapılan devlet kavramı, kimileri için toplumsal değerlerin mihenk taşı, yani en yüce değer ve bizatihi ulaşılmak istenen amaç anlamına gelirken hatta Hegel'in ifadesi ile 'yeryüzü tanrısı' olarak nitelendirilirken kimilerince toplumsal düzenin tesisi ve barışın sağlanıp sürdürülmesi için sadece araç kabul edilmektedir (Kapani,2011:36). Weber'in görüşüne göre devlet; hakimiyetini toplumun genelinde sağlamış olan siyasi örgüttür (Vergin,2020:32). Buradan devletin bir örgütlenme ile oluştuğu anlamı çıkabilmektedir.

Devletin ne olduğuna Gramsci'nin perspektifinden bakacak olursak; salt kuvvet aygıtı niteliğine sahip olmayıp, entelektüel anlamda insanlara dolayısıyla sivil topluma yön veren ve moral yönetiminin sağlanması anlamına gelen hegemonya *örgütleyicisi* niteliğine sahiptir. Bu durumu şöyle bir mantık çerçevesinde ele alacak olursak (Gramsci,1986: Akt. Coşkun,2009:145): “*Devlet= Siyasal Toplum+ Sivil Toplum. Yani zor kullanılarak kudretlendirilmiş hegemonyanın kendisidir.*”

Devlete dair diğer bazı tanımlamalar ise şu şekildedir (Gökçe,2021:29-30): Devlet toplumda bulunan tüm grupları sarıp sarmalayan, kontrol eden egemendir. Toplumun iyiliğine ve faydasına hizmet eden kamusal örgüt bütünüdür. Devlet aldığı kararların ve emirlerin uygulanmasını isteyen, uygulanmadığı takdirde zor kullanarak uygulatan tahakküm vasıtasıdır. Yine devlet, yönetimi belli olan bir coğrafyada toprağa bağlı örgüttür.

Siyasal iktidar ile devlet arasındaki bağıntıya değinmek gerekirse, çoğu siyaset bilimcinin de ilgilendiği ve üzerinde durduğu bir nokta olan devlet; “siyasal iktidarın kurumsallaşmış biçimi” olarak tanımlanmaktadır. Avcılık ve toplayıcılıkta belirsiz bir kimliğe sahip olan siyasal iktidar kavramı, köleci feodal toplum döneminden imparatorlukların da dahil edilebileceği dönemlerde kişisel bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Günümüz toplumlarında ise daha çok kurumsal bir kılıfa bürünen siyasal iktidarın böylece devlet kavramının doğmasına zemin hazırladığı kabul edilmektedir (Kışlalı,2014:111). Yani devlet kavramının iktidar etme unsurundan ortaya çıktığı ve kurumsal bir kazanmasının da bu iktidar etme gücünden aldığını söylenebilmektedir.

Kapani (2011:37) ise devleti tanımlarken önemli üç (ülke, insan topluluğu ve iktidar) ana unsurun bulunduğunu kimi zaman bu unsurlara ek dördüncü (hukuki ve siyasi düzen) bir unsurunda eklendiğini belirtmektedir. Yani devlet: Sınırları belirli bir alan içerisinde zor kullanma tekeline sahip iktidarca yönetilen, siyasi olarak örgütlenmiş insan topluluğudur. Bu tanımdan yola çıkarak denilebilir ki “siyasal iktidar ve devlet” kavramları birbirleri yerine kullanılabilen kavramlardır.

Kışlalı'ya (2014:105) göre devlet: “Dışta ve içte toplum adına hareket alabilen bu amaçla güç kullanabilen, toprağı ve insanı ile bütün ülkeyi temsil edebilen ve ülkenin simgesi niteliği taşıyan kurumdur”.

1.2. Devlet Teorileri

Bu başlık altında çeşitli düşünürler tarafından öne sürülmüş olan devlet teorileri ele alınıp çalışmanın amacına uygun olarak açıklanmaya çalışılacaktır. Devletin özünü açıklamak başlıca beş teori bulunmaktadır. Bunlardan ilki aile teorisi olmak üzere sırasıyla biyolojik, kuvvet ve mücadele, ekonomik ve insan aklının ön planda olduğu sosyal sözleşme teorileridir.

1.2.1. Aile Teorisi

Köken olarak devletin aile birliğinden doğduğunu savunan teoridir. Semavi din bazlı bu düşüncede Havva ve Ademden türemiş ailenin zamanla genişleyerek daha büyük bir toplumu nitelendirdiği, bu toplumunda genişleyerek devleti oluşturduğu ileri sürülmektedir. Devlet oluşmadan önce göçebe toplumlar (tribüler) ihtiyaçlarını görebilmekte olup toplumların birleşmesi ile yerleşik yaşama başlanılmış ve bu genişleyen toplumsal birliklerde diğer ifade ile devletlerde ihtiyaçların karşılanması için belirli bir sistem ve düzenin gerekliliği ortaya çıkmıştır. Ataerkil (patriarka) olarak da tanımlanabilen bu toplum yapısında ailede üstünlük babaya ait olup netice itibari ile onun kararlarına tabi olunmaktadır. İşte bu toplumun devamı olan görece daha genişlemiş bir sosyal örgütlenme olan devlette ise ataerkil toplum yapısının bir yansıması olarak “*devlet baba*” kavramı ön plana çıkmaktadır. Bu teoriyi savunan düşünürlerden bazılarını sayacak olursak; Aristo, Cicero, Podavalı Marsilius, Jean Bodin ve ABD eski devlet başkanı Woodrow Wilson sayılabilmektedir (Gözler,2007:29-30). Buradan hareketle devletin oluşmasında aile teorisinin etkili olduğunu savunan birçok düşünür bulunduğu söylenebilmektedir.

1.2.2. Biyolojik Teori

Diğer bir ifade ile “organizmacı teoride” denen bu teoriye göre devlette canlı olan bir organizmadır. Diğer canlıların yaşamsal seyri ile paralellik gösteren bir hayat serüveni bulunmaktadır. Yani devlette doğar, büyür, yaşlanır ve ölür. Bununla birlikte devletin yaşamsal tüm aygıtları insan organları ile benzerlik göstermektedir. Bu yönü ile de eleştirilmektedir. Bu teorinin savunucuları arasında; Platon, Herbert Spencer ve Alfred Espinas bulunmaktadır (Ruhi,2005:250).

1.2.3. Kuvvet ve Mücadele Teorisi

Bu teoriye göre güçlü ve zayıfın aralarındaki kuvvet ve mücadele sonucunda devlet ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle devlet, baskı kullanarak gücünü zayıflar üzerinde etkin kılan teşkilat olma özelliği göstermektedir. Bahsedilen baskı kullanımını ve tahakkümü etkin kılmak için oluşturulan birtakım kuralların kaynağı da hukuk olmaktadır. Eski tarihlerden bu zamana kadar savunulmuş bu teorinin savunucularından bazıları sıralamak gerekirse, bunlar; eski Yunandan Heraklitos, Lukretius ve Sofistler, Romalı savunucuları Polybos ve Seneca, İslami dönem savunucusu İbn Haldun, İtalya'dan Jerome Vida, Fransız savunucuları Bossuet, L. Gumplowicz ve L. Duguit ve Alman savunucusu olarak F. Oppenheimer sayılmaktadır (Gözler,2007:32).

1.2.4. Marksist Devlet Teorisi

Bu teori devletin, ekonominin topluma egemen olması sonucunda orta çıktığı görüşüne dayanmaktadır. Teorinin ortaya atılması ve savunulması eskiye dayanırken, dikkat çeken savunucusu Karl Marx'tır. Bu teori Marksizm olarak Karl Marks'ın adı ile bütünleşmiş bulunmaktadır. Marx'ın düşüncesine göre bu teori kapsamında dünyaya yön veren ekonomik beklentilerdir. Bu sebeple toplumda, üretimi gerçekleştiren alt yapı ve alt yapının belirleyici rol oynadığı üst yapı diğer bir ifade ile devlet olmak üzere iki ayrı yapı mevcut bulunmaktadır. Öte yandan tarihsel sürecin her safhasında aralarında çatışma olan iki ayrı sınıfın varlığına inanan bu teoriye göre, üretim araçlarının sahipliğini elinde bulunduran ve bu sahipliği sürdürmek isteyen ile emeği sömürülen arasında sürekli çatışmaların yaşanacağı kabul edilmektedir. Egemenliğini sürdürmek isteyen sınıfın bunu gerçekleştirmek için baskı gücüne sahip olması gerekmektedir. Bu gücü devlet sağlamaktadır. Diğer bir anlatımla hâkim sınıf burjuvazi, proletarya üzerindeki egemenliğini sürdürebilmek için devlete ihtiyaç duyar. Marksizm'e göre proletarya yani sömürülen üretici sınıf zamanla burjuvazi ile girmiş olduğu çatışmadan galip çıkacak ve bu galibiyeti şiddet kullanarak elde edecektir. Ardından üç aşamada dünya da insanlar arası eşitlik mümkün hale gelecektir. İlk aşamada bir proletarya diktası oluşturacak olup şiddet kullanımı ile burjuvazinin etkinliğinin kırılabacağı düşünülmektedir. Hemen arkasından ikinci aşama olan, üretim araçlarının mülkiyetinin kolektifleştirilmesine geçilecek olup bu aşamada her bireyin emeğine ve yeteneğine göre değer paylaşımı yapılacağı kabul edilmektedir.

Henüz eşitliğin sağlanamamış olduğu bu aşamadan sonra üçüncü aşamaya geçilerek bireylerin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak değer dağıtımının gerçekleştirileceği ve böylece insanlar arası eşitliğin tam anlamıyla sağlandığı bir düzene geçilmiş olacağı düşünülmektedir (Marx ve Engels,2004:13-65).

1.2.5. Toplumsal Sözleşme Teorisi

Devletin kökenine yönelik ortaya atılan toplumsal (sosyal) sözleşme teorisi irdelenecek olduğunda karşımıza üç önemli savunucu çıkmaktadır. Bunlar; Thomas Hobbes, John Locke ve Jean Jacques Rousseau'dur. Bu yazarlar toplumsal sözleşme teorisinde doğa durumunu ele almış bulunmaktadırlar. Birbirinden farklılıklar arz eden durumlar olmak ile birlikte devletin oluşumunu insanların bir araya gelerek oluşturduğu sosyal sözleşmeye dayandırması sebebiyle bu yazarlar sosyal sözleşme kuramcısı olarak anılmaktadırlar. Hobbes, insanların birbirleriyle savaş durumunda oldukları doğa durumundan, düzenin ve barışın tesisini sağlamak koşuluyla, toplumun bir araya gelerek müşterek kararlar yetkilerini yüce bir erk olan Leviathan'a devrederek devleti ortaya çıkardığını savunmaktadır. Locke ise insanların birbirleri ile barış içerisinde yaşadığı doğa durumunda suç ve ceza yaptırımını gerçekleştirecek bir otoritenin bulunmaması ve dolayısıyla ilerleyen süreçlerde bu durumun yol açabileceği olumsuzlukların önüne geçilmesi için insanların bir araya gelerek sadece suç ve ceza konusunda yetkilerini bir erke devretmeleriyle devletin oluştuğunu ifade etmektedir. Rousseau ise doğa durumunu insanlar arasında barışın ve eşitliğin hüküm sürdüğü bir ortam olarak ele almaktadır. Ne zaman ki, özel mülkiyet kavramı insanlar arasında yayılmaya başlandı bu doğa durumunun bozulduğunu ve akabinde ortaya çıkan güvensizlik tohumlarının etkisini bertaraf etmek için insanların gönül rızaları ile yetkilerini bir üst erke devrettiklerini ve böylece yapmış oldukları toplumsal sözleşme ile devleti oluşturduklarını öne sürmektedir (Fabre ve Deniz,2018:123-135).

1.3. Devletin Çeşitleri

Bu başlıkta devletin biçimleri ele alınmıştır. Dolayısıyla karşımıza iki ayrım çıkmaktadır. Birincisi egemenliğin kaynağına göre diğeri ise yapısal özelliğine göre devlet biçimi şeklinde olmaktadır.

Egemenliğin kaynağına göre devlet biçimleri Monarşi ve Cumhuriyet ayırımına dayanmaktadır. Kaynağını babadan oğula aktararak ilerleyen süreçten alıyorsa devlet monarşidir. Monarşide kendi içerisinde, mutlak ve meşruti olarak ikiye ayrılmaktadır. Kralın/ hükümdarın sınırsız yönetimi söz konusu ise mutlak monarşi, kralın/ hükümdarın yanında karar alma sürecinde etkin halk tarafından seçilmiş bir mecliste mevcut ise bu haliyle devlet yönetim şekli meşruti monarşi olmaktadır. Diğer bir devlet yönetim şekli ise egemenliğin kaynağını halktan alan cumhuriyettir. Esasen cumhuriyet monarşinin aksine irsî olarak devam etmediği için bir devlet yönetim şekli iken, devlet başkanının halk tarafından seçilmesi noktasında da bir hükümet biçimi anlamına gelmektedir (Gözler,2022:173-181). Yani egemenliğin tamamen soy bağına dayalı şekilde nesilden nesile aktarıldığı bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yapılanmasına göre devlet çeşitlerine baktığımızda ise Üniter devlet ve Federal devlet kavramları ile karşı karşıya kalmaktayız. Devlet yapılanmalarının farklılık arz etmesindeki başat ölçüt merkeziyetçiliğin ne seviyede gerçekleştiği olmaktadır. Üniter kelimesi tek, bütüncül, tam yekvücut anlamına gelmekte olup üniter devlet, tek devlet ya da bütün devlet anlamına işaret etmektedir. Devletin organlarında da bu teklik mevcut bulunmaktadır. Merkeziyetçilik doruk noktasında olmakta ve kararlar merkezden alınıp, ülke de bulunan merkez ve taşra teşkilatı eli ile uygulanmaktadır. İspanya ve İngiltere örnek gösterilebilmektedir (Yayla,2017:65-66). Devletin bir bütün olarak algılanabileceği bu sistemde bütün devlet organları tek bir merkezden yürütülmesi anlamına gelmektedir.

Federal devlet diğer bir ifade ile birleşik devlet anlamını haiz bulunmaktadır. Farklı kimliklere sahip iki ya da daha fazla devletin makul düzeyde özerkliklerini muhafaza ederek bir araya gelmesi ile oluşmaktadır. Federal devletin en mühim yönü, üniter devletten farklı olarak merkeziyetçi tutum sergilemeyip anayasa ile yerel ve bölgesel çıkar sahiplerine siyasal söz hakkı tanımış olmasıdır. Öte yandan çift meclisli yapısı ile yönetim iktidarını paylaşıp, dengeleyici ve frenleyici bir sistem yaratarak kişi özgürlüğünün korunmasına yardım etmektedir. Böylece parçalı yapıda olan toplumlarla bir birliktelik inşasını gerçekleştirmektedir. Bu devlet biçimine ABD en etkili örnek olmaktadır (Heywood,2015:331).

1.4. Devletin Süreç İçindeki Değişimi

Ayaklarını yürüme, ellerini ise hayatı devam ettirecek günlük rutinlerini gerçekleştirebilecek işler için kullanabilmeyi dahi belirli bir zaman içinde keşfeden ilkel insanların yaşadığı dönem üçüncü jeolojik döneme denk gelmektedir. Vahşi doğa karşısında belirli bir savunma mekanizması geliştirebilmek adına birinin diğerinin varlığına muhtaç olması zorunluluğundan hareketle kolektivite duygusu geliştirilmiş ve zamanla insanoğlu toplum denen kavramı oluşturmuştur. Hayatlarını göçebe olarak idame ettiren ilkel toplumlar bu zorlu koşullarla mücadele sonucunda çeşitli yeti ve yetenek kazanmış, geçimlerini ise toplayıcılık, hayvancılık, tarım ve balıkçılıktan sağlamış bulunmaktadır. Henüz yöneten- yönetilen ayrımının söz konusu olmadığı ilkel toplumlarda her birey egemen kabul edilmektedir. Onlara göre toplumda tesis edilen düzeni tehdit eden ve bozan tek şey işlenmiş olan cinayettir. Zaman içerisinde gelişmenin bir zorunluluğu ve gerekliliği sonucunda göçebe olan bu ilkel toplumlar yerleşik düzene geçmiş bulunmaktadır (Sencer,1987:34-37). Yerleşik düzene geçen toplumlar bir arada yaşamının sonucu olarak aralarında anlayış geliştirmek durumunda kalmışlardır.

İlkel toplumların yerleşik düzene geçip devletleşme sürecine girmelerinde çeşitli etmenler etkili olmuştur ve bu süreç peyder pey gerçekleşmiştir. İlk olarak kuvvet ve mücadele etmenini ele alacak olursak; Sümer, Mısır ve İnka uygarlıklarını bu kapsamda örneklemek mümkün olmaktadır. Toplumların birbirleri ile olan mücadeleleri devletleşmelerini tetiklemeyle beraber, bu kuvvet ve mücadele etmeni temelinde ekonomik etmeni de barındırmaktadır. Duruma bir örnek olarak, İnka toplumunda her geçen gün artan nüfusun beslenmesini sağlamak adına girişilen savaşın esasen ekonomik kökenli olduğu söylenebilmektedir. Aynı şekilde devletleşme sürecinde ekonomik etmenleri inceleyecek olursak; ilkel toplumun yapısında var olan eşitlikçi görüş zamanla yerini ikili ayrıma (büyük adam, sıradan insan) bırakmış olup yöneten- yönetilen arasındaki farklılık zuhur etmiş, toplumda görece farklı üst konumda olan kişi kendini yönetici ilan etmiş ve devletleşme süreci hızla ilerlemiş bulunmaktadır. Bunyoro Topluluğu, Trobriand Adaları ve Solomon Adaları'nı buna örnek gösterilebilmektedir (Düvenci,2018:91).

Daha sonraları Orta çağ Avrupa'sına damgasını vuran yönetim biçimi olan feodalite (Derebeylik) gelişmiştir. Bu yönetim biçiminde toplumda var olan elit zümre ve

köylülerin birbirleriyle üzerinde konsensus sağladıkları güvene dayanan bir akit (fief antlaşması) esastır. Özelliği yönünden merkezi yönetim güçsüz olup ekseriyetle şehir devletlerinde karşılaşılmaktadır. Kendi çarkını kendine kadar döndürebilen, içe kapalı bir ekonomik yeterliliğe haizdir. Orta çağın siyasi hafızasına tahakküm eden kilise toprak yönünden güçlü olup ekonomide önemli ölçüde söz sahibidir. Diğer taraftan kişi hürriyetinin, özel mülk sahibi olmanın ve serbest girişimciliğin giderek önem kazandığı bir sürece şahit olmuş yönetim biçimidir (Göze,2015:70). Buradan hareketle kilisenin hakimiyeti altında olan bir yönetim sisteminin kilisenin verdiği kararlar doğrultusunda yönetildiği ancak zamanla bu sistem yerini özgür düşüncenin var olduğu kişi hürriyetinin önemsendiği bir sisteme evrildiği söylenebilmektedir.

Krallıkların/imparatorlukların oldukça fazla ve geniş toprakları fethetmesinden ve bu toprakları kontrol altında tutabilmenin ciddi bir sistem ve düzen gerektirmesinden dolayı feodalizmin ortaya çıktığı görüşüne sahip olan Oppenheimer'a göre; bölgesel yönetimler oluşturulup, bağlı şövalyeler himaye edilmiştir. Bu durumda feodalizm hiyerarşik anlamda topluma nihai biçimini vermiştir. En zirvede kral ya da bey ve aristokrasi zümresi var olup hemen aşağı kademede feodal toprak sahibi soylular ve onların efradı yer almaktadır. Bir alt kademe de ise üst kademedekilere hizmet eden bürokrasi sınıfı (şövalyeler, yargıç ve verginin toplanmasını sağlayan memurlar) mevcut bulunmaktadır. En tabanda ise kısmen özgürlüğünü elde etmiş mesleki örgütler, toprağının mülkü kendine ait olan köylüler, hiçbir mülkü bulunmayan köylüler ve köleler yer almaktadır (Oppenheimer,1997:153-167). Yani ulus devlet ortaya çıkmadan evvel feodalizmin getirmiş olduğu sistem toplumu farklı sınıflara ayırmış olup ilerleyen süreçlerde yaşanacak olan sınıfsal çatışmanın da temelini oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Feodalizmin yerini ulus devlete bırakmasına pencere açmak gerekirse; yukarıda da değinildiği üzere güçlü bir merkezi yönetime sahip olmayan feodalizmde güçlenen ticari burjuvazinin katkıları ile oldukça güçlü bir merkezi yönetim kurulmuş ve feodalizm zayıflamaya başlamış bulunmaktadır. Krallar ve aristokrat zümrenin mücadelesiyle, Feodal beylerin oluşturmuş olduğu parçalı toplum yapısı birleştirilmeye çalışılmış olsa da bu durum uzun yıllar boyunca sürmüş ve bu mücadelenin ulus devletlerin ortaya çıkması ile sona erdiği söylenebilmektedir.

Egemenlik ulus devlet ile birlikte insanlara tekrar geçmiş, hukuki manada insan artık birey olma hüviyetine kavuşmuş bulunmaktadır (Habermas,2012:50). Devlet kavramı

artık içerisinde köle kavramının bulunmadığı, halkın yönetimde yavaş yavaş söz sahibi olmaya başladığı, bireyin birey olarak nitelendirildiği ulus devlet niteliğine bürünmüş bulunmaktadır.

Ulus devlet diğer bir ifade ile modern devlet, Amerikan ve Fransız devrimlerinin sonucunda hayat bulmaya başlamış ve 15-16. Yy arası dönemde yaşanan savaşların tetikleme ile merkezileşme süreci hız kazanmış ve bürokratik zemin oturmaya başlamıştır. Vergiler artık merkezileşmiş ulus devlet tarafından toplanmaya başlanmıştır. Bu modernite ile beraber iktidar algısında ve siyasal alanda ciddi dönüşümler yaşanmış ve demokrasi tohumları yeşermeye başlamıştır. Çünkü halk artık yönetimde söz sahibi konumuna gelmiş bulunmakta ve hatta iktidarın meşru olmasının esas kaynağı olarak kabul edilmektedir. Artık dağılma yoluna giren feodalitenin yaratmış olduğu huzursuzluk ortamı, halk arasında nefret duygusunun yayılmasına sebep olmuş olup, bu nefret milletlerin oluşmasında etkin rol almaya başlayacaktır. (Beriş,2008:492-493). Milliyetçi devlet bilinci esasen bu 15- 16 Yy yaşanan savaşlara dayandığı söylenebilmektedir.

Teknolojik, düşünsel ve totalde yaşanan ekonomik değişim neticesinde ulus (modern) devletlerin doğumu gerçekleşmiş bulunmaktadır. Reform hareketlerinin getirmiş olduğu kökten değişim ve dönüşüme sanayi devriminin katkıları da eklenince ulus devlet geniş bir yayılma alanına sahip olmaya başlamıştır. Tüm bu yeniliklere ek olarak sosyal hareketlilikte canlanma, okur- yazar oranlarında şaşılacak düzeyde artma gibi etkenlerin gerçekleşmesi laiklik olgusunun zihinlere yerleşmesine ve içselleştirilmesine olanak sağlamaktadır (Akıncı,2012:96). Bu durum modern yani ulus devletin sahip olduğu niteliğin birey yaşamına nasıl bir değişim sürecini ve yeniliği barındırdığını anlatmaktadır.

Nitelik kapsamında ulus (modern) devlet homojen bir görünüme sahiptir. Yani halk nezdinde ortak olan tarih, dil, yaşam biçimleri gibi unsurlara sahip olup kültürel ve siyasal manada birliğini ve bütünlüğünü gerçekleştirebilmiş devlettir. Diğer taraftan üniter yapıya sahip olma özelliğini gösteren ulus devlet, çoğulculuk fikrine sıcak bakmamakta ve kabul etmemektedir. Çünkü onun için tek tipleştirilmiş idealize bir ulus ve millet vardır ve bütün devlet sistemini bu temele oturtmaya çalışmaktadır.

Bu sebeple oluşturulan politikaları uygulamada ötekileştirici ve zorlayıcı özellikler barındırmaktadır. Bu durum ise devletin içerisinde bulunan farklılıkların tecrit edilmesi, saygı gösterilmemesi ve hoşgörüsüz davranılması olaylarına sebep olmaktadır.

Nihayet ulus devletin bu milliyetçilik algısı ikinci dünya savaşının akabinde çözülmeye başlayarak devletin temelinde daha çok yurttaşın varlığı kabul edilmiştir. Akabinde ortaya çıkan sosyal devlet kavramı ile devlete daha kucaklayıcı ve kapsayıcı görevler verilmiş toplumdaki bütün talepler eşitlik mesnedinde dikkate alınmaya başlanmıştır (Gündoğan,2002:185-187). Aşırı milliyetçilik özelliklerinin gösteren bu milliyetçi devlet anlayışında yaşanan çözümlenin ortaya çıkardığı sosyal devlet anlayışı yine bir savaş ve ayaklanma sonrasında mümkün olduğu söylenebilmektedir.

Küreselleşmenin ortaya çıkması ile sanayi toplumunun bir getirisi olarak, ulus devletler artık etkisini yitirmeye başlamıştır. Küreselleşme ile güç ve iktidar artık merkezi devletin bünyesinden ayrı özerk, yerel birimlere ve sivil topluma doğru bir yayılma göstermiştir. Öte yandan yine merkezi devletleri sınırlandıran uluslar üstü örgütler oluşturulmuş böylece ulus devletler çift taraflı olarak sınırlandırılmaya başlanmış bulunmaktadır. Artık ülkeler de yaşanan problemler karşısında merkezi politikalar yetersiz ya da uyumsuz kalmakta dolayısıyla yerel ve yahut kısmi politikalarla çözüm üretmesi yoluna geçilmiş bulunmaktadır. Merkezi devletlerin tam aksine çoğulculuğun önem kazanmaya başlaması söz konusu olup, bireyi merkeze alan düşünceler değer görmüş ve kişi hak ve hürriyetlerinin kapsamı artmaya başlamış bulunmaktadır (Eryılmaz,2004:79-80). Yaşanan gelişmeler neticesinde küreselleşmenin de bir getirisi olarak devletler artık sürekliliğini sağlayabilmek adına çağın getirilerine cevap vermek zorunda olmaktadır. Bu sebeple artık genel olarak merkezden yönetim anlayışı yerini bireyin var olduğu her noktanın yönetimini sağlayabilmek adına yerel düzeyde de örgütlenmeye başlamıştır. Her şeyin birey olduğu anlayıştan hareketle devletin ulaşamadığı, yönetimini uygulayamadığı birey kalmaması anlayışından beslenmektedir.

Pek çok araştırmacı ve yorumcu özellikle 1980 yılından itibaren devlet kavramının karşıladığı mananın içeriğinin ve niteliğinin seyretilmekte olduğunu ifade etmektedirler. Yani devletin yeni bir şekle bürünmeye başladığı ve bu şekle de *rekabet devleti*, *piyasa devleti* ve *post-modern devlet* gibi farklı tanımlamaların yapıldığı ifade edilmektedir (Heywood, 2014:157).

Buradan devletlerin salt ekonomik kaygılarla yönetimini gerçekleştirdiği ve varlığını rekabet edebilecek çapta ekonomik büyüklüğünün olması anlayışının varlığı algılanmaktadır. Ancak güç kavramının niteliğinin zaman içerisinde değişerek salt parasal anlamda olmadığı bugünün şartları göz önünde bulundurulduğunda anlaşılmaktadır.

Küreselleşme, dünya çapında ve bütünle ilgili manasına gelen “global” kelimesiyle köken bakımından aynı kapıya çıkmaktadır. İngilizcede bu kavram 1944’ te bir kitapta ilk kez globalize (küreselleşmek) kullanılmış bulunmaktadır (Giddens,2000:417). Küreselleşmenin Heywood’un yorumlaması ile ekonomik, kültürel ve siyasal olmak üzere üç ayağı bulunmaktadır. Ekonomik küreselleşme; hiçbir ekonomi ulus kapsamında kalmayıp bütün dünya ile bütünleşmiş anlamına gelmektedir. Kültürel küreselleşme; dünya üzerinde mevcut olan bütün kültürel farklılıkların düzleştirilmesi manasına gelmektedir. Siyasal küreselleşme ise; artık ulus devletlerin idare ettikleri ülke sınırları içerisinde egemen tek güç olmaktan çıktığını, karşısında ulus üstü örgütlerinde varlığının parlamaya başladığına işaret etmektedir. Bu anlatılan küreselleşme ayakları temelde yeni teknolojik devrim, uluslararası göç ve diğer küresel sorunlar gibi faktörler yoluyla mümkün hale gelmektedir (Heywood,2006:201-202). Küreselleşmenin bu üç ayağı yaşanan teknolojik gelişmelerden etkilenmekte ve devletlerin sistemlerini de etkilemektedirler. Bu küreselleşme sonucu ulus üstü örgütlenmelerinde devletlerin sınırlandırılmasında etkin olmaya başladığı heywood’un yukarıdaki açıklamalarından anlaşılmaktadır.

Bahsi geçen bu teknolojik devrim esasen küreselleşmenin ekonomik, siyasi ve kültürel ayaklarında yaşanan köklü değişimlerin kaynağını teşkil etmektedir (Coşkun,2009:347). Çalışmada devletin yaşanan bu yeni teknolojik devrim sonucunda yönetim yapısında yaşanan değişimler ve dönüşümler ele alınması sebebiyle odağa alınan kavram yeni teknolojik devrim olmaktadır.

Artık niteliği değişen toplum, bilgi toplumu adını almakta ve kümülatif olarak ilerleyen bilginin desteğiyle yaşanan teknolojik gelişmeler tüm dünya da köklü dönüşümler yarattığı gibi devletlerin dönüşüp niteliğinin değişmesine de zemin hazırlamaktadır. Teknolojinin getirmiş olduğu kolaylıklar sayesinde bilgi sınır tanımamakta ve oluşturulan global ağlar sayesinde tüm dünyaya ışık hızında yayılabilmektedir.

Daha yalın bir tabirle bilgi başlı başına ayrı bir endüstri haline gelmiş bulunmaktadır (Al,2007:77). Buradan hareketle değişen dünyada gelinen son noktada bilginin sahip olduğu önem ve değer devletlerin yönetim anlayışında değişiklikler yaşanmasın da etkili olacağı söylenebilmektedir.

Esasen bu yeni teknolojik devrim BİT'lerin (Bilgi iletişim teknolojileri) gelişmesi anlamına işaret etmektedir. Bilginin elde edilmesi, bu bilgilerin korunaklı bir şekilde depo edilmesi, dağıtımı ve uygulanmasındaki aktiflik toplumun gelişmişliğine ayna tutmaktadır. BİT'lerdeki bu hızlı gelişme ve değişme toplum da olduğu gibi devletlerin yönetimlerinde de hemen her alanda kendi nevi şahsına münhasır kurumlar meydana getirmiş olup birtakım ilkeleri oluşturmuş bulunmaktadır. Dolayısıyla devlet kurumları bu durumu fark edip sürece dahil olabilmek adına sahip oldukları yönetsel sistemlerini durumun gerektirdiği şekilde daha rasyonel, iktisadi ve verimli olarak kullanabilmek adına dijital hale getirerek, elindeki bilgiyi internet ortamında değerlendirip, yine burada sunarak yine yeniden bilgiyi elde edip onu bu ortamda yorumlama yolunu tutmaya başlamıştır. Küreselleşen dünya ile entegrasyonunu sağlamak isteyen devletler, içerisinde buldukları bunalımdan kurtulmak için bu kurumlara ve ilkelere entegre olmak ve ayak uydurmak durumundalardır (Şahin,2008:36-38). Çağın gerisinde kalmamak ve günün getirilerine cevap verebilir bir sisteme sahip olabilmek adına devletlerin bu yeni sisteme uyum sağlayacak uygulamalar gerçekleştirmeleri bir zorunluluk olmaktadır.

Dahası devletler artık toplumu gözetleyen bir niteliğe bürünmektedir. Gözetim kavramı diğer bir ifade ile Panoptikon artık iktidari anlamda önceki haline göre daha sistemli ve sistematik bir boyut almaya başlamıştır. Yani iktidarın şiddet ve baskı araçları kullanarak sürdürmeye çalıştığı devamlılığı, artık günün yeni teknolojisine ve bu teknolojinin getirdiği koşullarına göre şekil almaya ve bu yeni sisteme entegre olması ile sağlanmaya çalışılmaktadır. Bununla birlikte devlet için önem arz eden bir diğer durum, gücün yani mevcut otoritenin korunmasıdır. Dolayısıyla iktidarın sürekliliğini sağlayacak olan bilgi ve belgelerin muhafazası, bu anlamda çalışan kişilerin sürekli olarak izlenmesi ve gözetim altında tutulması gerekmektedir (Temiztürk ve Taner,2015:38). Yani yönetimini gerçekleştiren devletlerin bireylerin teknolojik ortamda bıraktığı izlerle takibinin yapıldığı anlamına gelmektedir. Panoptikon teknolojinin getirmiş olduğu

yenilikler ile bireylerin toplumdaki ve iktidarla olan işlemlerinde tutum ve davranışlarına yönelik gözetim altında olması anlamına işaret etmektedir.

Panoptikon J. Bentham tarafından geliştirilmiş olan *hapishane modeli* kapsamında her şeyi görebilen anlamına işaret etmektedir. Panoptikon kavramı günümüz gözetim toplumunun tanımlanmasında kullanılmakta olup, bahsi geçen hapishane modeli ile ilgisi; hücrelerden oluşan hapishanenin orta kısmında bir gözetleme kulesi bulunmakta ve her biri tek olarak hücrede kalan mahkumlar bütün hareketlerinin bu kule tarafından gözetim altında olduğunu düşünmektedir. Böylece mahkumlar aşırı ya da uygun kabul edilmeyen bir hareket yapmaktan kaçınıp kendi kontrollerini sağlamaktadırlar. Günümüz gözetim toplumu içinde yer yer kullanılan bu kavram sayesinde toplumun gözetim altında tutularak daha düzenli ve sistemli bir yapıya kavuşacağı düşünülmekte dahası panoptikona bağlı olarak suç işleme oranlarında düşüşün gerçekleşip bu yöntemle huzurlu bir ortam yaratılacağı düşünülmektedir. Fakat bu yalnızca bir tartışmadan ibarettir. Panoptikon küreselleşme ile birlikte amacından sapmıştır çünkü insanlar hem gözetleyen hem gözetlenen olmuştur (Camız,2021:144-145). Buradan hareketle devlet yönetme kabiliyetini teknolojik yeniliklerin getirilerinden faydalanarak geliştirmiş ve toplumu gözetim bağlamında yönetmeye başlamıştır. Böylece bireyler yönetenlerin her an kendini izlediği gerçeğinden hareketle davranışlarını bu çekimsizlikle sergilemekte ve yönetime bu şekilde rıza göstermektedir.

1.5. Devlet Aygıtının Kullanım Aracı Olarak İktidar

Tarihi olayların oluşumunda temel bir unsur olan iktidar kavramı, yöneten-yönetilen ilişkisinin ortaya çıktığı ilk dönemden günümüze değin varlığını değışerek koruyan insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır.

Kelime kökeni bakımından iktidar, kudret kelimesinden hareketle çeşitlenip saltanat, mülk, kontrol altında tutabilme yeteneği ve erk anlamlarına işaret eden bir mana taşımaya başlamıştır. İktidar herhangi bir bireyin yahut bir topluluğun rızasına önem vermeksizin, kararlarını ve toplumdaki davranışlarını etkileme, onları yönlendirebilme kapasitesine sahip olma durumu ve bu özelliği devam ettirme sanatı anlamını taşımaktadır (Bayram,2018: 29). Kaynakların kıt ancak isteklerin sınırsız olduğu yaşanan dünya da insanların sınırsız isteklerinden en belirgin olanları iktidar ve şan kazanma istekleridir. Bu iki kavramı birbirlerinden ayrı düşünmek pek mümkün değildir çünkü şan elde etmenin en basit yöntemi iktidarı kazanmaktır (Russell,2014:11). İktidar kavramının güç

elde etmek olduğu şekli ile anlaşılması onun şu veya bu şekilde elde edilmesi gerektiği dürtüsünü insanlarda uyandırmaktadır.

İktidar kavramı farklı düşünürler tarafından farklı şekillerde yorumlanmış olsa da genel olarak iktidar; siyasi egemenlik kavramı ile eşdeğer kabul edilen ve çoğu kez birbiri yerine kullanılabilen bir kavramdır. Ş. Kocabay'ın aktarımıyla, Foucault'un tanımına göre iktidar: *“Yalnızca kısıtlayıcı, sınırlayıcı ve tahakküm edici bir egemenlik alameti değil, dağılık hali düzenle buluşturan, olamayanı oluşturan ve sağlam temeller üzerine ilişkilerini inşa eden bir şeydir.”* (Şener Kocabay,2016:313- 314).

Duverger'in (2019:21) aktarımıyla Fransız hukukçu Duguit'e göre iktidar: *“En küçüğünden en büyüğüne, en geçicisinden en yerleşik olanı da dahil bütün insan topluluklarında, komuta edenler ile itaat edenler, emredenlerle emirleri uygulayanlar, karar verenler ile bu kararları yerine getirenler arasındaki ayrıma açıklık getirmektedir. Yani iktidar yönetenlerin faaliyetlerine tekabül etmektedir.”* Dolayısıyla iktidar kavramının var olduğu bir ortamda eşitsizliğin var olması kaçınılmazdır.

Gramsci ise iktidarın; toplumu yönlendirme ve yönetmede türlü boyut ve tarzlarının mevcut olduğunu, bu boyut ve tarzların kendini bazı durumlarda karar alma, gündem oluşturma yahut bu gündemi kendi doğrultusunda dönüştürme şeklinde gerçekleştirirken bazı durumlarda da toplum üzerinde ikna yöntemini kullanarak yahut bilinç inşa etme yolunu seçerek (hegemonya kurma) sağlamakta olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla psikolojik kontrol, ideolojik inşa ve propaganda iktidarın içeriğindedir. Nihai amaç toplumdaki bireylerin düşüncelerini ve son tahlilde toplumun düşüncelerini ve kanaatlerini belirleyerek kendi tahakkümünü kurmaktır (Gramsci,2014 Akt: Bayram,2018:30). Dolayısıyla iktidar egemenliğini kurmuş olduğu bu hegemonya üzerinde sağlamaktadır. Çünkü kişinin psikolojik yönlendirmesini elinde tutmaktadır. Bir nevi bireyi psikolojik olarak kontrolde tutup onu mankurtlaştırmaktadır.

Canetti'ye göre (2019:427-428) en açık ve basit bir örnekle iktidar; orkestra yöneticisine benzemektedir. Orkestra genel manada birbirinden çeşitli yönleri ile ayrılan insanların bir araya geldiği topluluktur. Birbirinden farklı enstrümanlar birbirinden farklı insanları karşılar. Bu toplulukta diğerlerinden farklı olarak yalnızca orkestra yöneticisi dimdik ayaktaadır. Orkestrayı dikkatle ve özenle yönetir. İktidar ondadır ve herkes onun hareketlerine tabidir. Ondaki aykırı hareketler yapmak orkestranın kanuna aykırıdır. Bu

yönüyle orkestra yöneticisi iktidarın ta kendisini simgelemekte ve yöneten- yönetilen arasındaki güç ilişkisini gözler önüne sermektedir.

İktidar kavramına sosyal hayatın penceresinden bakan Weber'e göre; toplum içerisinde bulunan bireylerin birbirleri ile olan ilişkilerinde, bir tarafın diğer tarafa/ taraflara karşı kendi iradesinin kabulünü tarafların iradelerine rağmen üstün kıldırabilme gücü ve yetisi iktidar kavramına işaret etmektedir. Bu durum iktidarın, görece güçlü olanın zayıf olanın üzerindeki etkisine, zengin olanın fakir olanın üzerindeki etkisine dikkat çekmektedir. Diğer bir ifade ile sosyal yaşamda toplumsal eşitsizliğin vücut bulduğu ortamlarda iktidarın var olması şüphe götürmez olmaktadır. İktidar muhtaç olduğu gücü bu eşitsizliklerden beslenerek (itaat üreterek) sağlamaktadır. Bu bağlamda iktidarın varlığı bütün toplumlarda geçerli olmaktadır (Weber,1995:Akt. Bayram,2018:29). Toplumsal hayatın her kademesinde iktidar olgusu ile karşılaşmaktadır. Örneğin, bir aile içerisinde anne ve babanın çocukları üzerindeki iktidarı ya da bir mafya örgütünün ele başının örgüt üzerindeki iktidarı ve yahut toplum içerisinde bulunan bütün kuruluşlarda (dernek, kulüp, sendika ve siyasi parti vb.) baş olan kişinin iktidarı bu kapsamda değerlendirilebilmektedir (Kapani,2011:50). Buradan hareketle aslında iktidarın veya iktidar etmenin en temel örneği ile aile kurumu içerisinde en küçük yaşlardan itibaren karşılaşıldığı söylenebilmektedir.

Toplumsal açıdan baktığımızda iktidar; toplumu oluşturan bütün birey ve grup ilişkilerinde bir tarafın diğer tarafa üstünlüğünü kabul ettirme, diğer tarafın eylem ve davranışlarını yönlendirme, kontrol altında tutabilme gücünü elinde bulundurma gibi nitelere karşılık gelmektedir. Bu güce sahip olmak basit anlamda bir irade ile mümkün olmamaktadır. İktidarını kurmak ve sürekliliğini sağlamak isteyen kişi ya da gruplar, çeşitli araçlara sahip olmalıdır. Bu araçlar nitelik bakımından silah gücü, zenginlik yönünden ekonomik güç ve fiziksel güç gibi maddi unsurları ihtiva edebileceği gibi kişilik özelliği, bilgi ve sahip olunan yetenek gibi soyut yapıları da olabilmektedir. Kişiler bu araçların kimisine doğuştan sahip olabileceği gibi kimisine de sonradan sahip olabilmektedir. Bu araçlar vasıtasıyla gücünü dolayısıyla iktidarını sağlayan kişi bunu doğası gereği salt üstünlük taslamaktan zevk aldığı için değil sahip olduğu yüksek statü ile toplumun yönetimini elinde tutma, kontrolünü yine bu yolla sağlama ve dilediğini yaptırma/yaptırmama yeteneğini güçlendirmek için istemektedirler (Dursun,2014:96). Dolayısıyla gücü elinde bulunduran iktidarın, sürekliliği sağlamak ve

düzeni tesis etmek noktasında ortaya koyduğu kurallar ile toplum düzeni tesis etmeye çalıştığı görülmektedir.

Byung Chul Han'a göre iktidar; şekilsizdir çünkü iktidar bugün yapısı itibari ile belirginliği olmayan ve gücünü alenen göstermeyen dolaylı bir sistemi ifade etmektedir. İktidarın esas kuvveti ve kudreti görünürde bir emir varlığı söz konusu olmaksızın karar ve tutumların uygulanmasının sağlanmasında ve dahası muhatap olduğu kitleyi istediği uğurda yönlendirebilmesinde saklıdır. Tüm bunlarla birlikte ona göre; iktidar dendiğinde zihinlerde oluşan ilk izlenim “baskıyı üreten ve kısıtlamayı gerçekleştiren” gibi negatif manaların tam tersine, yapıcılığı bulunan “iletişim aracı, ilişkiler ve etkileşim ağı” gibi pozitif tanımlamaları da iktidarın manasını geniş bir perspektifte bize sunmaktadır (Sönmez,2021:582).

Nietzsche'nin penceresinden iktidara baktığımızda; toplumsal yaşamın ayrılmaz, zorunlu bir unsuru olan iktidar, kendi varlığını sürdürmek için bütün bir yaşam boyunca etkin bir şekilde mücadele etmektedir. İktidar bu amacını siyaset yoluyla gerçekleştirmektedir. Toplumdan topluma farklılık gösteren bu siyasi iktidar, her toplumda farklı bir siyasi rejim ile vücut bulmaktadır. Söz konusu siyasal sistemler toplumun düzenini inşa edip bu düzenin sürekliliğini sağlayacak iktidari mekanizmaları geliştiren yapılar oluşturmaktadır (Bayram,2018:30).

Güç kavramının farklı bir tezahürü olarak iktidar; ilk kez kabile reisliğinde vücut bulmuş ve bugün ilk haline göre oldukça kuvvetli bir alanda hüküm süren ve gözle görülmeyen bir olgu haline gelmiştir. Güç yani diğer anlamı ile iktidar; bugün yaşanan her durumu bilen, çoğu kez yaşanan yeni durumların kaynağı olan ve tüm bu süreçleri bir dedektif misali gözleme yeteneğine haiz olan bir kimliğe bürünmüştür (Özdel,2012:22). İktidarın böyle bir kimliğe bürünmesindeki esas etken bilimsel gelişmeler ve buna bağlı olarak ortaya çıkan teknolojik yeniliklerdir. Tarihsel süreç incelendiğinde 18.yy. ve 20.yy. arasında yaşanan bu dönem devletlerin yönetimlerinde de çeşitli dönüşümlere kaynaklık etmiştir (Özdel,2012:23-24 ve Taner,2012:27).

İktidarı sağlamaya yönelik başat unsur güç ve zorlamadır. Buradaki anlamıyla güç maddi açıdan üstünlüğe işaret etmekte ve iktidar sahibi tarafın diğer bir tarafı yönetip, yönlendirmesinde bu üstünlük etkin olarak kullanılmaktadır. Bu üstünlüğün meydana gelmesinde yukarıda da bahsettiğimiz üzere, bilgi fiziki güç, maddi zenginlik gibi araçlar etkili olmaktadır. Bunun yanı sıra salt güç kavramı yeterli olmayıp, iktidarın sağlanması

noktasında onun tamamlayıcısı olan zorlama kavramını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Ancak iktidarın üstünlüğünü sürdürmesi için zor kullanma unsurunun haricinde benimseme unsuru da bulunmaktadır. İktidarın benimseme unsuru güç ve zorlamanın aksine varlığını kabullendirme ve sürdürme noktasında rıza üretme amacı taşımaktadır. Dolayısıyla iktidarın sürekliliği ve düzenin tesisi için koyulan kuralları uygulamada ya da bu kurallara uymada herhangi bir zorlama unsuru olmaksızın benimsenmesi ve kabul edilmiş olması yeterli olmaktadır. Bu noktada merak konu olan durum iktidarın neden? ya da niçin? benimsendiği olmaktadır. Öte yandan eğitimin ve toplumsallaşmanın iktidarın benimsenmesindeki rolünü yabana atmamak gerekmektedir. Eğitim ve öğretim kurumları zımni bir şekilde bu amaca hizmet etmekte ve iktidarı benimseyen toplumsallaşma böylece sağlanmaktadır (Dursun,2014:98-99). İktidarın neden ve niçin soruları karşılığında Weber'in yaptığı dört farklı davranış türü bulunmaktadır. Bunlar; değerle alakalı davranış, gelenekle alakalı davranış, amaç ile alakalı akla dayanan davranış ve duyularla alakalı davranıştır (Gülmez,1975:Akt.Dursun,2014:99).

İktidarı ele geçirme ve onu etkin olarak kullanma ve devamlılığını sağlama topluma uygulanabilecek bir takım teknik ile mümkün olmaktadır. Bunlar; zor kullanma/güç kullanma ya da kuvvet kullanımı (cebir) gibi fiziksel kaynaklı; maaş, ödüllendirme gibi ekonomi kaynaklı veya propaganda, meşruluk, saygı ve prestij gibi sembolik kaynaklı olabilmektedir (Bayram,2018:31).

Kuvvet kullanma tekniğine baktığımızda fiziki bir güç uygulama olabileceği gibi manevi baskı ve dayatma şeklinde de kuvvet kullanımı mümkün olabilmektedir. Örneğin baskı manevi bir zor kullanma yolu olarak adlandırılabilir. Bununla birlikte ilerde daha ayrıntılı anlatacağımız siyasal iktidar diğer bir ifade ile devlet yetkisine haiz olan kişi/ kişiler yahut makamlar meşru kuvvet (cebir) kullanabilmektedirler. Bu kuvvet kullanımının muhatabı kişiler olabileceği gibi kurumlarda olabilmektedir (Dursun,2014:100).

İktidarı sağlayabilmede keskin çizgiye sahip olan diğer bir teknik ise ekonomik güçtür. Burada anlaşılması gereken husus; “mali anlamda ne kadar güçlü isen iktidarî anlamda o kadar sağlam ve nüfuzlusun” mantığıdır. Tarihsel süreç incelendiğinde mülkiyet kavramının ortaya çıktığı dönemden bu yana ekonomik bakımdan zengin olmak

görece üstünlük belirtisi kabul edilip, yöneten- yönetilen ilişkisi bağlamında belirleyici rol üstlenmiş bulunmaktadır.

Özellikle marksizmde ifade edildiği üzere iktidar olmanın en özge kaynağı sahip olunan mülkiyet kabul edilmektedir. Kapital sistemde tam işleyişe imkân veren ekonomik gücün varlığıdır (Marx-Engels,2010:49). Böylesi bir durumda zengin olan görece yoksul olan kişi ya da kesimi yönetip yönlendirmekte ve onların davranışlarını öngörülebilir şekilde kontrol altında tutabilmektedir. İktidarını bu teknik ile sağlayan kişi, zenginliğinin vermiş olduğu büyü ile yönetilenleri etkilemekte ve devamlılığının kabulünü bu ihtiyaçla gerçekleştirmektedir. İktidarı, ekonomik zenginliğine bağlı olan kimse insanlar üzerindeki gücünü ve etkisini inşa ederken ödüllendirme taktiğini kullanmaktadır (Proudhon,1998:117-118).

Bununla birlikte ekonomik gücün iktidar sağlama üzerindeki etkisi geçmişe nazaran her geçen gün peyder pey azalmaktadır. Çünkü yaşanan dönemde kişilerin emeğinin karşılığında aldıkları gelir asgari yaşam koşulunun sağlayacak seviyenin oldukça üst seviyelerinde bulunmaktadır. Yine kişilerin işsiz kalması durumunda tazminat almaları ve çalıştıkları iş günü karşılığında yatırılan primler sonucunda belirli yaş kriterini karşılamalarıyla emekli aylığına bağlanmaları gibi olanakların sağlanmaya başlanması, iktidarın kişiler üzerindeki etkisinin hafiflemesine katkı sağlayan durumlardandır (Can,2021:223). Anlatılanlardan yola çıkarak, dünün ve bugünün mukayesesi yapıldığında, iktidarın sahip olduğu ekonomik güce dayalı ödüllendirmelerle kabulünü sağlaması ve bunu sürdürmesi artık azalmış olsa da varlığını ve etkisini halâ muhafaza etmekte olduğu söylenebilmektedir.

Diğer yandan iktidarın meşruluğunu sağlamak için yerleşik meşruluk kriterlerini yerine getirmekten ziyade toplumun geneline sirayet eden inanç algısını değiştirip şahsi menfaatleri ve ideolojileriyle uyumlu yeni meşruluk inancını kabullendirmek adına propaganda, eğitim, doktrin aşılama ve beyin yıkama gibi metotlar kullanmaktadırlar (Kapani,2011:93). Bu kullanılan metotlar ile meşruluk resmi olmayan yollardan sağlanarak sürdürülmesi için aynı yöntemlerin uygulanması söz konusu olmaktadır.

İktidarın meşruluğu gönüllü veyahut zorundalık unsurunun varlığıyla olsun ondan gelen emirlerin yerine getirilmesinde ve bu emirlere uyulmasında yatmaktadır. Yani bir iktidarın meşru olması onun seçimle başa geçmiş olmasını gerektirmemektedir. Ancak

zamanla egemenliğin kişilerin eline geçmesi, iktidarın yurttaşlar tarafından seçilerek başa geldiği böylece meşruluğunu kazandığı bir sisteme evrilmiştir.

Bu durum modern meşruiyet kavramı ile kavramsallaştırılmaktadır. İktidar sahibi; seçim dönemleri boyunca anayasa, hukuk, adalet gibi önem arz eden unsurlara bağlılığını sürdürdükçe ve özgürlük, eşitlik, kardeşlik ve dayanışma gibi değerlere saygı gösterdikçe meşru kabul edilmektedir (Wolfgang,1989:Akt.Arslan,2016:42).

Buraya kadar iktidar ile alakalı bahsedilenlerden çıkan genel bilgi ve mana ışığında denilebilir ki; iktidarı elde ederken tüm kaynak ve teknikleri de içerisine alan yöntemler kullanılmaktadır. Bunlardan ilki kişiler/ halk üzerinde korku salma, sindirme, onları yıldırma, terör gibi unsurlarla kuvvet kullanımını içeren hakimiyet kurma yöntemidir. Bu yöntem ile elde edilen iktidarın kalıcı olmayacağı tarihteki örneklerle (Hitler, Mussolini...) sabittir. Diğer bir yöntem; yönetilen kesimin iktidar sahibine duydukları sempati sebebi ile ortaya çıkan saygınlık ve itibar kaynaklı olan zorlamaya tabi olmayan yöntemdir. Bu itibarla iktidar sahibi yönetilenler ile özdeşleşmektedir (Dursun,2014:102-103).

İktidarı ele geçirmede kullanılan üçüncü yöntem ise otorite sağlamaktır. Bu yöntemin anlaşılması ve çalışmanın özünün kavranması açısından öncelikle otoritenin tanımını yapmak önem ihtiva etmektedir. Otorite, nihai olarak bir güç sergileme şeklidir. Genel olarak yapılan tanımlarda güç ve otorite; şiddet, zor kullanma ve meşruluk bağlamında birbiri ile iki karşıt yönü ifade etmektedir. Otoritenin temelinde rızaya dayalı meşruiyet yatarken, güç; zor ve şiddet kullanarak kendi üstünlüğünü kanıtlar. Fakat bu iki kavram fiiliyatta birbirine denk gelmektedir. Pek az noktada otorite güçten bağımsız uygulama alanı bulabilirken, buna nazaran güçte pek az miktarda otorite içermektedir. Bu durum Heywood'un (2019:158-160) örneğindeki şekli ile: "*Sahip olunan makam karşısında saygı duyulması, bireysel başarı ve özellikleri sebebi ile başbakan yahut başkan, parti sadakati duygusuyla kabine arkadaşlarının üst seviyede desteği ile karşılaşabilmektedir, burada güçten ayrı olarak otorite kullanımı devreye girmektedir. Ancak siyasi liderlik hiçbir durumda salt otorite kaynaklı olmamaktadır. Başbakan yahut başkanın sahip olduğu bu destek aynı anda emredebilme gücünü de yansıtmaktadır.*"

Siyasal iktidar kavramı hakkında çeşitli görüşler ortaya konulmuştur. Ancak Siyasal iktidara dair tanımlamalara geçmeden evvel *siyaset (Politika)* kavramına dair kısaca açıklama yapmak gerekli görülmektedir.

Siyaset kelimesi Arapça kökenli olup Türkçe 'de politika kelimesiyle eş manaya sahip kabul edilmektedir. Siyaset: “Devlet yönetme sanatıdır.” (Yeğın,1985:Akt. Arslan,2016:9). İncelenen yazılı çalışmalarda siyaset ve politika kelimelerinin birbirlerinden farklı manaları karşılayan ya da aynı manaya geldiğine işaret eden tanımlamaların yapıldığı saptanmıştır. Bu çalışma özü itibarı ile siyasal iktidar ve en nihayetinde devletin yönetiminde gerçekleşen bir dönüşüme yönelik olması hasebiyle birbiriyle aynı manaya geldiği biçimiyle ele alınacaktır.

Vergin'in aktarımı ile, David Easton'un penceresinden siyaset; Para, makam, mevki, ün, statü ve itibar vb. toplumun geneli itibarı ile önemli kabul edilen değerleri toplum içerisinde otoriter şekilde düzenlemektir (Vergin,2020:53). Çam'a göre (2000:24) siyaset ya da politika “toplumu ortaya çıkaran ya da toplumun bütünü ile alakalı birimlerin, kurdukları karşılıklı ilişkileri nihai olarak meşru zorla gerçekleştiren fiillerin tamamı” şeklinde bir tanıma denk gelmektedir.

Machiavelli'nin *Prens* adlı eserindeki anlatımıyla: “Siyaset veya siyasal iktidarın esas görevi toplumun içinde zaten var olan ikiliği ve anlaşmazlığı yönetme kabiliyetini elinde bulundurmadır. Yani bu bölünmüşlüğü toplumun sonuna sebep olabilecek had safhalara gelmesini önleyici bir rol üstlenip bu durumu belirli bir seviyede kontrol altında tutabilmektir (Vergin,2020:103). Robert Dahl'a göre siyaset: “İnsanlar arasındaki otorite, iktidar ve egemenlik olgularını içeren ilişkilerin daimî ve kalıcı bütünüdür” (Dahl,1963:Akt.Vergin,2020:143). Buradan anlaşılacağı üzere; siyaset, iktidar, otorite ve egemenlik kavramı birbirleri ile yakından ilgilidir.

Bir devletin kendi ülkesi sınırları içerisinde sahip olduğu egemenliğe iç egemenlik denmektedir. İç egemenlik devletin; kanun yapmak, para basmak, vergi toplamak, savaş ve barışa karar vermek ve yargılama yapmak gibi temel yetkilerini kullanmasıyla varlığını konuşturmaktadır. Dayanağını halktan alan devredilemez, bölünemez, üstün iktidardır. Bu egemenlikten farklı olarak dış egemenlik ise; devletin herhangi bir dış devletin boyunduruğu altında olmaması, eşit koşullara sahip olması anlamına gelmektedir. Her ne kadar ekonomik ve askeri gibi alanlarda eşit olunmasa da devletler arası ilişkilerde eşit konumda olunması demektir. Bununla birlikte küreselleşmenin aldığı yeni görünüm, teknolojik, sosyal ve siyasal ilişkileri zincirleme olarak birbirine

eklememesi, uluslararası alanda devletlerin bazı kararları alırken birbirleri ile istişare yapma zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.

Bu durum devletlerin egemenliklerine gölge düşürecek bir husus içermemektedir (Gözler,2018:41-42). Aksine uluslararası ilişkileri geliştirerek devletlerin birbirleri ile istişare yapma yetisi kazanmaları ve küresel dünyada var olmayı gerçekleştirmesi bakımından önem arz etmektedir.

Çalışmanın seyri ve amacı gereği ele alınması gereken siyasal iktidar kavramı dar bir bakış açısıyla ortaya konulan görüştür. Yani siyasal iktidar, ulus- devletlerde vücut bulmaktadır (Duverger,2019:133). Daha önceki başlıklarda meşruiyet kavramına değinilmekle birlikte bu başlık altında detaylı meşruiyet tanımlarına yer verilmeye çalışılacaktır. Yine diğer birçok kavram gibi meşruiyet kavramı da birçok tanımlamalara konu olmuş bulunmaktadır.

Köken bakımında ele aldığımızda meşruiyet kavramı “*şeriat*” kelimesinin kökeni olan “*şer*” kelimesinden türetilmiş bulunmaktadır. Büyük Türkçe Sözlüğünde ise şer’ en uygun, müsaade edilen anlamına gelmektedir (Doğan,2001:157).

İktidarın meşru olması Çelebi’nin bakış açısıyla şöyledir (Çelebi,2014:172): “İktidar/otorite meşruiyetini salt hiyerarşik yapıdan almaz. Onu meşru hale getiren muhatabı olduğu kitlenin itaatine talip olmasıdır. Yani iktidarın meşruluk zeminini hem itaat hem de hiyerarşik yapının varlığı mümkün kılmaktadır”.

Bir başka söyleme göre; iktidarın meşru olması esasen onun, toplumun çoğunluğu tarafından iktidar niteliğine sahip olduğunun kabul görmesi halidir. Meşruluğu kabul görülmeyen iktidar, *güç* gösterisinden ibarettir ve onun varlığının süresi kendisine itaat edilmesini sağlayıp bunu sürdürdüğü kadar geçerli olmaktadır (Duverger,2019:132). Yani elde ettiğin itaati sürdürdüğü ölçüde meşru kabul edilmektesin sürdürmediğin takdirde kabul görülebilir olmak mümkün olmamaktadır.

İktidar sahiplerinin yönetme hakkının nereden geldiği ya da yönetilenlerin hangi gerekçe ile siyasal iktidarı kabul ettikleri noktasında farklı teoriler bulunmaktadır. Bunlardan biri teokratik görüş diğeri ise demokratik görüştür. Teokratik görüşe göre; iktidar yönetim yetkisini tanrıdan almakta ve bu durum iktidarın kendisini ilah kabul ettirmiş olması ya da tanrının yönetim yetkisini bu iktidara bahşetmiş olduğunu kabul ettirmesi şeklinde iki ayrı yöntemle gerçekleşmektedir. En bariz örneği; Orta çağ

Avrupa'sında Kilisenin yönetimde doğrudan yahut dolaylı bir biçimde tek belirleyici unsur olmasıdır.

Bu durumda kilisenin etkisiyle iktidara boyun eğme ve itaat etme salt siyasi bir sorumluluk olmayıp dinsel bir görev mahiyetini taşımaktadır (Dursun,1992:46-55). Bu duruma tam zıt bir şekilde iktidarın/ egemenliğin kaynağının gökyüzünden yer yüzüne indirilmesi 18. Yy da Machiavelli ile mümkün olmuştur. İktidarın meşruluğunun halkta olduğu kabulü ile demokratik görüş perdesi aralanmış bulunmaktadır (Machiavelli,1998:75). Buradan yola çıkarak halkın egemenliğin yegâne kaynağı olduğunun fark edilmesi demokrasi anlayışına giden yolu açmış bulunmaktadır.

Siyasal iktidar meşruluğunu iki kademedede gerçekleştirmektedir. Bunlardan ilki iktidara talip olan kadronun bu yoldaki eylemlerinin meşruluğu iken; diğer kademe ise elde edilen iktidarın tatbikinde ve sürekliliğinin sağlanması noktasındaki meşruluktur. Tüm bu süreç içerisinde siyasi iktidarın meşruluğu; iktidarı elde ederken toplumda kabul görmüş esaslara, kural ve yasalara, toplumda siyasi manada içselleştirilmiş değer yargıları ve inançlara uyumlu olmasından gelmektedir. Örneğin; yapılan bir seçim neticesinde iktidara gelmeyi hak etmiş bir kadronun iktidarı demokratik yollardan sağlandığı için meşru kabul edilmektedir. Çünkü arka planında halkın gönlü ve rızası bulunmaktadır. Fakat bir askeri darbe ile iktidarı ele geçiren bir cuntanın iktidarı meşru olmamaktadır. Bu meşru olmama durumu halkın istek ve rızasından yoksun tamamen zor ve kuvvet kullanımına dayalı bir iktidar olmasından kaynaklanmaktadır (Dursun,2014:111). Yani seçimle görev başına gelmiş olan iktidar meşruiyetini halktan rızaya dayalı olarak almaktadır. Öte yandan baskı ve zor kullanarak itaat üretme yolunu seçerek iktidarın oluşturulması söz konusudur.

İktidarın meşruluğunu sağlamanın bir yöntemi olan otoritenin, farklı özellikte çeşitleri bulunmaktadır. Bu meşruluğu sağlamanın kaynaklarını klasik ve modern meşruluk kaynakları ayırımında ele almak mümkün olabilmektedir.

Modern meşruluk kaynaklarına baktığımızda ise; daha çok egemenliğin kim tarafından kullanılacağı sorunsalı kendini göstermektedir. Modern meşrulukta egemen yetkinin bireylerde olduğu demokrasiden söz edilebilen toplumlarda mümkün olabilmektedir. Özellikle 17. Yy İngiltere'sinde egemenliğin kimde olacağı çok tartışma sahnesine sebep olmuştur.

Örneğin; J. B. Bossuet (1627-1704) ile S.R. Filmer (1588-1653), egemenliğin yegâne yetkilisinin krallar olduğunu öne sürerken, geliştirdiği “*egemenlik teorisi*” ile J. Bodin (1530-1596), egemenliğin esas yetkilisinin bireyler olduğunu ve bu yetkiyi insanların yapmış olduğu toplum sözleşmesi ile yönetici kişiye devrettiklerini öne sürmektedir (Hobbes,1989:Akt.Arslan,2016:45). Akabinde J. Locke (1632-1704), egemenliğin bireylere ait olduğu iddiasını kabul edip buna ilaveten yönetme yetkisinin ancak mülk zenginliği olan burjuva sınıfınca kullanılabilineceğini öne sürmektedir (Locke,1977: Akt. Arslan,2016:45). Daha sonraki süreçte modern meşruluk kaynağına bir katkı da J.J. Rousseau’dan gelmiştir. Rousseau, Hobbes’un *Toplum Sözleşmesi* teorisinin içeriğini demokratikleştirerek, insanların bu yetkilerini doğrudan demokrasilerdeki gibi gerçekleştirebileceklerini ifade etmiştir. Toplum sözleşmesi denilen şey bireylerin her birinin irade beyanına dayanan genel kabul diğer bir ifade ile “*Genel İrade*” dir.

Ortak bir bütün oluşturan genel irade toplumun genel kararını yansıtmakta olup genelin kabulü ile alınmış bir kararda yanılma mümkün olmamaktadır. Böylece siyasi sistem temsiliyet yöntemi ile entegre bir hâl almaya başlamıştır. Yani kişilerin kendini yönetecek olan erke bir toplum sözleşmesi yapmak suretiyle yetkilerini devretmesi durumu gerçekleşmektedir (Rousseau,2012:13-21). Dolayısıyla bireylerin kendilerini yönetecek olanları belirlemesi yönteminin önü peyder pey açılmış olacaktır.

Genel olarak siyasi iktidarın, iktidarı ele geçirip onu sürdürmesi ve bunun için hitap ettiği toplumun düzenini sağlamak adına kurallar koyması bununla birlikte koyulan kurallara kendisinin de uyması gibi bir dizi hususlara dair açıklamalar önceki başlıklarda ele alınmıştır. Bunlara ek olarak bu başlıkta ele alınacak durum siyasi iktidarın başa geldikten sonraki işlevlerinin ne olduğudur.

Siyasal iktidarın; en üstün, mutlak, meşru ve yegâne güç olmasının altında yatan gizil etken onun sadece kendisinin sahip olduğu birtakım işlevleridir. Bu işlevleri ile iktidarını sürdürmekte, toplumu etkilemekte ve yönetebilmektedir. Söz konusu işlevleri gerçekleştirebilmek için etkin ve sistemli şekilde çalışan çeşitli kurum ve örgüte sahip olunması elzemdir. Bu kurum ve örgütler arasında siyasi iktidar tarafından paylaştırılan güç sayesinde toplum örgütlü ve sistemli bir yapıya bürünmüş olmaktadır. Bahsedilen siyasi sistemin aslen devletin kendisinin olduğunu söylemek yanlış bir tanımlama

olmayacaktır. Siyasal iktidarın bu işlevlerini maddeler halinde açıklayacak olur isek (Dursun,2014:115-121);

- *Belirleme İşlevi:* Toplumun bütününe bağlayan kararların alınması işlevidir. Bu kararlar yasa ya da kural olarak nitelendirilebilmektedir. Karar alma işlevini yerine getiren yasama meclisi olabileceği gibi bazen hükümetler veya hükümet üstü yürütme organları da sürece dahil olabilmektedir.
- *Uygulama İşlevi:* Alınan kararları tatbik etme işlevidir. Kabul edilen bir kanun ya da yasanın uygulanmasından yürütme/ idare sorumludur. Bu işlev yerine getirilirken kamu görevlilerine ihtiyaç olmaktadır. Dolayısıyla idare ve bürokrasi siyasal iktidarın vazgeçilmez zorunlu parçalarıdır.
- *Denetim İşlevi:* Kararların uygulanıp uygulanmadığının, uygulanmasıyla ortaya çıkan olumsuzların neler olduğunun kontrol edilmesidir. Bu işlevin yerine getirilmesinden yargı organı sorumludur.

Toplumda bir düzenin tesis edilmesi ve bu düzenin sürdürülebilirliği için siyasal iktidarın bu işlevleri sayılan kurum ve örgütler aracılığıyla yerine getirmesi mutlak bir zorunluluktur. Ancak böylesi bir bütünlüğü barından bir sistemde siyasi iktidarın meşruluğu pekişmekte ve devamlılığı sağlanmaktadır.

Siyasal iktidarın sınırlandırılması konusuna gelince en üst yönetici olan siyasal iktidarın yönetimde keyfi uygulamaları ve tabiri caizse zorbalıkları ya da kuvvet kullanımının had safhalara geldiği yönetimlere evrilmemesi yahut böylesi siyasal iktidarın yerleşmemesi için sınırlandırılması gerekmektedir. Siyasal iktidarın sınırlandırılması Antik Yunan şehir devletlerinden beri var olup günümüz modern/ ulus devletlerinde de önemi giderek artarak devam etmektedir. Bu hem düzgün işleyen bir sistemin varlığı hem de toplum nezdinde güven ortamının yaratılması açısından önem arz etmektedir. Siyasal iktidarın/devletin sınırlandırılmasında çeşitli faktörler, farklı kurum ve araçlar bulunmaktadır (Arıkan ve Yarımbatman,2022:570). Bu sınırlama siyasal iktidara yönelik bir nevi denge fren mekanizması görevi görmektedir. Keyfiyetin önüne geçilmesinde etkili olmaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere sınırlandırılmayan iktidarda yaşanan keyfiyet ve aşırılıklar karşısında yönetilenler mağdur olmaktadır.

Siyasal iktidarın sınırlandırılmasındaki faktörleri, kurum ve araçları maddeler halinde yazarak açıklamak fayda sağlayacaktır. İktidarın sınırlandırılmasında genel faktörler (Dursun,2014:122-124);

- *Ekonomik İlişkiler (Üretim)*: Bir toplumda serbest piyasa ekonomisi hakimse ve özel mülkiyet edinme üretim araçları yönünden gelişmişse o toplumda siyasal iktidar ekonomide keyfi hareket edememektedir. Ekonomik iktidar yönünden sınırlıdır. Çünkü ekonomik iktidar bayrağını elinde bulunduran kesim (girişimciler, bankacılar, sanayiciler, tüccarlar vd.), siyasal iktidarı karar alma sürecinde yahut eyleme geçme sürecinde etkilemektedirler.
- *Sosyo- Ekonomik Yapı*: Toplumda bulunan bireylerin eğitim durumları ile doğrudan ilgili olup, bireylerin daha doğru kararlar vermesi noktasında önemli olmaktadır. Siyasal iktidar, kendini geliştirmiş ve demokratik süreçlerde etkin katılım sağlayan bireyler karşısında sınırlanmaktadır. Çünkü birey artık az gelişmiş toplumlardaki bireye göre daha bilinçli davranmakta ve siyasal iktidarı etkileyebilmektedir.
- *Teknoloji*: Bir toplumda siyasal iktidarın sınırlandırılması teknolojik açıdan ne kadar gelişmiş olduğuna da bağlı olmaktadır. Sanayi anlamında gelişmeyen, milli geliri istenilen seviyede olmayan, ulaşım konusunda yeterli imkanlara sahip olmayan ve haberleşme alternatifleri az olan ve de yeterli teknolojik seviyede olmayan toplumlarda siyasal iktidarın sınırlanması mümkün olmamaktadır.
- *İdeoloji (İnanç Sistemi)*: Siyasal iktidarı sınırlandıran bir diğer faktör toplumda hâkim olan ideolojidir (inanç sistemi). Bu günümüz modern/ ulus devletlerinde pek etkili gözükmesine de imparatorluklar döneminde oldukça etkili konumda olduğu söylenebilmektedir. Bu duruma Osmanlı İmparatorluğu'ndan örnek vermek gerekirse; siyasal iktidara sahip olan hükümdar Şer'i hukuka uymak ve ona boyun eğmek durumundadır. Dolayısıyla siyasal iktidarı, Müslüman toplumun inanç sisteminin yansıması olan şer'i hukuk sınırlandırmaktadır. Hükümdarın/ siyasal iktidarın üzerinde değişim ve serbestliği bulunan örfi hukuk ayrıca bulunmakta fakat esas şer'i hukuka dayanmaktadır (Coşkun,2009:110-130).

İktidarın sınırlandırılmasındaki kurum ve araçları ele alacak olursak;

- *Anayasa*: 1750'lerden sonra ortaya çıkan anayasa ve anayasal hareketler sonucunda, bir siyasal iktidarın en üst örgütlenmesi diyebileceğimiz birçok devlette çeşitli değişimlere sebep olmuştur. Örneğin Monarkların yetkileri anayasa kapsamında sınırlandırılmıştır. Günümüz modern/ulus devletlerinde keyfi hareket etmesini önleyen önemli bir araç konumundadır. Sözü edilen anayasa bir devlette neyin yapılıp neyin yapılamayacağını, siyasal iktidarın teşkilatlanması, kurumların ve vatandaşların uyması gereken genel kuralları ihtiva eder. Dolayısıyla anayasa siyasal iktidarı bağladığı gibi siyasal sisteme dahil olanları da bağlamaktadır. Yani ister yazılı ister yazısız ister kısa ya da kazuistik olsun bir ülkede iktidarın sınırlandırılmasında anayasa önemli bir araç olmaktadır (Gözler,2022:49).
- *Kuvvetler ayrılığı*: Siyasal iktidarın esas işlevlerinin yerine getirilmesinde çeşitli organların sorumlu olduğu durumu işaret etmektedir. İlk kez 17. ve 18. Yy Locke tarafından ortaya atılıp Montesquieu tarafından sistemleştirilip geliştirilmiştir. Salt siyasal iktidarın temerküzünde toplanan yasama, yürütme ve yargı işlevi hem yönetimde keyfiyeti artırıp hem de insana dair çeşitli hak ve özgürlüğü sekteye uğratan sınırsız bir iktidara meydan verecektir. Bu açıdan ele alındığında, siyasal iktidarın sınırlandırılması amacı ile siyasal işlevlerin çeşitli organlar tarafından yerine getirilmesi noktasında kuvvetler ayrılığı da elzem olmaktadır (Heywood,2015:286-287).
- *Çift Meclis Sistemi*: siyasal iktidarın işlevlerinden olan yasama işlevini yerine getiren meclisin varlığı ve bu meclisin çift yapıda olması siyasal iktidarın denetlenmesi bakımından daha sıkı bir çerçeve çizmektedir. Örneğin insan hak ve özgürlüklerine ket vuracak bir yasa önerisi diğer meclisçe veto edilebilmektedir. Bu durumda siyasal iktidar siyaset

belirleme işlevinde sınırsız hareket edememektedir (Dursun,2014:125-139).

- *İnsan Hak ve Özgürlükleri:* İnsanın salt insan olmaktan kaynaklanan hak ve özgürlüklerinin korunması, tanınması, dokunulmaması ve temin/ tedarik edilmesinde sağlayıcı taraf devlettir. Yani siyasal iktidar insan hak ve özgürlüklerini güvence altına alınmasında esas unsurdur. Bunu sağlarken de ulusal ve uluslararası alanda yapılan uygulamaları göz önünde bulundurarak gereken tedbirleri almak durumunda olup insan haklarına ket vuracak sınırlı bir muamele yapamayacağından keyfilik söz konusu olamayacaktır (Heywood,2014:364-370).
- *Kanunların Denetlenmesi:* Siyasal iktidar/ devlet kanun, kural ya da yasa yaparken sınırsız yetkiye sahip değildir. Bağlı olduğu genel esaslar vardır, bunun dışına çıkamamaktadır. Yani en üstün bağlayıcı norm olan anayasaya tabidir. Siyasal iktidar tarafından Anayasaya aykırı olarak yapılmış olan bir kanunun iptali, ilgili hukuki otoritelerince/ yargı mercince sağlanabildiği göz önünde bulundurulduğunda, siyasal iktidarın/ devletin bu yolla sınırlanabildiği anlaşılabilir. Zaten siyasal iktidarın siyaset belirleme işlevinin anayasaya aykırı olmamak kaydıyla gerçekleşebilmesi başlı başına bir sınırlandırılma anlamına gelmektedir (Turan,1986:176-177).
- *Uluslararası Ortam ve Küreselleşme:* Ulus devletlerin ortaya çıkması ile oluşturulan ve oturan siyasal iktidarın yapısı o zamanda gerçekleşen sanayi devriminin şekillendirdiği ortama uygun bir yapıya sahip olmuştur. Günümüzde yaşanan bilgisayar teknolojileri ve dijital gelişmeler uluslararası sistemin şekillenip değişmesine de sebep olmuştur. Yaşanan ve yaşanmakta olan teknolojik yenilikler her alanda (ekonomi, siyasi, sosyal ve kültürel vb.) etkisini göstermektedir. Böylece küreselleşme süreci dediğimiz bu süreç siyasal iktidarların egemenliğinin sınırlandırılmasını sağlamaktadır. Çünkü yöneten- yönetilen arasındaki görece üstünlük kalkıp yerini 'karşılıklı bağımlılık' ilişkisine bırakmıştır (Dursun,2014:125-139).

Çalışmanın ilerleyen başlıklarında da ele alınacağı üzere artık günümüzde siyasal iktidarın/ devletin gücü ve küreselleşme sürecindeki sınırsızlığı internet teknolojilerinin ne ölçüde elinde bulundurabildiğine ve kontrol edebildiğinde saklı olmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

DİJİTALLEŞME VE DİJİTAL DEVLET TEORİSİ

2.1. Dijitalleşme Kavramı

Teknolojinin kodlama dilinin 1 ve 0 sayılarından oluşması kaynaklı kelime manası olarak dijital kavramı “sayısal” anlamına denk gelmektedir (tdk.gov.tr,2022). Teknolojik anlamda önem arz eden bir ilerleme alanı olan dijitalleşme kavramına karşılık gelen sayısallaşma kavramını mercek altına alacak olursak; mektup ya da herhangi bir söz ve yahut görsel içerikler gibi analog kabul edilebilen iletilerin, bir süreç olarak işlenmesi, muhatabına iletinin sağlanması ve bu analog iletilerin elektronik ortamda depolanması amacıyla her veriye ayrı bir sinyalin karşılık gelmesidir. Bu sayısallaştırma işlemi sonucunda bilginin birbirine entegre olması sağlanmış olmaktadır ve etkisi oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır. Bugün insanın hayatında var olan en minimal teknolojik aygıtta bile dijitalleşmenin diğer bir ifade ile sayısallaşmanın yeri oldukça fazladır (Özçağlayan’dan2008:Akt.Ormanlı,2012:32). Bireyin günlük yaşam rutininde yer edinen temaslarında dijitalleşmenin olmadığı bir noktanın varlığı bugün yok denecek kadar azalmış bulunmaktadır.

2.1.1. Dijital Çağ

Birçok verinin dijital görünümde olduğu döneme “Dijital Çağ” denmektedir (dictionary.cambridge.org,2022). Dolayısıyla dijital teknolojilerin bu kadar yoğun olarak kullanıldığı bu çağı “Dijital Çağ” olarak ifade edebilmek mümkündür. 20. yy. sonrası ve günümüz teknolojilerindeki gelişmeler, özellikle dijital teknolojilerin ve kitle iletişim araçlarının gelişmesi özel de toplumların genelde ise dünyanın tamamını saran bir dijitalleşme dönüşümüne ve aynı zamanda birey ve toplumdaki ayrı düşünülemezlik iktidarın da (birey-devlet ilişkisinin yürütülmesi, gözetim- denetim ve bilgi akışının sağlanması gibi amaçlarla) dijitalleşmesine sebep olmuştur.

Bahsi geçen dijital dönüşümde bilgi iletişim teknolojilerindeki (BİT) kaydedilen yeniliklerin etkisi önem arz etmektedir. Öncelikle gazetelerin çıkması, ardından radyo ve televizyonun yayın hayatına başlaması medyanın siyasi anlamda etkin olmasına sebep olmuştur (Uçkan,2003:25). Yalnız burada teknoloji ve dijitalleşme kavramının birbirine karıştırılmaması için iki kavramında ayrı yönlerinin atının çizilmesi muhtemel faydalı olacaktır.

Genel olarak üretime dair bütün gelişmeler teknoloji alanına girmektedir, doğal olarak dijital alanda gerçekleşen bütün yenilikleri de teknoloji alanında değerlendirmek gerekmektedir ancak teknolojik alana dahil olan üretime dair her yeniliği dijital alandaki yenilik olarak değerlendirmek mümkün değildir. Dolayısıyla konumuz kapsamında teknoloji alanındaki bütün yeniliklere değil sadece dijitalleşme yönündeki teknolojik yeniliklere değinmek yerinde olacaktır. Bu dijital çağın getirdiği yenilikleri “Endüstri 4.0” olarak ifade edilmektedir. Hannover fuarında 2011 yılında ilk kez dile getirilmiş olan Endüstri 4.0 kavramı aynı zamanda IV. Sanayi Devrimine işaret etmektedir ve bu dönem kendinden önceki üç önemli devrimin kümülatif olarak ilerlemesi sonucu vücuda gelmiş bulunmaktadır. Dijital çağı oluşturan bu devrimlere değinmek gerekirse (Klaus,2016:Akt.Işık,2020:58);

- I. *Sanayi Devrimi*: Tarihsel olarak 1760-1840 dönemini içine alan zamanda gerçekleşmiş olup çelik endüstrisinin gelişmesine paralel olarak demir yolunun yapımına başlanması ve devamında mekanik üretime geçilmesine rastlayan dönemdir.
- II. *Sanayi Devrimi*: Bu devrim ise geniş nitelikte üretimin yaşandığı, montaj sanayinin gelişmeye başladığı ve elektrik hatlarının ortaya çıktığı 1800’lü yılların son çeyreği ile 1900’lü yılların ilk çeyreğini kapsayan döneme denk gelmektedir.
- III. *Sanayi Devrimi*: 60’lı yıllarda bilgisayarın bulunması ile yaşanan devrimdir. Diğer bir ifade ile ‘dijital devrim’ olarak nitelendirilebilmektedir.
- IV. *Sanayi Devrimi*: 21. Yy devrimi olarak da nitelendirilen bu devrim kaynağını dijital devrimden almaktadır. Yukarıda da değinildiği üzere tüm devrimlerinin birikimi sonucu oluşan son yeniliktir. Bu devrimin silüetini her geçen gün kullanımı yaygınlaşan ve artık küçülerek ceplere sığabilen internet, makine öğrenimi ve yapay zekâ oluşturmaktır.

Dijital Çağ kavramı ile ilgili yukarıda anlatılanlardan hareketle internet içinde bulunan çağda yaşanan yeniliklerde önemli bir paya sahiptir. Nitelik itibari ile sürekli yenilikçi bir kavram olması ile bünyesinde muğlaklığı da muhafaza etmektedir. Bugün dijital anlamda çıkan herhangi bir yeniliğin yarın hangi yeniliğin tetikleyicisi olacağı, ne gibi değişim ve dönüşümlerin temeli olacağı belirli olmamaktadır. Devletlerinde bu durumda yeni durumlara entegre olmak amacıyla amiyane tabirle sahnenin dışında kalmamak adına tetikte olma zorunluluğu bulunmaktadır.

Toplumun ve devletin niteliğinde değişime yol açabilecek dijital teknoloji yeniliklerine örnek vermek gerekirse bunlar; Yapay Zekâ, Nesnelerin (Eşyaların) İnterneti (IoT: Internet of Things), Büyük Veri (Big Data) ve Blok Zincir (Blockchain) veya Kripto adı ile nitelendirilen sanal paradır (Işık,2020:65). Dijitalleşmenin sayılan bu önemli araçlarının, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Dijital Dönüşüm Ofisi kapsamında detaylı olarak ele alınacağı gerekçesi ile burada kısaca tanımlarını yapmak yeterli olacaktır.

Tanım olarak yapay zekâ; insana ait hareketleri taklit eden, yine canlılar gibi öğrenme yetisine sahip, bulunduğu ortamla uyum sağlayabilme yeteneklerini geliştirme ve bunları uygun bir şekilde tatbik etme özelliğini taşıyan dijital teknoloji veya uygulamalardır (Wirtz vd.,2018:Akt.Tamer ve Övgün,2020:782). Yapay zekâ dijitalleşme için önem arz eden araçlardan birisi olup devletlerin kalkınma ve gelişme planlarında etkin bir güce sahiptir. Salt devletler ile sınırlı olmayıp daha kapsamlı bir alana hitap eden yapay zekâ toplumların ve devlet dışı kuruluşların değişim ve dönüşümlerinde de öneme sahip ileri teknoloji unsuru olarak nitelendirilmektedir (TRAI,2022, a.g.i.s). Bu ileri teknoloji günümüz dünyasında hemen hemen her alana temas etmeye başlamış bulunmaktadır. Devletlerinde bu ileri teknolojiden faydalanması hem yaşanan çağa ayak uydurma noktasında hem de hayati öneme sahip bilgiyi elde etme açısından önem taşımaktadır.

Nesnelerin (Eşyaların) İnterneti (IoT) kavramı internet kavramına bir zenginlik katarak onu çoğul bir yapıya büründürmektedir. Yani tanımsal olarak nesnelerin (eşyaların) internet ile etkileşime geçmesine işaret etmektedir. Bu nesneler (eşyalar) akıllı iletişim cihazları (Radyo Frekanslı Tanımlama (RFID), Yakın Alan İletişimi (NFC), Bluetooth, Uzun Süreli Evrim (LTE) ve Kablosuz Sensör Ağları (WSN) gibi kanalıyla internet erişimini gerçekleştirmektedir (Erdal ve Ergüzen,2020:25). Yani IoT, internet

kavramına çeşitlilik katarak onun farklı alanlarda da kullanılabileceğini gösteren bir kavram özelliği göstermektedir.

Büyük veri kavramının ne olduğunu açıklamadan önce veri kavramına bir açıklık getirmek daha faydalı olacaktır. Veri en küçük bilgi birimi olarak ifade edilebileceği gibi “kendi başına bir mana taşımayan belirli bir bilgi ile ilintilemeye, bir grup oluşturmaya ve bu şekliyle yorumlanmaya, anlam örüntüsünün kurulmasına ve analizinin yapılmasına ihtiyaç duyan kök bilgi” biçiminde de tanımlanabilmektedir (Yılmaz,2009:98).

Aslında bilginin en küçük birimi olarak da nitelendirilebilen veri kavramı bugün devletler ve toplumlar için önemli olan büyük veri kavramını meydana getiren en küçük birim olarak kabul edilebilmektedir.

Verinin bir çeşidi olan büyük veri, internetin ve teknolojinin bu kadar yaygınlaştığı dünyada veri sayısında yaşanan artış sonucu bu verilerin depolanması, korunması ve işleme durumunun yönetilmesini kapsayan veri kümelerine işaret eden bir kavramdır. Büyük veride bulunan kapasite yeni nesil teknoloji ve araçların ortaya çıkmasına ön ayak olmuştur. Esasen büyük veri denilince aklımıza gelmesi gereken yönetilen verinin niteliği ve bu veriyi saklayıp işleyen teknolojidir (Cackett,2013:Akt.Doğan ve Arslantekin,2016:22). Özellikle günümüz de devletler için oldukça önemli olan büyük veri gelişen ve gelişecek olan teknolojilerinde kaynağını teşkil etmektedir.

Bir diğer dijitalleşme aracı olan blok zincir kavramı ise, 2008 tarihine ilk yankılarını bulmuş olup 2009 da ise internet ortamında türetilen para birimi olan Bitcoin gün yüzüne çıkması ile popülaritesi artmış bulunmaktadır. Diğer bir tabirle esasen dağınık halde olan bilgileri bir tahribata uğratmadan, geri dönüşü olmamak üzere belirli bir gruplar halinde şifrelenmiş bir şekilde birbirilerine tıpkı bir zincirin halkası gibi eklemleyerek paylaşan bir bilgi ambarıdır. Her ne şekilde olursa olsun ağ aracılığıyla sisteme giriş yapanların yapmış buldukları işlemlerin hem tümüyle doğrulanmasını hem de muhafazasını gerçekleştiren ve doğruluğuna güvenilen veri tabanı niteliği taşımaktadır (Ünal ve Uluyol,2020:168). Buradan blok zincir kavramının dijital teknolojilerin güvenliğinin sağlanması ve sürekliliğin gerçekleşmesi noktasında öneminin fazla olduğu söylenebilmektedir.

Her şeyin internet ağına bağlandığı dijitalleşen dünyanın olumsuz getirileri de bulunmaktadır. Oluşan yeni ortamda internet ağı ile öyle ya da böyle etkileşimde olunan

durumlar güvensizlik riskini de beraberinde getirmektedir. Casus bir yazılım aracılığıyla verilerin sızdırılması durumu insanlar ve dolayısıyla devletler için risk yaratmaktadır. Bunun için devletler olası bir siber saldırıya karşı önlemini almalı iyileştirici tedbirler geliştirmelidir (Bochman,2020:13-37). Bu önleyici tedbir devletlerin bilgi güvenliği için zorunlu olmaktadır. Her şeyin dijital ortamlardan gerçekleştiği günümüzde bu alanların güvenliğini sağlamak, gelişen her yeniliğe uyum sağlamak ve bu yeniliklerin de güvenliğini sağlamanın oldukça hayati öneme sahip olduğu anlamı çıkarılabilmektedir.

2.1.2. İnternet

İlk kez Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Savunma Bakanlığı bünyesinde, iletişim ağlarının korunması amacıyla 1960'ta İleri Araştırma Kurumunca (ARPA) yapılan çalışmalar sonucu ARPANET adı altında internet ağı geliştirilmiştir. Aynı yılların sonlarına doğru çeşitli üniversite ve kurumların erişimine de açılmıştır. Zaman içerisinde gelişip evrilen internet artık insan hayatının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Bu durum beraberinde pek çok yeni sorunları ve belirsizlikleri de gün yüzüne çıkarmıştır (Castells,2008:7). Bu sorunlara örnek olarak ortaya çıkan bu internetin kullanılmaya başlanılan alanlarda öğrenme ve kullanma problemlerinin yaşanması gösterilebilir.

İnternet gelişimini evrelere ayırıp inceleyecek olursak temel olarak dört evrede ele alabilmek mümkün olmaktadır. 1990-95 yıllarına tekabül eden ilk evrede bilgi dijital ortama aktarılmış ve erişimi sağlanmıştır. 1990 yılının son çeyreğinde dijital ortamdaki bilgi kaynaklarının desteği ile ticaret alanında bir dönüşüm yaşanmış olup e-ticaret etkinlikleri ortaya çıkmış ve böylece internetin gelişiminde ikinci evreye gelinmiştir. Bir diğer evre olan üçüncü evre ise 2000'li yılların ilk çeyreğinde sanal alanda sosyal medya kullanımının başlaması, telefonlardan medya erişimi, bulut bilişim ve videoların internette paylaşılması gibi dijital süreçlerin yaşandığı bir evre olmuştur. Sonuncusu ve günümüzü yansıtan dördüncü evrede ise nesnenin dijital anlamda internete bağlanıyor olduğu evredir. Anlatılan bütün evreler bireyleri ve dolayısıyla toplumları birikimli olarak etkilemekte ve her yeni etki diğerinden daha köklü değişiklikler yaşatmaktadır. Çevrimiçi (Online) kelimesinin içselleştirildiği günümüzde eşyalar (nesnelere) online olarak etkileşim kurmaktadır (Gündüz ve Daş,2018:327). Bu durumda bireylerin günlük yaşamda internete bağlı olarak hareket ettikleri alanları genişletmektedir.

İnternet kullanımının günümüzde yaygınlaşmasına rağmen internet ile hiç tanışmamış ve yahut ona ulaşamayan insanlarda mevcut bulunmaktadır. Bu durum

karşımıza daha önce hiç karşılaşmadığımız “Dijital Bölünmüşlük”, “Dijital Eşitsizlik” ya da “Dijital Uçurum” kavramını çıkarmaktadır. Dijital bölünmüşlük, çeşitli nedenlerden ötürü internete erişim sağlayamayan insanların varlığına işaret etmek için kullanılmaktadır. Bahse konu olan çeşitli nedenler; BİT ’lerin araç ve gereçleri, bunların kullanılabilinmesi, bu araç ve gereçlerin kullanım performansının ve öğrenme düzeyinin niteliğinin ölçülmesi olarak sayılabilir.

Dijital bölünmüşlük insanlar arası bir eşitsizlik durumudur, dolayısıyla ulusal ve uluslararası aktörlerin bu eşitsizliği ortadan kaldırmak için seferber olmaları gerekmektedir (Trilha,2016 ve Adel,2004:Akt.Işık,2020:63). Şayet internet teknolojilerin hâkim olduğu bir dünya düzeninden bahsedilecekse internet kullanmayı bilmeyen bireylerin olmaması gerekmektedir. Hayatın her alanında var olan internetin ulaşmadığı alan olmaması gerekmektedir.

2.1.3. Ağ Toplumu

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) gelişmesine paralel olarak dünya genelinde çeşitli ağlarla sosyal, ekonomik ve siyasi anlamda dünyanın dönüşümüne yardımcı olan sisteme “Ağ Toplumu” (Network Society) denmektedir. Ağ Toplumu, toplumdaki mevcut yapı ve organizasyonların geleneksel karakterinde ağlara (network) doğru bir yönelme ve dönüşme sürecine işaret etmektedir (Castells 2004’ten akt. Bozkurt,2014: 519). Buradan hareketle, küreselleşmenin yaygınlaşması diğer bir ifade ile ülkeler ve insanlar arasındaki sınırların önemini yitirmesini ağ toplumunun bir sonucu olarak kabul etmek mümkün olmaktadır.

Ağ toplumu hiper sosyal bir toplumdur, soyutlanmış bir toplum değildir. Yani ağ toplumu ağa bağlı bireylerin topluluğudur. Ağ toplumunun merkezi bir özelliği medyada dahil olmak üzere iletişim alanının dönüşümüdür. Salt ulusal bağlama indirgenemeyecek olup küreseldir (Castells ve Cardoso,2005:23-25). Ağ toplumu temel anlamda; iletişim, iş ve yönetime dair gaye ile küresel ağları belirli bir sistem çerçevesinde kullanan bir topluma işaret etmektedir (Anderson vd.2006:38). Yaşanılan dönemde sosyal formasyonu açıklamada sık sık başvurulan enformasyon toplumu, iletişim toplumu gibi kavramların yerine, dünyayı tanımlamak için ağ toplumu kavramı kullanılmaktadır (Tutal,2006:Akt. Kaba ve Kadioğlu,2018:26-25).

Bu gelişen ve bilgiye ulaşmada bir sınır içermeyen ağ sistemleri, günümüz çağında bireyleri birbirine bir ağ ile bağlayan olma özelliği taşımaktadır. Dolayısı ile gelişen ve çeşitlenen yeni teknolojilerin insan hayatına girmesi ve kendine yayılma alanı bulması sonucunda halkın çatısı altında bulunduğu devletten talep ettiği ihtiyaç ve isteklerin de çeşitlenip arttığı gözlemlenmektedir. Peki bireylerin böyle bir tutum sergilemesinin sebebi nedir? Sebep; çağın gereklerine göre hızlı, aktif, olabildiğince açık, doğruluğu gözler önünde olan, eski sisteme oranla az maliyet isteyen hizmet sunumu ve rasyonel kurumların varlığının istenmesidir.

Bunlara ek olarak ülkesel güvenliğin sağlanması konusunda savunmanın sağlanması, bölünmez bütünlüğü tehdit eden unsurların (terörizm) ortadan kaldırılması ve içerisinde kamu yararının var olduğu adli ve idari kolluk hizmetlerinin yürütülmesi gibi çeşitli önem arz eden konularda ve yine ülke ile ilgili her konuda gerekli ve önemli istatistiklerin oluşturulması ve bunların muhafazasının sağlanması gibi konularda da çağın getirilerine uygun olarak yönetimin gerçekleşmesi gerekçesi ile teknolojik araçlarının kullanımına geçilmesi zorunluluk arz etmektedir. Dahası devletler artık toplumu gözetleyen bir niteliğe bürünmektedir (İnce,2001:12). Bu açıdan devletin yönetim faaliyetlerini çağın standartlarına uygun şekilde gerçekleştirmesi, yönetim sisteminin her aşamasında internet teknolojilerinin kullanarak hizmet ürettiği ve üretilen hizmetlerin sunulduğu bir sisteme geçilmesi bir gereklilik olmaktadır.

2.2. Dijital Devlet Teorisi

Devletin dönüşümün de son nokta kabul edilebilen Dijital Devlet hakkında ortaya atılan çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bununla birlikte klasik devlet anlayışından farklı bir boyuta sahip olan Dijital Devlet, bilgi iletişim teknolojileri ile iç içe bir kimliğe sahiptir. Devletin üstlendiği bu yeni formu daha iyi anlayabilmek için Dijital Devlet tanımlarına bakmak faydalı olacaktır.

Mevcut ve yeni üretilecek olan dijital teknolojilerin hayatın her alanıyla ilgili temel bir unsur olarak kabul görülmesi ve bu duruma uygun olarak kullanımının gerçekleştirilmesi, OECD (Organization for Economic Co-Operation and Development) Konseyinin Dijital Devleti tanımlarken kullandığı açıklamadır (OECD,2016:361). Buradan hareketle Dijital Devlet kavramı yaşanan teknolojik dönüşümün bir bütün olarak yönetimde kullanılmasını ifade etmek için kullanılmaktadır. Diğer bölümlerde ele alınacağı üzere yaşanan teknolojik gelişmelerin yönetimde çeşitli sebeplerle

kullanılmasına yani devletin teknolojiyi yönetime dahil etmek için uyguladığı e-Devlet uygulamalarının zaman içerisinde geçirdiği bütün aşama ve katettiği bütün yola Dijital Devlet denilebilmektedir.

Bu bahse konu olan e- Devlet uygulamalarını Dijital devlet kapsamında değerlendirebilmek dört aşamanın gerçekleşmiş olmasına bağlı olmaktadır. Bunlardan birinci aşama 1.0 olup farklı kamu kurum/ kuruluşlarının web sitesi üzerinden halka hizmet sunduğu temel e-Devlet uygulamasıdır.

İkinci aşama 2.0 olup bu aşamada e-Devlet, açıklık ve şeffaflığın ön planda olduğu hizmet sunumunun gerçekleştiği bir platforma evrilmiştir. Bu aşamada devletin sunmuş olduğu bilgi kapasitesi artmış, hedef kitlesi ise ilk aşamaya oranla fazlalaşmış bulunmaktadır. nc aşama 3.0 olup halk için kişisel hizmetin üretilmesi ve sunulması söz konusu olmaktadır. Diğer bir ifade ile semantik web olarak da nitelendirilen bu aşamada halk, zaman ve mekân sınırı ve sorunu olmaksızın, sosyal ağ, bilgi işlem teknolojisi, büyük veri ve akıllı teknoloji içerikleri yolu ile kamu hizmet sunumu gerçekleştirilmektedir. 4.0 ise son aşama olarak kabul edilmekte ve bu aşamada artık e-Devlet yönünü bütünüyle halka dönerek açık, akılcı, şeffaf, çözüm odaklı ve çift yönlü hizmet ve etkileşimi gerçekleştiren bir niteliğe sahip olmaya başlamıştır (Liva vd.2020:Akt.Akyol ve Bulut,2021:94-96). Buradan hareketle e-devlet halkın yönetime dair faaliyetlere devletlerin internet ortamında sunmuş olduğu hizmetlerden faydalanarak ve hizmet talep ederek katılması anlamına işaret etmektedir.

2.2.1. E-Devlet Uygulamaları ve Devletin Temel Unsurlarının Dönüşümü

Dünyada e devlet uygulamalarına geçiş teknolojik gelişmelerin uğradığı ülkelerde peyder pey gerçekleşmiş bulunmaktadır. Geleneksel devlet uygulamalarından farklı olarak e devlet uygulamaları teknolojinin gelişimine bağlı olarak daha aktif daha hızlı ve daha faydalı çıktılar sunulmasına olanak sağlamaktadır.

E-devlet kavramının kavramsallaştırılması dahi afaki değerildir. Gelişen teknoloji ile çeşitlenen ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçları karşılamak isteyen vatandaşların taleplerini karşılayabilecek bir teknolojik temele haiz olması gereken yeni devlet düşüncesinin yansımaları olarak kabul edilebilmektedir. E-devletin, devletler nezdinde bugünkü kullanım haline gelmesi belirli bir gelişim aşmasından geçmesi sonucu gerçekleşmiş bulunmaktadır. Bu aşamalar karşılaşılan çalışmalarda genellikle e ayrılmaktadır. İlk

aşama internetin vatandaşlara bilgi ve hizmet sunulması amacı ile kullanıldığı 1993-1998 tarihlerini kapsayan aşamadır. İkinci aşama ise birinci aşamadan biraz daha gelişmiş olduğu bilgi ve hizmet sunumunun online olarak gerçekleştirilmeye başlandığı 1998-2001 yıllarını kapsayan aşamadır. 90'lı yılların son çeyreğinde artık kamu kurum ve kuruluşlarına ait olan siteler salt bilgi sağlamayıp işlemsel mahiyet taşıyan modele doğru evrilmeye başlamış bulunmaktadır.

Örneğin; mesaj göndermenin internet ortamında gerçekleşen hali olan e-posta aracılığıyla bilgi iletimi ve işlemlerin online ortamda tamamlanması, vatandaşların sigorta primlerine dair gerekli ödemelerin yapılması bununla alakalı belgelere internet aracılığıyla ulaşılabilmesi ve farklı türdeki vergilerin internet ortamında ödenmesi bu tarihlerde gerçekleştirilmeye başlayan işlemlerden olmaktadır. Son aşama ise 2000 yılı ve sonrasına tekabül eden mevcut web sitelerinin bütünleştiği aşamadır. Bu aşamada artık kamu kurum ve kuruluşlarının vatandaşlara yalnızca kurum bünyesinde üretilmiş olan hizmet sunumu olmayıp daha çeşitli hizmetlerin sunulduğu bir nitelik kazandığı aşama olarak kabul edilmektedir (Çelikkol,2008:26). Yani e-devletin gelişim süreci göz önünde bulundurulduğunda internet teknolojilerindeki gelişime ve yeniliklere gör şekil aldığı anlaşılmaktadır.

Başka bir ifade ile e-devlet vatandaş merkezli olup sunulan hizmet ve bilginin işlerliğinden kamu görevlisinin sorumlu tutulduğu, hizmet sunumunda ortaya çıkan eksikliklerin giderilmesine çalışılan ve iyi performansın ödüllendirildiği bir sistem olarak kabul edilebilmektedir. Ayrıca e-devlet salt kamu kurum ve kuruluşlarıyla hizmet sunumunda sınırlı kalmayıp özel sektörün ve sivil toplum kuruluşlarının (STK) da etkin olması gayesini taşıyan bir sistem olarak değerlendirilmektedir (Yıldız,2003:305-307). Buradan e-devletin sadece devlet kurumlarında değil özel sektörle de ortak hareket edebilme kabiliyetini ve hizmet üretme kapasitesini artırmak için önem arz etmektedir.

2.2.2. Dijitalleşmiş Kamu Hizmetleri

Geleneksel devlet modelinde sunulan kamu hizmetlerinin, teknolojik gelişmenin bir sonucu olarak yaşanan dijital gelişmeler devletlerin yönetim anlayışında bir dönüşüme sebebiyet vermiş bulunmaktadır. Geleneksel devlet yönetiminde kamu hizmet sunumunda hâkim olan düşünceden peyder pey uzaklaşmıştır. Bürokrasinin oldukça had

safhada olduğu verimsiz ve yetersiz sistem geride bırakılmaya başlanmış, aşırı merkeziyetçilik, sahip olunan katı kurallar ve hiyerarşik yapı yerini devletin daha modern bir çehre kazandığı, halkın gözünde devlete güçlü bir konum kazandıran bir yönetim sistemine geçilmiş bulunmaktadır (Kesgin,2014:247). Bu sisteme geçiş bireyin gözünde devletin nitelenmesinde sergilenen sert izlenime daha yumuşak bir çehre kazandırmış bulunmaktadır. Bu yeni sistemde artık vatandaşlar kamu kurum ve kuruluşları ile olan iletişimini internet üzerinden gerçekleştirmeye başlamış bulunmaktadır.

İnternet ile mobil cihazların gelişmesi ve sosyal medya uygulamalarının ortaya çıkmasıyla kamu kurum ve kuruluşları dolayısıyla devletle vatandaş arasındaki iletişim bu kanallar aracılığı ile gerçekleştirilmeye başlanmış bulunmaktadır. Önceleri bir hizmet ya da ihtiyaç olunan bir bilgiyi alabilmek için ilgili kurum personelleri ile yüz yüze iletişim kurmak gerekiyorken artık internet ortamında sunulmaya başlanan hizmetler kapsamında bu zorunluluk ortadan kalkmış bulunmaktadır.

Bugün en küçük bir örnek olarak vermek gerekirse kütüphanelerde ödünç alma sisteminin internet ortamda aktif edilmesi ve rezervasyon işleminin yine bu ortamda gerçekleştirilmesi hizmetlerin hızlı ve kolay sunulduğunu göstermektedir. Yine vatandaşların günlük iş ve işlemlerinde ihtiyaç duydukları kişisel bilgi ve belgeleri ilgili devlet kurumlarından ayrı ayrı talep etmekte ve bu belgeler için bir bekleme süreci de yaşanılmakta iken artık bir klavye ile internet ortamından gerçekleştirilebilmektedir. Adli sicil kaydı, nüfus kayıt örneği alma gibi işler ve vergi ödeme gibi işlemler bu işlemlere örnek verilebilir.

2.3.3. Güvenlik ve Veri Gizliliği

Dönüşen ve dijitalleşen dünyada veri birikimine dayalı büyük veri oldukça harika bir fayda sağlamanın yanı sıra genişliği ve içeriği sebebiyle kullanıcılar açısından ciddi manada güvenlik riskleri barındırmaktadır. Bu güvenlik riskinin yaşanmasının sebebi bütün yeni veri araçlarının mevcut bütün kaynaklardan toplamış bulunduğu verileri depo etmesi, bu verileri yönetmesi, analizini sağlması, görsel hale getirmesi ve zaman zaman paylaşması gibi unsurlar olarak kabul edilmektedir. Böylece kişiler, kurum ve kuruluşlar daha genel tabirle bütün veri üreticileri kendileri ile verileri güvenliği açısından açık hedef olma korkusu yaşamaktadırlar (Gahi vd.,2016:952). Bu durumda veriye yani bilgiye sahip olan tarafların kendi güvenlik önlemlerini almaları olası bir siber saldırı durumunda aktif olarak faaliyet gösterebilme gelişmişliğine sahip olmanın gerekli

olduğunu gözler önüne sermektedir. Önceleri herhangi bir mana ölçütünü karşılamayan veri kavramı kendinden görece farklı bir diğer veriyle etkileşime geçmesine paralel olarak gizlilik değeri taşıyan bilgiyi doğurabilir hale gelmektedir. Dolayısıyla bir toplumu yönetebilmek gücüne ve kabiliyetine sahip olabilmek için öncelikle büyük veriye sahip olmak ve bu büyük veriden bilgi ve değer üretme noktasında başarı sergileyebilmek gerekmektedir.

Esasen veri oluşturma işlemini her bir birey gerçekleştiriyor iken, verilerin toplamından ortaya çıkan büyük veri ise internetin geneline hâkim olan büyük arama motorlarının ve birkaç sosyal medya şirketlerinin himayesinde bulunması, ister istemez zihinlere büyük veri tehdidi gibi yeni bir sorunu getirmektedir.

Veri gizliliğine geçmeden evvel gizliliğinin karşıladığı manaya bakmak fayda sağlayacaktır. Gizlilik: bir toplumda birey, topluluk veyahut kurum/kuruluşların kendilerine dair bilgi unsurlarının hangi koşullarda ve zamanlarda, ne şekilde üçüncü kişilerle paylaşım paylaşmayacağını belirleme hakkı olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda gizlilik dört temel unsurdan oluşmaktadır. Bunlardan ilki; kişilere ait bilgi olup bu kurum ve kuruluşlarca toplanan kişiye ait tıbbi ve finansal vb. içeren kişisel bilgilerdir. İkincisi ise iletişim süreçleri ile ilgili gizlilik bu gizlilik iletişimde bulunan çift yönlü kurulan iletişim bilgilerinin gizliliğini içermektedir. Üçüncü bir gizlilik olan dışarıdan gelen beden bütünlüğüne yönelik gizliliğin yanı sıra fiziksel güvenlik ile ilgilidir. Dördüncü ve son gizlilik olan bölgesel gizlilik ise bireylerin bulunduğu ev, iş yeri ve kişilere özel fiziki mekanların gizliliğe işaret etmektedir (Westin,1967: 57). Dolayısıyla gizliliğin bu sayılan farklı türlerine yönelik gerçekleştirilebilecek olası saldırı ve tehditlere karşı bir koruma ve önleme mekanizması geliştirmek önem arz etmektedir. Bu gizliliği sağlama sürdürülebilir zorunluluğu her iki tarafı yani hem devleti hem de bireyi bağlamaktadır.

Bu durumda insanlığın refahı, barışı ve düzenin sürekliliği için kurulan devlet müesseseleri günümüzde bu unsurları gerçekleştirmek için büyük veriden yarar sağlarken, insanlara ait kişisel verilerin güvenliğinin sağlanması noktasında gerek teknik gerekse sosyolojik açıdan gereken tedbirleri oluşturmalı ve takibini de gerçekleştirmelidir. Bu noktada, peki devlet bu güvenceyi nasıl sağlayabilir? sorusu karşımıza çıkmaktadır. Teknik açıdan devletin sağlayacağı güvenliğe dair ortaya konan tedbirlerde ilk olarak; büyük veriyi sağlayan çeşitli araçlara yönelik kimlik tanımlama

işleminin yapılması, kimlik doğrulama işleminin yapılması, yetkilendirme işleminin yapılması ve gerçekleşen erişim etkinliklerinin kayıtlanması gibi erişimin kontrollü gerçekleşmesinin sağlanması, verilerin aktarımları sırasında uçtan uca şifreleme yönteminden faydalanılması gibi tedbirler yer almaktadır. Sosyal açıdan sağlanacak tedbirler ise devletlerin ilgili platformlarda güvenlik ve veri gizliliğine dair takındığı tutum ve kararlılıkları buralarda dile getirmesi ile etkili olacağı düşünülmektedir.

Özellikle de devletlere veri güvenliğine ve veri gizliliğine dair yapılmış olan yasal düzenlemelerle bu konulardaki kararlılıklarına dayanak oluşturma açısından önem taşımaktadır. Diğer bir konu ise devletler veri güvenliği ve veri gizliliği konusunda vatandaşlara farkındalık kazandırmak noktasında uygulamalar yapması gerektiği düşünülmektedir (Aktan, 2018:18). En az veri güvenliği kadar önem arz eden diğer bir konuda veri gizliliğidir. Devletin bu konuda halkı bilinçlendirmesinin bir diğer yolu da kamu spotları olabilmektedir. Devletin/ iktidarın herhangi bir kademesinde halkın genelinde sempati ve güven duygusunu kazanmış bulunan kişi ve kişiler veri gizliliği ve veri mahremiyeti konusunda, halkta bilinç oluşturucu, uyarıcı ve telkin edici kamu spotları gerçekleştirmesi, veri gizliliğine katkı sağlayacaktır.

Dünyanın muhatap olduğu teknolojik ve dijital gelişmelerin bir sonucu olan yapay zekâ endeksli nesnelerin interneti adı verilen ve her geçen gün daha fazla insanın kullanımına yer eden cihazların sayısı bugün milyarları aşan bir çeşitliliğe ulaşmış bulunmaktadır. Geniş bir yelpazeye sahip olan bu cihazlar çok fazla kişinin kişisel bilgilerini, algılarını, düşüncelerini ve bir gün içerisinde aktif olarak sağladıkları etkileşimi kayıt altına almaktadır. Dünya nüfusu göz önünde bulundurulduğunda oldukça geniş ve büyük olan bu veri üretiminin, insanların kişisel bilgilerini içermesi sebebiyle takibi tasnifi önem arz etmektedir (Guillemine ve Friess,2009:Akt.Doğu Öztürk ve Zeybek,2021:3). Dijitalleşerek dönüşen dünyada veri gizliliğinin korunması için sosyal ve hukuki donanıma sahip olan devletlere karşı önemli bir misyon ve sorumluluk yüklemektedir.

Tüm bu açıklamalardan yol alarak çalışma kapsamında Türkiye'nin dijital devlet sürecine dair yaşanan gelişmeleri ve şu an ki durumunu anlayabilmek için e-Devlet uygulamalarının aşamalarını ve en nihayetinde Dijital Dönüşüm Ofisinin uygulamalarını irdelemek yerinde olacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DİJİTAL DEVLET SÜRECİ

3.1. Türkiye'de Dijital Devlet

20. yy'ın hemen hemen son çeyreğine tekabül eden zaman diliminden itibaren yaşanan teknolojik gelişmelerin sonucunda meydana gelen yönetimde ağ endeksli dönüşüm ile yönetimden-halka, halktan-yönetime şeklinde iletişimde çift yönlü aktivasyon gerçekleşmiş bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile internet yöneten-yönetilen arasındaki iletişime ve bilgi aktarımına doğrudan olma niteliği kazandırmıştır. Yani daha önce geleneksel sistemde olduğu gibi yöneten- yönetilen arasındaki ilişki bürokrasi olarak tabir edilen engele takılarak günlerce ve aylarca sonuçlandırılmazken artık çok kısa bir süre içerisinde birey ve yöneten dönüt alabilmekte olup işlemler dakikalar içerisinde sonuçlandırılmaktadır. Bununla birlikte yönetimde böylesi bir dönüşüm yaşanmasının kamuya sunulacak hizmetlere karar verilmesi, bunların planlamasının yapılması, uygulanması ve denetiminin yapılması gibi aşamalarda yöneten-yönetilen arasındaki iletişim, kararlara katılma ve arada bir sanal köprü vazifesi görmek suretiyle paylaşım platformu oluşturulabilmesine de katkı sağlayıp daha şeffaf ve hesap verilebilir bir yönetim sistemine işlerlik kazandırmaktadır (Saygılıoğlu ve Arı,2003:156). Böylesi bir sistemin varlığı ise hem devlet/iktidar açısından hemde yönetilenler açısından daha aktif, hızlı ve günün getirilerine cevap verebilen bir yönetim sisteminin oluşmasına katkı sağlamaktadır.

Türkiye'de internetin kullanıma başlanması, akabinde kitle iletişim araçlarında dijitalleşmenin yaşanması ile geleneksel yönetimlerden modern yönetim diye bileceğimiz yönetimde dijitalleşme dönüşümüne başlamıştır. Birçok hizmet ve görevler internet ortamında da halka sunulmaya başlanmış, toplumun gözetim ve denetimi de yine dijital ortamlar aracılığıyla gerçekleştirilmeye başlanmıştır. İktidari anlamda yöneten- yönetilen ilişkisini dijital alana taşımıştır.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) projesi kapsamında TÜBİTAK-ODTÜ (TR-NET) iş birliği içerisinde 1993 tarihinde küresel internete Türkiye de dahil olmuştur. Sonrasında belirli bir sıra takibi çerçevesinde Ege, Bilkent, Boğaziçi ve İstanbul Teknik Üniversiteleri ile ağ bağlantıları sağlanmış bulunmaktadır. 96 yılına gelindiğinde Türk Telekom paydaşlığında TURNET aktif hale gelmiştir.

Yine TÜBİTAK eliyle Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM) Türkiye kapsamındaki bütün eğitim ve araştırma kuruluşları arasındaki karşılıklı bağlantıyı sağlamak temeli üzerine faaliyete başlamıştır (Yakın,2006: Akt. Özkaya,2013:140). Bu durum Türkiye'nin gelişen dijital sisteme uyum sağlamak yolunda atmış olduğu önemli bir adım olarak değerlendirilebilmektedir.

1980 yılına gelindiğinde Türkiye için yönetim alanında önemli yenilikler yapılması gerekliliği anlaşılacak ilk önce telekomünikasyona dair alt yapı güçlendirilmeye başlanmıştır. 1999- 2000 yıllarında ise gerçekçi hedef ve projelerin belirlendiği (Maliye Bakanlığı'nın 'Vergi Dairesi Tam Otomasyon Projesi' (VEDOP) ve İçişleri Bakanlığı'na bağlı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü'nün 'Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi' (MERNIS) gibi) ve kurumsallaşmanın bu politikalar çerçevesinde yenilenmeye başlandığı görülmektedir. Türkiye'nin bu yıllarda yaptığı çalışmalar, devletin internetleşme yani E-Devletleşme sürecinin de habercisidir. Türkiye için bu sürecin bahsedilen yıllara denk gelmesinde Avrupa Birliği üyeliğine aday olması da önemli bir etkidir. 1980'li yıllardan 2000'li yıllara gelindiğinde birbirinden farklı kamu kurumu bünyesinde gerçekleştirilen çeşitli çalışma ve uygulamaların koordinasyonlu bir yapıya büründürüldüğü söylenebilmektedir. Bu duruma müteakiben internet üzerinde bulunan web sitesi çatısı altında birçok kamu hizmetinin birleştirildiği görülmektedir (Karasoy ve Babaoğlu,2020:123). Devletin bu atılımları kendini ve halkı bu konuda teşvik edici bir yol haritası oluşturmaya başlaması olarak değerlendirilebilmektedir. Daha sonraki yıllarda e-devlet kapısı altında birçok kurum ve hizmet toplanmış buradan vatandaşlar ve ilgili kurum kuruluşlar ile etkileşim gerçekleştirilmiştir. Hükümet sisteminin değişmesine binaen oluşturulan dijital dönüşüm ofisi, dijital dönüşümde lider kurum misyonunu sahip olup e-devlet kapısı Dijital Türkiye adı ile dijital dönüşüm ofisi koordinesine dahil edilmiştir. Bu süreçler ile ilgili bilgi ve açıklamalar ilerleyen başlıklar altında yapılacaktır.

3.2. Türkiye' de E- Devlet Süreci

Dünya üzerinde bulunan gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin yönetimlerinde internet sistemine entegre olma zorunlulukları farklılık arz etmektedir. Sosyal, kültürel, ekonomik ve politik gelişmişlik, uygulamaya alınan e-devlet özellikleri de farklılık içermektedir.

Gelişmiş ülkeler de daha şeffaf daha ileri düzey teknolojiye sahip olmanın bir kanıtı manasında e-devlet hizmeti sunulurken, gelişimini henüz tamamlamamış ülkeler yolsuzluğun giderilmesi için seferberlik aracı olarak e-devlet sürecine entegre olmayı tercih etmektedir. Tüm bu bilgiler ışığında Türkiye de dünyanın hızına yetişebilmek ve ülkeyi bu seviyeye getirebilmek maksadıyla vatandaşların daha kaliteli hizmet alması ve bu hizmetlerden süratle faydalanması yolunda e-devlet sistemlerine entegre olma noktasında adımlar atmıştır (Çukurçayır ve Çelebi,2009:66). Böylece küresel ortamdan soyutlanmamak ve bilgiye erişmek için girişilen uygulamalar bu yolda artı bir değer olarak görülmekte ve her geçen gün ortaya çıkan yeniliklerden fayda sağlanmaya çalışılacağı da bir göstergesi olmaktadır.

Bilgi iletişim teknolojileri (BİT) yardımı ile kamuya yönelik hizmetlerin daha etkin, daha verimli, daha hızlı, daha etkili ve daha şeffaf bir boyutta sunulması e-devlet kavramının tam olarak ne olduğuna işaret etmektedir. E-devlet isminin genel olarak kabul görmüş olmasına karşın aynı manayı taşıyan sanal devlet ya da teknolojik devlet gibi alternatif tanımlamaları da mevcuttur (İnce,2001). Ancak bu alternatif tanımlamalardan ziyade genel kabul görmüş tanım olan e-devlet kavramının kullanımı toplumun ve devletlerin daha tercih ettiği bir tanımlama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bunun yanı sıra e-devlet sisteminin kendisinden beklenen birçok beklentileri karşılması olasıdır. Bu beklentilerin ne olduğuna kısaca değinmek gerekirse (DPT' den Akt.Metin,2012:105)

- Öncelik olarak bürokrasi sebebiyle hantallığın önlenmesi ve bu durum etkisi ile ortaya çıkan israf ve kaynakların ölçsüz, sınırsız kullanımının engellenmesi.
- Kurumlardaki iletişim kültürünün modern yöntemlere entegre olması. Yani kurumların hem kendi iç işleyişlerinde kullanmış oldukları yöntemleri hem diğer kurum ve kuruluşlarla olan çift yönlü iletişimlerini hem de vatandaşlar ile kurduğu yazılı iletişim metodunu terk edip çağın bir gereği olarak internet teknolojisini kullanmaya başlaması ve bununla kâğıt israfının büyük oranda önüne geçilmesi.
- E- Devletin planlama konusunda sağlamış olduğu kolaylık ile mükerrerliğin yani farklı iki kurumun aynı iş ya da proje ile uğraşmasının engellenmesi.

- Teknolojinin kamu hizmetlerinin sunulmasında kullanılması birtakım masrafların da (posta ve ulaşım ücretleri gibi) ortadan kalkmasına yardımcı olmakta ve gerçekleştirilen işlemler için zamandan tasarruf sağlanacak olması.

Yukarda değinildiği üzere E-Devlet süreci birçok ülkede olduğu gibi Türkiye içinde bir zorunluluk haline almıştır. Çağın şartları hem bilgiye ulaşım hem bu bilgiyi muhafaza hem de ülkede gerekli olan bütün hizmetlerin sunumunun gerekliliği e-devlet için bir sebeptir. 1999'dan günümüze Türkiye' de e-devlet' in geçtiği aşamalara göz gezdirmek gerekirse; (Demirhan ve Türkoğlu,2014; Bilgi ve İletişim Teknolojileri Dairesi,2020Akt. Karasoy ve Babaoğlu,2020:122).

- 58. Hükümet tarafından hazırlanan Acil eylem Planı'nda E-Dönüşüm Türkiye Projesinin oluşturulması,
- 1999 Türkiye Ulusal Enformasyon Altyapısı Ana Planının (TUENA) yürürlüğe konması,
- 2003/12 sayılı başbakanlık genelgesi ile e-Dönüşüm Türkiye Projesi'nin kapsamının, kurum yapısının ve uygulamadaki niteliklerinin belirlenmesi ve süreç yönetimi adına DPT Müsteşarlığının görevli kılınması,
- 2003 yılında DPT bünyesinde Bilgi Toplumu Dairesi (BTD) kurulması,
- 2003/48 sayılı Başbakanlık Genelgesi'yle e-Dönüşüm Türkiye Projesi Kısa Dönem Eylem Planı uygulamaya konması ve e-Dönüşüm Türkiye İcra Kurulu oluşturulması,
- 2005 eylem planı ve uygulamaları,
- 2005-2006 yıllarında Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanarak
- 2006-2010 döneminde uygulanmak üzere 2006 yılı temmuz ayında 2006/38 sayılı Yüksek Planlama Kurulu kararı ile yürürlüğe konması,
- 2007/7 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile Dönüşüm Liderleri Kurulu oluşturulmuştur.
- Kurul, 2007/7 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile yeniden yapılandırılmış ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri de kurul bünyesine dahil edilmiştir.

- 2014-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi bünyesinde atılan diğer bir adım olarak kabul edilebilecek sekiz önemli teması bulunan Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planın Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanarak ve kamuoyuna duyurulması

Bahsedilen aşamalardan hareketle denilebilir ki, Türkiye’de E- devlet sisteminin bugünkü görünümünü almasında birçok ciddi süreçler ve dönüşümler geçirmiştir. E-Devlet kapısının oluşum aşamasının dünden bugününe tarihi olarak bakabilmek için tablodan faydalanmak yararlı olacaktır.

Tablo 1: E-Devlet Kapısı Oluşum Kronolojisi

1993	Türkiye Bilişim ve Ekonomik Modernizasyon Projesi
1996	Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM)
1997	Elektronik Ticaret Koordinasyon Kurulu (ETKK)
1998	13 Sayılı Başbakanlık Genelgesi Kamu-Net Kurulu
1999	Türkiye Ulusal Enformasyon Altyapısı ve Anaplanı (TUEANA) 34 Sayılı Başbakanlık Genelgesi (KAMU-NET PROJESİ)
2002	20 Sayılı Başbakanlık Genelgesi e-Türkiye
2003	12 Sayılı Başbakanlık Genelgesi e-Dönüşüm Türkiye 48 Sayılı Başbakanlık Genelgesi e-Dönüşüm Türkiye Kısa Dönem Eylem Planı
2006	10316 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı e-Devlet Kapısı 22 Sayılı Başbakanlık Genelgesi TÜRKSAT Görev Paylaşımı
2008	E-Devlet Kapısı erişime açıldı.
2009	Alo 160 e-Devlet Çağrı Merkezi hizmete başladı. Kimlik Doğrulama hizmet sunumuna başlandı.
2012	İlk yerel yönetim entegrasyonu sağlandı.
2014	TS EN ISO 9241-151 (İnsan-sistem etkileşiminin ergonomisi) ve TSEK 194-TS ISO/IEC 40500:2012 (WCAG) (Web içeriği erişilebilirlik standartları ve kriteri) sertifikaları alındı.
	İnternet Bankacılığı ile giriş uygulaması açıldı.

2015	İşitme Engelli Çağrı Merkezi hizmete başladı.
2016	03.09.2016 tarihli ve 29820 Resmî Gazete e-Devlet Hizmetlerinin Yürütülmesine ilişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik 19.07.2016 tarihli ve 29775(2. Mükerrer) Resmî Gazete 2016-2019 Ulusal e-Devlet Stratejisi ve Eylem Planı
2018	1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi UDHB Yetki İş dünyasına yönelik tüzel kişi hizmetleri sunulmaya başlandı.
2019	48 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile e-Devlet Kapısı'nın yönetilmesi görevi T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi Başkanlığı'na verildi.
2020	İlk bütünleşik hizmet olarak "Araçlarım" hizmeti e-Devlet Kapısından sunulmaya başlandı.

Kaynak: <https://www.turkiye.gov.tr/bilgilendirme?konu=siteHakkinda>, sitesindeki bilgilerle oluşturulmuştur. 25.12.2022.

Aralık 2008'de hizmete sunulan "E-Devlet Kapısı Projesi" sayesinde e-devlet faaliyetlerinin tek merkezden koordine edilmesi sürecini hızlandırıcı etkisi olmuştur. Esasen bu uygulamaların amacı yönetimin merkezi ve yerel yönetimler nezdinde düzgün ve istikrarlı gerçekleştirilmesi ve hizmetlerin hızlı, olabildiğince düşük maliyetler ile sunulmasıdır. Bunlara ilaveten sunulan hizmetlerin kaliteli olması ve bu yönüyle diğer ülkeler ile rekabet edebilme kapasitesine sahip olunabilmesine ön ayak olma misyonu da bulunmaktadır (Çarıkçı, 2010: 97). Bu durum devletin daha rasyonel, daha akılcı ve daha yenilikçi bir anlayışla hareket etmesi olarak değerlendirilebilmektedir.

2008 itibari ile e-devlet kapısı bünyesinde birçok kurum hizmet vermek amacı ile toplanmış bulunmaktadır. Bunlardan başlıcalarını sıralayacak olursak (bilgitoplumu,2022,a.g.i.s); Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi (MERNİS), Kimlik Paylaşım Sistemi, Adres Kayıt Sistemi, Vergi Daireleri Otomasyonu Projesi (VEDOP I-II), Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP), Gümrük İdaresinin Modernizasyonu Projesi (GİMOP), Polis Bilgi Ağı (POLNET), Saymanlık Otomasyon Sistemi (Say2000i), E-Bildirge, Merkezi Tüzel Kişilik Bilgi Sistemi (MTK), Araç ve Sürücü Bilgi Sistemi (ASBİS), Milli Emlak Otomasyon Projesi (MEOP), Gümrük Veri Ambar Sistemi (GÜVAS), Elektronik Kamu Alımları Platformu (EKAP), Merkezi Sicil Kayıt Sistemi (MERSİS), Tapu Kadastro Bilgi

Sistemi (TAKBİS), YerelNet Bilgi Sistemi, Milli Eğitim Bakanlığı Bilişim Sistemleri (MEBBİS).

Kamu hizmetlerinden engelsiz şekilde faydalanmaları, iş yükünün hafifletilmesi, sürecin analizinin yapılması ve yapılacak başvuruların çevrimiçi yapılması gibi avantajları içerisinde barındıran e-devlet kapısı aynı zamanda bürokrasiyi hafiflettiği için hata yapılması olasılığını en aza indirmekte, zamandan kazanç sağlanmasına ön ayak olmakta ve daha kaliteli mal ve hizmet üretilmesine katkı sağlamaktadır (Ertaş,2016:49). Bu durum vatandaşların ve kurumların karşılıklı etkileşimini artırmaktadır.

Bunu destekleyici bir örnek vermek gerekirse bugün itibari ile; e-devlet kullanıcı sayısı 64.263.359 olup, 1.026 kurum hizmet vermektedir. Bununla birlikte 7.711 hizmet sunumu gerçekleşmektedir (CBDDO,2023a, a.g.i.s). Dolayısıyla buradan sunulan hizmet ve katılıma dikkat edildiğinde halkın ve yönetimin bu sistemi benimsediği ve içselleştirmeye başladığı anlaşılmaktadır.

7/24 hizmet veren açık kapı anlayışıyla oluşturulan e-devlet kapısına rağbet artmakta, her geçen gün artış gösteren internet erişimi ve e-devlet aracılığıyla hizmet kullanan birey sayısı artmaktadır. TÜİK verilerinden hareketle; son 12 ay içerisinde özel amaçla resmî kurumların web sitelerine ve uygulamalarına erişim sağlayan ve İnternet kullanımı ile sunulan kamu hizmetlerinden faydalanan bireylerin oranı %68,7 oldu. E-devlet hizmetlerini kullanım amaçları arasında, %64,4 ile resmi makamlar veya kamu hizmetleri tarafından kendisi hakkında saklanan kişisel bilgilere erişme ilk sırayı aldı. Bunu, %48,5 ile kamu kurumlarından veya kamu hizmetlerinden bir randevu oluşturma yahut rezervasyon yaptırma ve %44,1 ile kamu kuruluşlarına ait web sitelerinden bilgi edinme takip etti (TUİK,2022,a.g.i.s). Bu durumda devletin su ulan hizmetlere katılım noktasında başarılı bir oran sağladığı söylenebilmektedir.

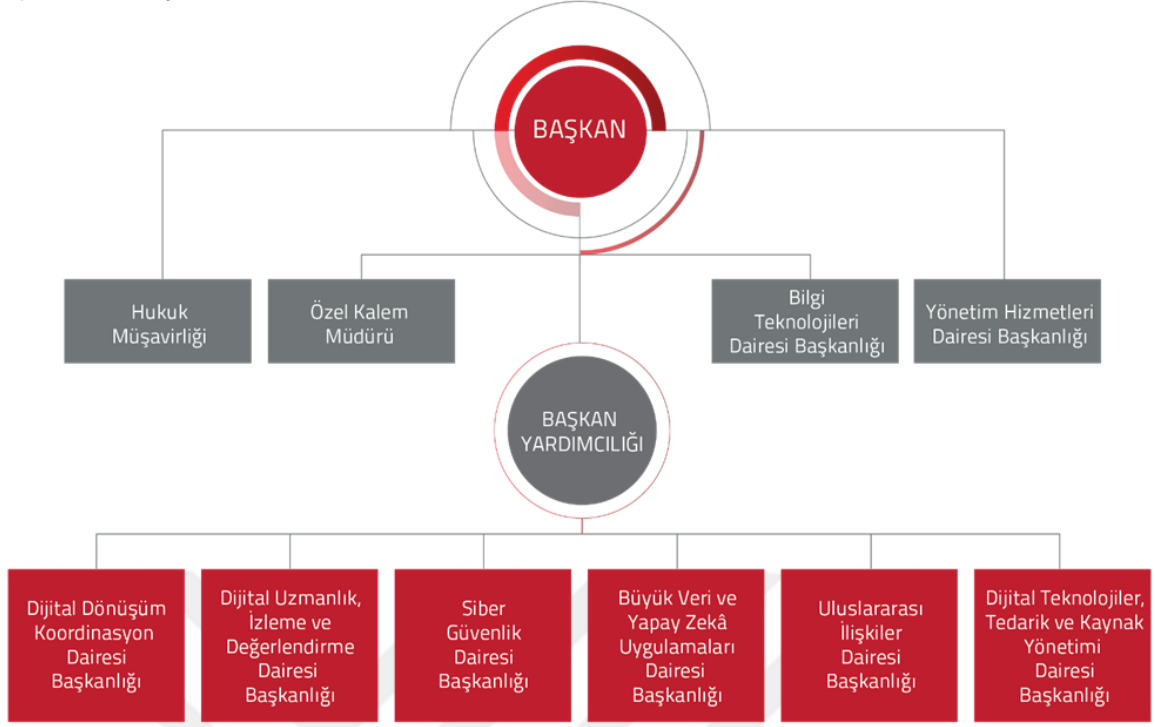
3.3. Dijital Dönüşüm Ofisi (DDO)

Her geçen gün yenilenen ve gelişen teknolojinin gereklerine uygun olarak yönetsel anlamda Türkiye’de gerçekleşen önemli yeniliklerden birisi de Dijital Dönüşüm Ofisi’dir. 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesinin akabinde yaşanan birçok yenilik ve değişiklikle birlikte Dijital Türkiye adı altında e-Devlet sisteminde de ayrı bir değişiklik yaşanmıştır. Dijital dönüşüm ofisi kamunun dijital dönüşümünün gerçekleştirilmesi noktasında öncü rol oynamaya başlamış, dijital Türkiye’nin (e- devlet) koordine edilmesinden sorumlu kılınmıştır. Salt bilgi teknolojileri

yoluyla hizmet sunma görevine sahip olmayıp tek elden hizmet sunumu ve yönetsel anlamda artı değer katabilecek bir sistem haline getirilmesi amaçlanmıştır. Buradaki esas amacın e-devletin yeni bir form kazanarak akıllı (a- devlet) devlete dönüştürülmesi olduğu söylenebilmektedir. İşte tam bu amacı gerçekleştirmek amacı ile 2018 yılında 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Dijital Dönüşüm Ofisi kurulmuştur. Böylece hizmet sunumunda tek kaynak olma özelliği ve süreçlerin koordinesinin tek bir merkezden yapılması dahası iktidarın dijitalleşmesi sürecinin güncel ve gelecek koşullara uygun olarak en önemli adımı atılmış bulunmaktadır.

Türkiye'nin dijital dönüşümünün gerçekleştirilmesi misyonunu taşıyan ofis, bu misyonu "Dijital Türkiye" kapsamında kamu, üniversite, özel sektör ve STK'lar ile karşılıklı etkileşim ve koordinasyon sağlayarak gerçekleştirmektedir. Dijitalleşme alanında temel çalışma alanlarına baktığımızda ise bunlar; Dijital Türkiye (e-devlet), Büyük Veri, Yapay Zekâ, Siber Güvenliktir (CBDDO,2018,a.g.i.s).

24 Ocak 2019 tarihinde Milli Teknoloji Hamlesi ve Dijital Türkiye açıklaması yapan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip ERDOĞAN, Dijital Dönüşüm Ofisi'nin kuruluş amacı ile ilgili konuşmasında şu sözlere yer verdi: "Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi'ne geçilmesinin akabinde elektronik devlet ve siber güvenlik koordinasyonunu aynı çatı altında birleşmesi, yerli ve millî yenilikçi teknolojilerin geliştirilmesi, millî yazılımların desteklenmesi, kritik altyapıların korunması gibi konularda işlerin kararlılıkla ve yetkin bir şekilde yönetilebilmesi ve yürütülmesi için Dijital Dönüşüm Ofisinin kurmuş bulunmaktayız. Bu ofisin amacının sadece mevcut veriyi muhafaza etmek, anlık veriyi takip etmek amacıyla değil, bu veriyi işleyerek anlamı ve kullanılabilir hâle getirilecek adımları sağlamak olduğuna değindi (CBDDO,2019,a.g.i.s).

Şekil 1: Dijital Dönüşüm Ofisi Organizasyon Şeması

Kaynak: (<https://cbddo.gov.tr/organizasyon-sema/> , 21.01.2022a).

12 Eylül 2018 tarihli ve 30533 Sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 2018/164 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı kapsamında Dijital Dönüşüm Ofisinin hizmet birimleri (CBDDO,2022b, a.g.i.s);

- Dijital Dönüşüm Koordinasyon Dairesi Başkanlığı,
- Dijital Teknolojiler, Tedarik ve Kaynak Yönetimi Dairesi Başkanlığı,
- Dijital Uzmanlık, İzleme ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı,
- Siber Güvenlik Dairesi Başkanlığı,
- Büyük Veri ve Yapay Zekâ Uygulamaları Dairesi Başkanlığı,
- Uluslararası İlişkiler Dairesi Başkanlığı,
- Bilgi Teknolojileri Dairesi Başkanlığı,
- Yönetim Hizmetleri Dairesi Başkanlığı,
- Hukuk Müşavirliği

Şeklinde toplamda 9 adet birim mevcut bulunmaktadır.

Dijital Dönüşüm Ofisi kapsamında bugün işlevselliği bulunan birbirinden farklı on dokuz proje mevcut bulunmaktadır. Bunlar (CBDDO,2023b, a.g.i.s);

- Açık Veri,
- Dijital Türkiye,
- E-Yazışma,
- Fikir Maratonu,
- HackIstanbul,
- Kamu Net,
- KAYSİS,
- Tek Durak,
- Ulusal Veri Sözlüğü,
- 81 Siber Kahraman,
- Siber Zekâ Bilgi Yarışması,
- Türk Beyin Projesi (TBP),
- Siber Kümelenme,
- HackZeugma,
- Türksat-5A' nın Yolculuğu Dijital Resim Sergisi,
- Sayısal Göz,
- DIGIATHON
- Dijital İnovasyon İş Birliği Platformu
- Siber Güvenlik Meslek Yüksekokulları Projeleridir.

Tüm bunlara ilaveten; 2021/18 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile “Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi 2021-2025” 20/08/2021 tarihli ve 31574 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (CBDDO,2022ç,a.g.i.s). Yukarıda maddelenen CBDDO projelerini ayrıntılı olarak ele almak çalışmanın konusu ve amacı bağlamında önem arz etmektedir. Bu bilgileri en doğru biçimde açıklamak için kurumun resmi internet sayfasından yararlanılacaktır.

3.3.1. Açık Veri

Dijital dönüşüm ofisi kapsamında hazırlanan projelerden biri olan Açık veri portalı, anonim hale getirilmiş ve gizliliği sağlanan verilerden yeniden değer üretilmesi maksatlı vatandaşlarla ve bilim insanları ile bu verileri paylaşma projesidir. Yeni nesil teknoloji ve yapay zekânın geliştirilmesi için veriye sahip olmak önem arz etmek ile birlikte bu verilerin erişilebilir olması da gerekmektedir. Açık veri portalı bu amaca hizmet etmektedir. Açık veri, kapsamına hangi tür verilerin dahil olup olmadığı

konusunda netlik olmasa da üzerinde değişiklik yapılabilen üçüncü kişilerin kullanımına açıktır. Verinin açık bir şekilde işlenmesinin sağlanmasının belirli avantajları bulunmaktadır. Örneğin veriyi yayınlayanlar ile kurumların çift yönlü etkileşimi daha şeffaf bir şekilde gerçekleşebilecek olup hesap verilebilirliği artan kamu hizmetlerinin ve ekonomik anlamda büyümeye katkı sağlayabilecek bir yönetim modelinin oturmasına yardımcı olacaktır. DDO “Federe Öğrenme” ve “Diferansiyel Mahremiyet” gibi teknolojik yenilikler dahil olmak üzere en yeni teknolojiye sahip veri gizliliğinin gerçekleştirilmesi modellerini Türkiye’de uygulama ve uyumlaştırma sorumluluğunun misyon olarak üslendiğini ifade etmektedir (CBDDO,2022d,a.g.i.s).

3.3.2. Dijital Türkiye (E-Devlet)

Daha önce yukarıda detaylı olarak anlatılmış olması sebebiyle yalnızca değinilmeyen kısımları açıklamak yerinde olacaktır. Kamunun dijital dönüşümünü sağlamak amacı ile bu platformda yüksek katma değere sahip hizmet sunumunu artırmak ve vatandaşların erişimde sıkıntı yaşamaması için kullanıcı yanlısı arayüz oluşturmak projenin temeli sayılmaktadır.

Bununla birlikte sunulan dijital hizmetlerin performans ölçümünün yapılması yine bu proje ile uygulamaya konulan yenilik olmaktadır. Bu proje dahilinde gerçekleştirilen çalışmalar ile bürokraside önemli ölçüde azalma yaşandığı, belgeleme bazlı kâğıt israfının yüksek oranda önüne geçildiği hem para hem de zaman tasarrufunun gerçekleştirildiği ve en mühimi yüksek katma değere sahip olan hizmetlerin dijitalleştirildiği ifade edilmektedir (CBDDO,2022e,a.g.i.s).

3.3.3. E-Yazışma

Bu projenin hedefi kamu kurum ve kuruluşlarının karşılıklı yapmış oldukları resmi yazışmaları dijital ortamda güvenli biçimde gerçekleştirebilmelerine ortam hazırlamaktır. Oluşturulan bir şifrelenmiş paket içerisinde elektronik imzalı yazışmalar ve bu yazışmalara ait üst veriler kamu kurum ve kuruluşları arasında taşınmaktadır. Bu sebeple proje kapsamında bütün kamu kurum ve kuruluşlarında elektronik belge yönetimine adapte oluna bilinmesi için yazılım programlama arayüzü (API) oluşturulmuş olup ilki 2011 Aralık ayında yayınlanmıştır. Bununla birlikte e-yazışmadaki olası zorlukların ve sorunların önlenmesi amacı ile e-Yazışma teknik rehberi hazırlanmış

bulunmaktadır. E-Yazışma projesinin hukuki temeli de 02.02.2015 tarihli 29255 sayılı Resmî Gazete’ de yayımlanan “Resmi Yazışmalarda Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” ile atılmış bulunmaktadır. Dolayısıyla artık kamu kurum ve kuruluşlarının e-Yazışma teknik rehberine uyumlu hareket etmeleri hukuki bir zorunluluk arz etmektedir (CBDDO,2022f,a.g.i.s).

3.3.4. Fikir Maratonu

Bu proje yine CBDDO kapsamında, Dijital Türkiye (e-devlet) ve e-Dönüşüm alanlarında teknoloji endeksli, uygulanması mümkün ve sürdürülebilirlik durumu olan yeni fikirlerin ortaya atılması ve yeni hizmet türlerinin ortaya çıkmasına ön ayak olabilecek projelerin geliştirilmesi amacıyla “*Dijital Türkiye Fikir Maratonu*” adıyla üniversite öğrencilerine yönelik düzenlenmekte olan maratondur. Esasen katılan yarışmacıların var olan ya da fark edilen teknik veya sosyal sorunlara ilişkin çözümler üretebilmesi ve yeni iş türlerinin ortaya çıkması amaçlarının var olduğu bir projedir. Bu yarışmaya lisans ve lisansüstü öğrencilerin katılımları kabul edilmekte olup ilk kez 2019 yılında yapılmıştır (CBDDO,2022g,a.g.i.s).

3.3.5. Hackİstanbul

Bu yarışma projesi de CBDDO koordinasyonunda, Teknofest kapsamında Türkiye Teknoloji Takımı Vakfı birlikteliğinde düzenlenmiş bulunmaktadır. Hackİstanbul CTF (Capture The Flag) yarışması ile dünyanın çeşitli yerlerinden hacker davet edilmekte ve olası siber tehdide karşılık siber saldırı/ siber savunma simülasyonlarına yönelik yeteneklerini sergilemeleri beklenmektedir. İki aşamada gerçekleşen bu yarışma projesinin esas amacı siber güvenlik konusunda farkındalık oluşturarak bu konuda keşfedilen yetenekleri sektöre dahil etmek olduğu söylenebilmektedir. Öte yandan dünya geneline Türkiye ve İstanbul’un tanınırlığını yayarak, ülkemize yönelik olan ilgiyi artırmak da diğer faydaları olarak sayılabilmektedir (CBDDO,2022ğ,a.g.i.s).

3.3.6. Kamu Net

CBDDO Bu proje ile kamu kurum ve kuruluşlarının gereksinim duyduğu karşılıklı veri iletişiminin, internet olmadan güvenliği sağlanmış sanal ağ aracılığıyla gerçekleştirilerek olası siber tehditlerden etkilenilmemesini amaçlamaktadır. İletiyi

taşıyacak olan ağın güvenliğinin uçtan uca şifreleme yöntemiyle gerçekleştirildiği ifade edilmektedir. Bu projenin diğer faydaları ise; olağanüstü durumlarla karşı karşıya kalındığında merkezi yönetimin sahip olduğu altyapısıyla anlık müdahale yeteneğinin güçlendirilmesi, hizmette sürekliliğin takip edilmesi, hizmet kullanımlarının istatistiksel verilere dökülmesi ve raporlamalarının yapılmasıdır (CBDDO,2022h,a.g.i.s).

3.3.7. KAYSİS (Elektronik Kamu Bilgi Yönetim Sistemi)

Bu proje ile kamu kurum ve kuruluşlarının A'dan Z'ye tüm faaliyetlerinin elektronik ortamda tanımlanmasının yapılması amaçlamakta olup Dijital Türkiye uygulamalarının tek çatı altında toplayacak bilgi yönetim sistemi oluşturmaya çalışılmaktadır. Bununla birlikte devlet teşkilatının tarihsel süreç içerisindeki gelişiminin kayıtlanması amacını da taşımaktadır. KAYSİS projesinin alt modülü olan Devlet Teşkilatı Merkezi Kayıt Sistemi (DETSİS) Türkiye Cumhuriyeti devlet teşkilatında bulunan kamu kurum ve kuruluşlarının hiyerarşik düzen içerisinde tek merkez üzerinden kayıtlamalarının gerçekleştirildiği sistemi ifade etmektedir.

Her kurum DETSİS'te değişmeyen ve tekil yapıya sahip olarak tanımlanmaktadır. DETSİS'in aynı zamanda Dijital Türkiye'nin MERNİS ve MERSİS ile üç önemli can damarından biri olma özelliğine sahip olduğu ifade edilmektedir (CBDDO,2022i,a.g.i.s).

3.3.8. Tek Durak

Tek durak projesinin temelinde kullanıcıların yararına olabilecek hizmetlerin sunulması ve kamunun yönetiminde etkinliğin artırılması amaçları yatmaktadır. Dolayısıyla var olan hizmet sunum kanallarının iyileştirilmesinin yapılabilecek çeşitli alternatiflerinin de geliştirilmesi yönünde adımlar atılacağı ve bu sayede hizmetlere erişimde vatandaşların zorluk yaşamayacağı öngörülmektedir. Bu kapsamda Tek Durak noktalarının hayata geçirilmesi düşünülmektedir. Salt Türkiye'de olmayıp çeşitli ülkelerde de tek durak noktalarının var olduğu ve incelendiklerinde amaçlarına ulaştıklarının anlaşıldığı söylenmektedir. Bu kapsamda çalışmaların 'TekDurak Hizmet Noktası v1.0', 'TekDurak Hizmet Noktası v1.1' ve 'TekDurak Hizmet Noktası v1.2' bağlamında çalışmaların gerçekleştirilmesi planlanmaktadır (CBDDO,2022i,a.g.i.s).

3.3.9. Ulusal Veri Sözlüğü

Ulusal Veri Sözlüğü projesinin amacı bilişim sistemlerinin sağlıklı işlemesi amacıyla dil birliğinin sağlanıp bilgi sistemlerinde adaptasyon sorununun ortadan kaldırılması olarak ifade edilmektedir. Bu proje ile kamu kurum ve kuruluşlarının kendilerine ait veri sözlüklerini oluşturması yönünde çalışmaların başlatılmış olup veri birliğinde standardın yakalanması hedefinin gözetildiği söylenmektedir. Bu sebeple CBDDO bünyesinde Veri Sözlüğü Portalı oluşturulmuş bulunmaktadır. Bu sözlük ile amaçlanan; sahip olunan verinin envanterinin hesaplanması, verilerin kime ait olduğunun ortaya konulması, kurumsal hafızanın oluşturularak terminoloji anlamının da birliğin sağlanması, yeni yazılım oluşturabilmek için gerekli şartların sağlanması ve en önemlisi kolektif olarak faydalanılabilecek bilgiye erişimin kolaylaştırılmasıdır (CBDDO,2022j,a.g.i.s).

3.3.10. 81 İlde Siber Kahraman

Bu proje Türkiye'nin 81 şehrinde düzenlenen siber güvenlik etkinliklerini içermektedir. DDO koordinesinde Türkiye Stratejik Teknoloji Dönüşümleri Araştırma Merkezi (TÜSİDAM) eliyle gerçekleştirilmektedir. Projenin sloganı '*Siber Güvenlikte Milli Ruh*' olup, geleceğin Türkiye'sinde siber alanda öncü olabilmek adına, yetenek sahibi gençlerin fark edilip gelişimlerine katkı sağlamak hedeflenmektedir. Bu hedef doğrultusunda gerçekleştirilen eğitim kampları süresince eğitime katılanlara; 'bilgi güvenliğine giriş, siber güvenliğe giriş, temel bilişim teknolojilerine giriş, zafiyet analizi, ağ güvenliği, sistem güvenliği, web güvenliği, güvenlik teknolojileri ve saldırı teknikleri ve uygulamaya dayalı hacking simülasyonları' gibi konularda eğitimler verilmiş bulunmaktadır. Alınan eğitimin kalıcı olabilmesi adına hemen akabinde uygulamaya yönelik 'Bayrağı Yakala (CTF)' yarışması düzenlendiği ifade edilmektedir. Totalde gençler siber güvenlik alanında esas teşkil eden bilgileri öğrenmiş bulunup, bilgi güvenliğinin farkındalığı kazandırılmış olmaktadır. Projenin diğer önemli faydasının ise; gençlere var olan bilginin kullanılmasında sorumluluk kazandırıyor olması olarak belirtilmektedir (CBDDO,2022k,a.g.i.s).

3.3.11. Siber Zekâ Yarışması

DDO kapsamında siber güvenlik farkındalığı bulunan genç oranını artırmak maksadı ile düzenlenen yarışmadır. Bu sebeple 2021’de ikincisi yapılan siber zekâ yarışmaları siber farkındalık ayı etkinlikleri çerçevesinde düzenlenmiş bulunmaktadır. Yarışma ilkokul, orta okul ve lise kademelerini kapsayıp her kademe için ayrı ayrı yapılmakta olup duyuruları CBDDO, Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) ve İl Millî Eğitim Müdürlüklerinin sosyal medya hesapları üzerinden ilan edilmektedir. Bu yarışmanın Türkiye’de gelenekselleştirilmesi amaçlanmaktadır (CBDDO,2022l,a.g.i.s).

3.3.12. Türk Beyin Projesi (TBP)

CBDDO, Gazi Üniversitesi Hastanesi ve Gazi Üniversitesi Mühendislik Fakültesi paydaşlığında gerçekleştirilmekte olunan bu proje ile sağlık alanında yapay zekâ teknolojileri entegrasyonun sağlanıp etkin hizmet sunumu amaçlanmaktadır. MR görüntülemesinde 15 milyon üzerinde bir rakama ulaşan sağlık sektörümüzde, görev yapan doktorların işlerini kolaylaştırması maksadıyla başlatılmış bir proje olduğu söylenmektedir. Projede Beyin MR görüntülerinde, yapay zekâ temelli sistem ile türlü analizler yapılmaktadır. Böylece MR cihazı ile yapay zekanın etkileşimi sağlanmış olup anında görüntü dokümanı alınabilmektedir. Dolayısıyla doğrudan doktorların sistemlerine aktarılan analiz dokümanları ile acil müdahale gerçekleşebilmekte hem doktorların etkin hizmet sunmasına hem de hastaların sağlık hizmetlerinden hızlı ve etkin bir şekilde faydalanmaları söz konusu olmaktadır (CBDDO,2022m,a.g.i.s).

3.3.13. Siber Kümelenme

Bu proje nezdinde DDO tarafından gerçekleştirilmek istenen ulusal niteliğe sahip siber güvenlik ekosisteminin meydana getirilmesi bu alanda ürünlerin geliştirilip, uygulanması noktasında yaygınlaştırıcı anlayış oluşturmak amaçlanmaktadır. Yani Türkiye’nin siber güvenliğe olan gereksinimini bu konuda kendi ürettiği sistemle karşılamasını ve dahası bu kulvarda rekabet etme seviyesine gelebilecek yeni teknolojik ilerlemeler kaydetmesini sağlamak amacıyla uygulanan bir projedir. Hedeflenen adımlar arasında, bu proje kapsamında Türkiye’de oluşturulmuş bulunan siber güvenliğe dair firmaların niteliklerinin geliştirilmesi ve sayılarının artırılması, Türkiye’nin bu alanda marka değerinin oluşturulması, bunun geliştirilmesi ve dünyada siber güvenlik alanında rekabet edebilen bir potansiyele kavuşturulması ve dahası siber güvenlik bilincinin bütün

vatandaşlara aşılması gibi süreçler yer almaktadır. Bu kapsamda Türkiye Siber Güvenlik Kümelenmesi çeşitli paydaşlar desteğinde 2017 yılında oluşturulmuş bulunmaktadır. Oluşturulan bu platform etkinliklerini: Pazara Erişim, Yeteneğe Erişim, İnovasyon, Etkileşim ve Teknolojik Üstünlük kategorilerinde gerçekleştirmektedir (CBDDO,2022n,a.g.i.s).

3.3.14. HackZeugma

Bu proje de yine daha önce anlatılan Hackİstanbul projesindeki amaçları taşımakta olup HackZeugma CTF (Capture the Flag) adı altında, Teknofest himayesinde 2020 yılında düzenlenmiş bulunmaktadır (CBDDO,2022o,a.g.i.s).

3.3.15. Türksat-5A'nın Yolculuğu Dijital Resim Sergisi

Çocukları merkez alan bu projede “*Türksat-5A'nın Yolculuğu*” konusuyla dijital resim sergisi yapılmıştır. Buradaki amaç çocuklara uzay, bilim ve sanat alanlarında ilgi aşılamak ve onların meraklarını uyandırmaktır.

Projenin hitap ettiği yaş grubu 4-12 arası olup 5.000 aşkın sayıda öğrencinin konuyla ilgili zihinlerinden geçenleri resmedip sergiye dahil oldukları söylenmektedir. Akabinde uydunun fırlatılmasıyla bu resimler yayımlanmaya başlamıştır. Katılanlarca büyük ilgi ve beğeni toplamış bulunan sergi yapay zekâ ve blokzincir teknolojisiyle buluşturulup gelişmesi sağlanmıştır. Bu proje kapsamında yapay zekâ kullanılarak bazı ünlü ressamın ün kazanmış eserleri yeni bir yöntem olan stil transferi yöntemiyle tekrar yorumlanmıştır. Bu yöntemin her aşamasını içeren videolar ayrıca çocuklara izletilerek meraklarının cezbedilmeye çalışıldığı söylenmektedir (CBDDO,2022ö,a.g.i.s).

3.3.16. Sayısal Göz

CBDDO tarafınca yürütülen Sayısal Göz projesi yine sağlık alanında önemli ilerleme ve gelişmenin yaşanmasına ön ayak olabilecek bir proje niteliği taşımaktadır. Bugün dünyanın en çok karşılaştığı ve çoğu kadının mücadele edebilecek aşamayı kaçırap yenik düştüğü meme kanserinde erken teşhise olanak sağlayabilmektedir. Teşhis konulma aşamasında mamografi taramalarında radyologların üzerindeki iş fazlalığını alıp daha verimli çalışmasını kolaylaştırıp daha hızlı sonuç alınabilmesine yardımcı olmaktadır. Böylece erken teşhiste önemli olan zamanın etkin kullanımına ve tasarrufuna olanak sağladığı ifade edilmektedir. Yani esasen sayısal göz projesi yapay zekâ teknolojisinin

kullanımıyla meme kanserinin erken tespitinin gerçekleştirilebilmesini sağlaması yönüyle önem arz etmektedir. Diğer yandan insan müdahalesi sonucu oluşabilecek herhangi olumsuz durumları en minimal seviyeye indirmeyi amaç edinmesi ile de kazanım sağlamaktadır. Yapay zekâ yardımıyla öncelikli olarak incelenmesi gerekenleri tespit etmesi de meme kanserinde erken teşhis bağlamında önem arz etmektedir. Bununla birlikte projenin başarısı çeşitli hastanelerde uygulanması sonucu %90 olarak kabul edilmiş bulunmaktadır. Bugün meme kanseri için kullanılan bu projenin yarın kapsamının genişlemesi olanağı bulunmaktadır. Örneğin; akciğer, karaciğer, kalp ya da vücudumuzda herhangi bir organımızda bulunan rahatsızlıkları tespit etmede kullanılabileceği kabul edilmektedir. Bu sebeple projenin adının Sayısal Göz olduğu belirtilmektedir (CBDDO,2022p,a.g.i.s).

3.3.17. DIGIATHON (Dijital Türkiye Blok Zincir Hackathonu)

CBDDO tarafından düzenlenen bu projede blok zincir teknolojisine ilgi ve alaka uyandırılmak istenip zaten ilgi duymakta olan bütün vatandaşların yeteneklerini sergilemelerini sağlamak hedeflenmektedir. 2022 de ilki düzenlenen ve teması ‘Dijital Türkiye Hizmetleri’ olan yarışmanın kamunun dönüşümüne yenilikçi teknolojiler noktasında kaynaklık etmekte olduğu söylenebilmektedir. Çünkü blok zincir teknolojisi kapsamında kamu aracılığıyla organize edilen ilk yarışma niteliğine sahip olmaktadır. DIGIATHON DDO kapsamında kurulan “Avalanche” adı verilen test ağlarında gerçekleştirilmiştir. Bu test ağının yarışma bitiminde öncelik üniversiteler olmak koşuluyla peyder pey bütün vatandaşların faydalanabilmesi için erişime açılacağı ifade edilmektedir. Bu projenin sağladığı fayda kullanılan blok zincir teknolojisinin salt sanal para ve finans alanıyla kalmamaktadır. Bununla birlikte kamu kurum ve kuruluşları nezdinde daha şeffaf, takibi mümkün olan, müdahale edilemez ve onay yetkisini haiz uygulamaların kullanım yöntemlerini öğretmesi noktasında da faydaları mevcut bulunmaktadır (CBDDO,2022r,a.g.i.s).

3.3.18.Siber Güvenlik Meslek Yüksekokulları

Günümüz dijital çağında hayati önem taşıyan siber güvenlik, devletlerin üzerine düşmeleri gereken bir durumdur. Bu sebeple siber tehditlere yönelik önlemleri alabilecek nitelik sahibi bireylerin yetiştirilmesi ve teknik sistemlerin kuvvetlendirilmesi güncel

teknolojilerin takip edilip, adapte olunması noktasında aktif ve sürdürülebilir olunması gerekmektedir. Bu durum küresel sistemde teknolojik açıdan kuvvetli olmak için zorunluluk arz etmektedir. Bu zorunluluk sebebi ile Türkiye DDO kapsamında siber güvenliğe ilişkin gereken önlemleri almak adına ‘*Siber güvenlik meslek yüksek okulu*’ oluşturmaya yönelik proje üretmiştir. Bu projenin başat amacı ulus bağlamında siber güvenlik üretebilecek, olası siber tehditlere hızlı ve aktif olarak tepki verebilecek ve bu siber güvenliğin ulusal açıdan sürdürülebilir kimliğe sahip olası için gereken nitelikte ve donanımda insan yetiştirmek amaçlanmıştır. Düstur alınan bu vizyon gereği proje gerçekleştirilmek üzere adım atılmıştır. Öncelikle Siber Güvenlik Meslek Yüksek Okullarının açılması için 05.10.2022 tarihinde DDO ve Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) birlikteliğinde iş birliği protokolü imzalanmış, projenin uygulanmasında ilk adım olarak Ankara, İstanbul, Kocaeli ve İzmir pilot şehir seçilmiştir. Buralarda proje uygulanmaya başlamıştır.

İşbirliğinin içeriğinde, yükseköğretim bünyesinde siber güvenliğe dair programların yaygın hale getirilmesi, var olan siber güvenliğin rekabet edebilecek potansiyele eriştirilmesi, siber güvenlik kapsamında üniversitelerde uzmanlık programlarının oluşturulması ve proje izinde yapılacak olan siber güvenlik araştırma ve uygulama merkezinin etkinliklerinin çeşitlendirilmesi gibi konularda uygulamalara başlanmış bulunmaktadır. Siber güvenlik alanında iş gücü kaynağı da oluşturmayı hedefleyen bu proje ile genç nüfusunun ilgisinin siber alana kaydırılması ve dijitalle dair süreçlere yetişen yeni neslin yabancı kalmamasının sağlanması ve dahası mesleki anlamda bir cazibesinin oluşturulması amaçlanmaktadır.

Bu doğrultuda proje bazında Ankara Üniversitesi, Ege Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Gebze Teknik Üniversitesi kapsamında siber güvenlik meslek yüksekokulları faaliyet göstermeye başlamıştır. Bunlara ek olarak sayılan okullar bünyesinde açılması planlanan Siber Güvenlik Analistliği ve Operatörlüğü ön lisans programı, 2023 yılı güz döneminde ilk öğrenci alımı gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Ayrıca bu bölümlerde öğretim dilinin en az %30 İngilizce olması kararlaştırılmıştır. Bu derslerin nitelik olarak belirli bir yetkinlik kazanmış uzmanlar tarafından verilmesi sağlanması planlanmaktadır. Bu projenin sürdürülebilirlik kazanması ulusal siber güvenlik ekosistemi sayesinde üniversiteler birlikteliğinde ortaya konacak yeni iş birliği süreçleri ile mümkün olacağı düşünülmektedir (CBDDO,2023c,a.g.i.s).

3.3.19. Yerli Siber Güvenlik Ürünlerinin Yaygınlaştırılması Platformu

Yine DDO'si kapsamında Türkiye'nin dijital dönüşümüne yardımcı olabilmesi adına 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi dayanağında "kamusal alanda yerli ve millî sayılabilecek dijital teknolojilerin kullanımının arttırılarak gelişiminin sağlanması ve bu konuda farkındalık oluşturulabilmesi için yeni projeler geliştirebilmek" ve " önem arz eden kritik altyapılara öncelik verilmek üzere tüm alanlarda, yerli ve millî siber güvenlik ürünlerinin geliştirilmesine ve olası sorunlar karşısında üretilen çözümlerin kullanımının kamu tarafından öğrenilip, içselleştirilmesine yardımcı olabilecek uygulamalar ortaya koymak " yeni bir proje ortaya konmuştur.

Bu amaçla DDO Başkanlığınca siber güvenliğe dair ekosisteminin güçlendirilmesinin sağlanması, yerli ve millî üretimlerin tanınırlığının artırılması ve geliştirilmesine ön ayak olunması, dolayısıyla yabancı üretimlerle boy ölçüşebilir seviyelere gelinmesine katkı sağlanmış olunması ve dahası milli ve yerli üretimler ile küresel pazarlara girilebilmesinin sağlanması gibi artı değer katabilecek bir çok gelişmenin önünün açılmasını gerçekleştirebilmek üzere kamu kurum/kuruluşları, siber güvenlik teknolojisi üreticileri, hizmet sağlayan odaklar, üniversite ve STK'lar ile bu platform üzerinden çalışmalar başlatılmış bulunmaktadır.

2021 yılında ilk aşamalarını dört kurum öncülüğünde gerçekleştiren bu platform bugün 13 kurumu içinde barındıran bir çalışma grubu niteliğine sahiptir. Bu platformun başat amacı yerli ve milli olarak üretilen siber güvenlik ürünlerinin kullanımının yaygınlaştırılmasında teşvik edici bir rol oynamaktır. Bu amaçla yurt içi ve yurt dışı da dahil olmak üzere çeşitli görevler üstlenmektedir. Bu kapsamda yapılan çalışmalar; 'politika, mevzuat, standartlaşma/olgunlaştırma, teşvik/destek/finansman ve uluslararasılaşma' konuları çerçevesinde gerçekleşmektedir. Çalışma etapları 100 günlük sürelerle gerçekleştirilmektedir. Kurumlar bu 100 günlük süreçte kendi uygulamaya yönelik nerede olduklarını, ne kadarını gerçekleştirebildiklerini, nerede eksik ya da nerede fazlalıklarının olduğunu ölçmektedirler. Bunu bir liste haline getirmektedirler. Grup görüşmesinde alınacak tedbirlerin ve uygulamaların bir listesi oluşturulmaktadır. Bu uygulamaların gerçekleştirilmesinin ve tedbirlerin alınıp alınmadığının izlenmesi ayda bir gerçekleşen değerlendirme, izleme toplantıları ile mümkün olmaktadır.

2023 yılından itibaren uygulamaların ikinci fazı gerçekleştirilmektedir. Daha önce gerçekleştirilen İlk fazda 18 ana aksiyon ve 31 faaliyet gündeme alınmıştır. Gerçekleşmesi beklenen İkinci fazda toplamda 27 ana aksiyon ve 46 faaliyet ele alınması planlanmaktadır. Daha önce gerçekleşen ilk fazda (CBDDO,2023ç,a.g.i.s):

- Siber güvenlik ürün ve hizmetlerinin sınıflandırılmasında standart oluşturulması amacı ile “Siber Güvenlik Taksonomisi” geliştirilmiştir.
- Kamuda siber güvenlik ürünlerinin kullanımının yaygınlaştırılması hususunda kamu kurumlarının görüş ve önerilerinin alındığı bir çalıştay yapılmış ve sonuç raporu hazırlanmıştır. Çalıştay sonuçları ikinci fazda ele alınacak aksiyonlar için girdi sağlamıştır.
- “Kamu Bilişim Alımları Yönetmeliği” yayımlanmıştır.
- Öncelikli siber güvenlik alanları belirlenmiştir.
- Yerli siber güvenlik sektörü için destek ve teşvik mekanizmalarının mevcut durum analizi gerçekleştirilmiştir.

DDO Başkanlığında koordinesi gerçekleşen, Yerli Siber Güvenlik Ürünlerinin Yaygınlaştırılması Platformu’nun oluşundaki kurumlara bakacak olursak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Savunma Sanayi Başkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Devlet Malzeme Ofisi, Kamu İhale Kurumu, Türk Standartları Enstitüsü, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu(TÜBİTAK), TÜRKSAT Uydu Haberleşme Kablo TV ve İşletme A.Ş. (CBDDO,2023d,a.g.i.s).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SİYASAL KATILIM AÇISINDAN TÜRKİYE'DE DİJİTAL DEVLET

4.1. Siyasal Katılma

Siyasal katılma tanımı üzerinde ortak bir fikir birliği bulunmamaktadır. İki genel görüş ekseninde ele almak gerekirse; bir kısım görüşler siyasetin devlet bilimi olduğuna yönelik iken, diğer bir kısmına göre siyaset iktidara dair bilimdir (Eroğul,2013:227). Bu iki ayrı yaklaşımda dijital devlet kavramının karşılık bulması noktasında önem taşımaktadır.

Siyasal katılma kavramı üzerine farklı tanımlamalar mevcut olsa da siyasal katılma yalın bir davranış biçimi olmanın ötesinde, düşünsel temelli özgür ve aynı zamanda özgün bir iradeye dayanan bireysel eylemdir. Bu eylemin siyasal nitelik kazanabilmesi için bireyin, bilişsel bilgi, olayları ve olguları yorumlama, mantık süzgecinden geçirebilme kabiliyetinin göstergesi olan siyasal kaynaklara sahip olması gerekmektedir. Öte yandan bireyin savunduğu bir saikin olması siyasal katılma noktasında önemli etkindir. Bahsedilen saik adayın ya da partinin seçimi kazanması sonrasında bireyin talep ve beklentilerini karşılaması yahut bazı kararların alınmamasının sağlanmasına yönelik olabilmektedir. Tüm bunların yanı sıra bireyin siyasal katılma anlamında oluşan bir fırsatı yoksa bu da siyasal katılmaya engel teşkil edecektir. Örneğin siyasal katılmaya yönelik eylemde bulunulduğunda kişinin kariyeri, vücut bütünlüğü ve hayatı olumsuz etkilenecekse kişi bu siyasal eylemde bulunma konusunda çekince gösterebilir (Kalaycıoğlu,2013:3). Dolayısıyla bu anlatılanlar doğrultusunda bireyin siyasal katılma sürecinde etkilendiği çeşitli unsurların var olduğu ve bu unsurların bireyin objektif davranmasına engel olduğu veyahut kendini rahatça ifade edebilecek siyasal eylemi gerçekleştirmekten yoksun bıraktığı anlamı çıkarılabilmektedir.

Diğer yandan bireyin siyasal katılımını etkileyen ve bir noktadan sonra yönlendiren yeni unsur, gelişen yeni medyadır. Bu yeni oluşum salt bireyleri değil bir kurum olması noktasında siyasal partileri ve siyasetçileri de seçmenle ortak paydada buluşturan bir bağ özelliğine bürünmüştür. İletişimde yaşanan bu kökten değişim dünyayı hemen hemen her yerinde yaşamın birçok alanına etki etmiş ve bununla birlikte siyasal iletişim süreçlerinde de etkin rol oynamaya başlamıştır.

Batı demokrasileri 90'lı yılların ikinci çeyreği sonrasında partiler ve politika çevreleri kitleler ile etkileşime geçme noktasında bilgisayar ve ona ait teknolojileri etkili bir araç olarak kabul etmeye başlamışlardır. Siyasal iletişime dair süreçler bu ekseninde şekillenmeye başlamıştır (Övünç,2013:104). Yani internete dair bütün teknolojik gelişmeler üzerinden siyasal katılım gerçekleştirilmekte ve algı oluşturulabilmektedir.

Bu gelişen yeni iletişim teknolojileri sadece seçim süreçlerinde değil, ortamın siyasi açıdan karmaşık olduğu zamanlarda bireylerin bu süreçlere katılımı yönünden yardımcı olan bir araç özelliği taşımaktadır. Bu noktada yeni medya teknolojileri yani sosyal medya, TBMM Bilişim ve İnternet Araştırma Komisyonu'nun raporunda da yer aldığı üzere toplumdaki siyasal katılım potansiyelini artırmaktadır. Hatta siyasetin yapı itibari ile daha şeffaf bir hal almasını ve daha hesap verebilir olmasını sağlamaktadır (TBMM,2013:959). Dolayısıyla bireyler siyasal konularda katılımlarını sosyal medya üzerinden eylemde bulunarak, paylaşılanları okuyarak ve sosyal medya üzerinden oluşan gruplara katılma gibi aktif eylemlerde bulunma eğilimine sahip olmaya başlamışlardır.

4.2. Dijital Devlet Uygulamalarının Siyasal Katılım Üzerindeki Etkileri

Siyasal katılım başlığında da ele alındığı üzere gelişen ve gün geçtikçe çeşitlenen bilgi iletişim teknolojileri artık devlet yönetiminde de kullanılmaktadır. Sadece siyasal katılmayı gerçekleştirmede değil, seçilenlerin yaptıkları faaliyetler kapsamında vatandaşları bilgilendirmesi, tüm takvim ve programlarını paylaşabilmesi, fikir ve görüşlerin çift yönlü aktarılabilmesi, vatandaşlarında talep, öneri ve şikayetlerini ilgili makamlara iletebilmesi gibi birçok aktif eylemi gerçekleştirmede önemli araç haline gelmiştir. Örneğin; toplumun genelini yakından ilgilendiren bir politika oluşturulurken vatandaşların bu konuda karar alma noktasında etkin olmalarına yardımcı olacak ve katılım noktasında genel yönelimi artıracaktır (Güler ve Şahnagil,2017:16-29). Dolayısıyla devlet/iktidar toplumun geneline ulaşabilmek adına bu gelişen BİT'leri kullanmak ve vatandaşları bu konuda yönlendirmek durumundadır. Her şeyin sanal ortamda gerçekleşmeye başladığı günümüz çağında devletlerin yönetme kabiliyetini bu alana kaydırıp geliştirmesi devlete işlerlik kazandırması açısından önemli olduğu söylenebilir.

Türkiye'de modern çağın gereklerine cevap verebilecek bir yönetim tesis edebilmek amacı ile akılcı toplumu oluşturmak için devletin/iktidarın dijitalleşmesi suretiyle toplum hayatının önemli bir bölümüne, koymuş olduğu kurallar ile müdahale etmektedir. Söz

konusu kuralların denetimini teknolojinin sağlamış olduğu yenilikler aracılığı ile gerçekleştirmektedir. Bu denetim toplumun dijital olarak gözetlenmesi ile mümkün olmaktadır. Dijital devletin amacını gerçekleştirebilmek ve yönetimin sürekliliğini sağlayabilmek adına dijital ortamlarda aktif bir şekilde rol almaktadır. Bugün bireyin en maksimum alandan en minimal alana bütün faaliyetlerinin neredeyse tamamına yakınının dijital ortamda olduğu gerçeğinden hareketle, devletin güç ve tahakkümünü dijital ortamda daha etkin bir şekilde yürütebileceği şüphe götürmemektedir. Öte yandan toplumun dijitalleşmesi de iktidarın dijitalleşmesine gönüllü bir rıza ortamı yaratmaktadır (İzgi,2014:Akt.Temiztürk ve Taner,2015:42). Böylece devlet-vatandaş ilişkisi geleneksel devlet yönetimlerindeki biçiminden farklı olarak dijital ortama taşınmaya başlayıp, her an her yerde devlet anlayışı yerleştirilmesinin amaçlandığı söylenebilmektedir.

Devletin faaliyetlerine katılmak ve bunu dijital ortamlarda yapmak artık küresel anlamda devletler için bir zorunluluktur. En nihayetinde vatandaşın katılımının dijital ortamlarda gerçekleşmesi anlamına gelen e-katılımın çeşitli unsurları bulunmaktadır. Bu unsurlar; e-oylama, e-danışma, e-kampanya, e-dilekçe, e-demokrasi, e-devlet gibi devletin vatandaşa dijital ortamda sunduğu hizmet uygulamalarıdır (Sözen,2022:158-161). Buradan devletin geleneksel anlamdaki faaliyetlerini sanal anlamda gerçekleştirmeye başladığı ve vatandaşların katılımını bu mecralar üzerinden gerçekleştirmeleri konusunda yönlendirici tutum sergilediği ifade edilebilmektedir.

4.2.1.Hizmet Erişimi, Kolaylık, Bilgi ve Şeffaflık

Devlet yönetiminde vatandaşlara yönelik hizmet yönetimini ve katılımını e-devlet, uygulaması üzerinden gerçekleştirilmektedir. Sunulan bilginin ve hizmetin aktif olarak 7 gün 24 saat anlayışı çerçevesinde gerçekleştirilmesi coğrafi, eğitimsel ve kültürel anlamda vatandaşların katılımını teşvik etmesi bakımından önemli görülmektedir. Amaç bütün vatandaşların bilgi ve hizmete ulaşmada yaşanan zorlukların aza indirilmesi ve geleneksel devlet anlayışındaki hantal hizmet sunumuna göre daha erişilebilir ve daha hızlı hizmet sunumunun gerçekleştirilmesidir. Böylece adil bir yönetim sisteminin oturtulacağı düşünülmektedir. Öte yandan devletin bu elektronik yönü kamu sistemi ile yönetilenler arasındaki ilişkinin yeni bir biçim almasını sağlayarak demokratik katılıma da fayda sağlayacaktır (Baştan ve Gökbnar,2004:71-89). Diğer bir ifade ile yöneten-yönetilen arasındaki ilişkinin hızlı, pratik, etkin bir boyut almaya başladığı ve hizmet sunumunun sınırsız ve süresiz bir forma dönüştürüldüğü anlaşılabilmektedir.

E-devlet; devletin sunmuş olduğu hizmete erişimde etkinlik ve kolaylık, sunulan hizmetlerin uygun maliyetle gerçekleştirilmesi, devletin bütçesi ve çeşitli hükümet faaliyetleriyle ilgili vatandaşların bilgi sahibi olması gibi ulusal çerçevede fayda sağlamakta ve fırsatlar ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla e-devlet verimliliğin arttığı, vatandaşların daha etkin hizmete ve bilgilere erişimde kolaylık sağlandığı bir ortamı oluşturmaktadır. Böylece devletin ya da hükümetin daha şeffaf ve daha hesap verebilir bir yönetim sistemine sahip olmasına imkân vermektedir (Sözen,2022:162). Buradan da yönetim anlayışının ve hizmet sunumunun ihtiyaçlara ve günün şartlarına daha uygun ve yenilikçi anlayışa daha yatkın ve küresel sistemin entegre olmuş olduğu dijital teknolojilere entegrasyon noktasında daha elverişli olduğu anlamları çıkarılabilmektedir.

Gelişen ve dönüşen zaman ve teknoloji ile dönüşen iktidar yapısı ile Türkiye yöneten- yönetilen ilişkisi açısından yeni bir boyuta sahne olmaya başlamıştır. Gelişen web tabanlı teknolojiler ile dijitalleşmenin yaşanmasına paralel olarak yönetim de dijital bir hal almaya başlamıştır. Halkın yönetiminin dijital alana taşınması yöneten-yönetilen ilişkisini kolaylaştırmasının yanında birçok sorun da ortaya çıkarmaktadır. Özellikle yukarıda bahsedilen e-devlet uygulaması ile Türkiye’de İnternet ile tanışmış ve kullanımı hakkında bilgi sahibi olan kuşağın yanı sıra daha önce internetin kullanımına dair hiçbir bilgi sahibi olmayan kesimin, devletin bu yönelimi ile internet teknolojileri ile yakınlaşma eğilimi başlamıştır.

4.2.2. Toplumsal Katılım Platformları

Kişilerin bir toplum içindeki yapılan aktivitelere katılımı “Toplumsal katılım” olarak tanımlanmaktadır (Prohaska vd.,2012:249-250). Bu aktiviteler; toplumda mevcut olan inanç örgütüne üye olmayı, mahalli bir topluluğun faaliyetlerine katılmayı, toplumda aktif olarak bulunan yardım kuruluşlarına üye olmayı ve bunlara benzer biçimlerde topluluklara gönüllü destek olmayı kapsamaktadır (Brodie vd.,2011:15). Dolayısıyla buradan hareketle toplumsal katılmanın, toplumun içerisinde belirli amaçlar etrafında bir araya gelmiş örgütlenmelere gönüllülük temelli katılma olarak kabul gördüğü ifade edilebilmektedir.

Başka bir ifade ışığında toplumsal katılım, resmi yahut gayri resmi ortamlarda bireyin mevcut faaliyetlere katılımı noktasında gerçekleşmektedir. Bu katılım bir problemin var olduğu topluluklarda söz konusu problemlere göre şekillenebileceği gibi topluluğun var olduğu mekân ve bu mekânın kültürel yapısı, sahip olunan gelenek,

görenek, örf ve ananelere ve hali hazırda toplumda var olan kurum ve kuruluşların özelliklerine göre de şekillenebilmektedir (Cicognani vd.,2008:98). Yani toplumsal katılım bireylerin içerisinde bulunduğu ortama ve toplumda var olan çeşitli unsurlara göre biçimlenmektedir. Bu unsurların bireyi, toplumda düşünce ve eylem konusunda aktif hale getirdiği söylenebilmektedir.

Yaşanan teknolojik gelişmelerin ardından bireylerin yaşam alanlarında önemli bir yere sahip olmaya başlayan internet uygulamaları, bireylerin hayatlarının büyük bir alanını kapsamaya başlamıştır. Artık bireyler bütün iletişim süreçlerini internet ortamında gerçekleştirip, kendilerine ait kişisel/özel bilgileri burada paylaşmaya başlamışlardır. Dolayısıyla buralarda oluşturdukları iletişim sayesinde ortak fikir ve eylem oluşturma becerisini geliştirmişlerdir. Bunların yanı sıra bireylerin mesleklerini internet ortamında gerçekleştirmeye başladıkları bir katılma alanı halini almıştır (Graham ve Marvin,1996:207). Uygulamaya başladıkları bu faaliyetler sayesinde hemen hemen kişilere dair bütün bilgilere ulaşılabilirdiği çeşitli paylaşımların yapılabildiği ve bunun üzerinden çeşitli etkileşimlerin kurulabildiği sosyal platformlar geliştirildiği söylenebilmektedir.

Bu yaşanan süreçlerin oluşması ve yönlendirilmesi noktasında sosyal eylem platformları destek sağlaması açısından önemli bir araç olmaktadır. Bu platformlar geniş bir kullanıcı ağını içerme özelliğine sahip sanal ortamlarda oluşabiliyorken (internet formları, google grupları ve facebook grubları gibi) bazen sadece toplumsal katılımı amaç edinerek; topluma, bilime, sanata ve dahası insanlığa faydalı olabilmek adına da kurulmuş olabilmektedir. Örneğin; Avaaz.org, Kickstarter.org Change.org ve benzeri farklı oluşumlar sosyal eylem platformu olma niteliğine sahiptir. Öte yandan bahsi geçen bu sosyal eylem platformları toplumsal katılımın yanı sıra birbirleri ile benzer özellik gösteren tüm katılım programlarını içermektedir. Yani bu platformlar siyasi, iktisadi, ahlaki ve benzeri özelliklerde barındıra bilmektedir (Kurt ve Tıngöy,2016:98). Bu açıklamalardan yola çıkarak çalışmanın hâkim olduğu konu ile ilintili olarak dijital ortamlarda bireylerin siyasi anlamda bir grup olarak etkileşimde bulunması yahut siyasi anlamda bu mecralardan fikir beyan etmesi hem toplumsal katılmaya hem de siyasi katılmaya örnek olduğu söylenebilmektedir.

4.2.3. Seçim Süreçleri ve Oy Kullanımı

Devletin/iktidarın dijitalleşmesi noktasında önem arz eden diğer bir konu seçim süreçleri ve oy kullanımı olmaktadır. Hemen her alana ulaşan dijitalleşme seçim süreçlerin de ve oy kullanımlarında da ciddi değişiklikler yaşanmasına sebep olmaktadır.

Burada karşımıza çıkan e-katılım kavramıdır. Teknolojik gelişmelerin katılımcı demokrasi noktasında katkı sağlamak amaçlı kullanılması ortaya e-katılım kavramını çıkarmıştır. Elektronik ortamda oy kullanma anlamına gelen bu kavram ile dijital teknolojilerden seçim ve oy kullanma süreçlerinde de faydalanacağı anlamına çıkarılmaktadır. Örneğin Birleşik Krallık, Hollanda, İtalya, Brezilya, Kanada, ABD ve Fransa seçimlerde internet ortamında oy kullanımını seçmenlere bir alternatif olarak sunmaktadırlar. Estonya bu konuda bir farklılık oluşturarak seçimlerde mobil cihazlar aracılığıyla telefonu kullanarak vatandaşlara alternatif oy kullanım kolaylığı sağlamıştır. (Tinni,2019:1802). Bu uygulamalar ile devletler geleneksel yöntemlerde seçimlerde kullanılan hantal ve maliyetli uygulamaların önüne geçilmesi noktasında önemli olmaktadır. Öte yandan bu uygulamalar yönetim sistemlerine dijital yaşama uyum sağlama konusunda artı değer katmaktadır. Fakat son yıllarda seçim süreçlerinde internet ortamından yararlanmak böyle masum uygulamalar haricinde veri hırsızlığı olarak da nitelendirilebilen birkaç usulsüz yöntemlerinde kullanıldığı olaylara sahne olmuş bulunmaktadır. Dijitalleşen ortamın olumsuz getirilerinden olarak da değerlendirmek mümkün olmaktadır.

Dijitalleşen kamu hizmetleri 7/24 mantığı ile yol alan dönüşen kamu hizmetleri devletin merkezden yönetim ve yerinden yönetim kurumlarının vatandaşlara karşı daha ulaşılabilir ve açık olması ortamı yaratmakla birlikte dönüşümün bir getirisi olarak sosyal medya ve benzeri alternatif kanallar aracılığıyla vatandaşların taleplerini ve bilgilendirilmelerini sağlayıp internet ortamında siyasal katılma sürecine katkı sağlamaktadırlar. Böylece nesnelerin sahip olduğu kümülatif bilginin işlenebilmekte olduğu bu son yıllarda bu bilgilerin farklı gayeler ile alternatif fayda sağlamasına imkân veren büyük veri, yöneticiler için ve politikacılar için politika üretme noktasında daha etkili ve sürdürülebilir politikalar oluşturmalarında önem arz eden bir araç olmaya başlamıştır (Gül,2018:13). Siyasal oy verme süreçlerinde de bireyin/vatandaşın tepkilerini ölçebilmek ve algı oluşturma bilmek adına internet ortamında sosyal medya hesapları kullanarak faaliyet gösterilmeye başlanmış bulunmaktadır.

Tarihte “Cambridge Analytica Skandalı” olarak yer edinen olayda kişisel veriler farklı ve kötü amaca hizmet etmesi için kullanılmıştı. Bahse konu olan analiz şirketi Amerika’ da seçim çalışmaları sürecinde kişilerin; siyasi görüş, cinsiyet yaş gibi bilgilerinin yanı sıra Facebook’ ta yaptıkları paylaşımlarla tutumlarının ne yönde olduğu gibi kişisel bilgileri üçüncü tarafla paylaşmış bulunmaktadır. Bu doğrultuda bilgileri elde eden taraf bunlardan seçim kampanyaları sürecinde faydalanmış bulunmaktadır. Bu çalışmalar neticesinde Trump ABD başkanı seçilmiştir. Bu yaşana skandal verilerin güvenliğinin ne kadar zayıf olduğunu gözler önüne sermektedir. Yani kişilerin kendine has özelliklerini ve düşünce yapısını bu ve bunun gibi platformlarda paylaşması aslında güvenlik noktasında eksikler içeren bir durum olmaktadır (Aksoy ve Türkölmez,2020:48). Bu durum bize geleneksel devlet sisteminin iktidarı elde etme ve bunu sürdürmede takınılan tutum ve davranışlardan farklı olarak dijital ortamlardan elde edilen veriler doğrultusunda kişileri yönetme ve yönlendirme şekline bürünmüş bulunmaktadır. Burada karşımıza çıkan “bilgi güçtür” kavramının aynı zamanda “bilgi iktidar üretmede de önemli bir güçtür” kavramını da içermektedir. Seçim süreçlerinde oy kullanımını etkilemek ve kişilere elde ettikleri veriler ile seçim kampanyalarında ikna etmek, objektiflikten uzak olup riskli bir durum yaratmaktadır.

4.2.4. Entegrasyon Problemi

Dijitalleşen devlette, halkın ne denli internet ortamında sunulan hizmetleri kullanarak yönetimle entegre olduğunu ortaya koymak, devletin dijitalleşmesinin amacına ulaşıp ulaşmadığını anlamak noktasında önem arz etmektedir. Dolayısıyla çalışmanın konusu kapsamında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinden faydalanılarak oluşturulan tablolar aracılığı ile halkın devlet kurumlarıyla interneti kullanarak etkileşime geçme oranları ve ayrıca erkek- kadın olarak kamu kurum ve kuruluşlarına yönelik internet kullanım oranları verilmeye çalışılmıştır.

Tablo.2. Cinsiyete göre kişisel amaçla kamu kurum/kuruluşlarıyla iletişimde İnterneti kullanım oranı,2018-2021%

<u>Kişisel amaçla kamu kurum/kuruluşlarıyla iletişimde interneti kullanan bireylerin oranı</u>			
<u>Yıl</u>	<u>Kadın</u>	<u>Erkek</u>	<u>Toplam</u>
2018	34,8	56,4	45,6
2019	40,2	62,2	51,2
2020	41,1	62,5	51,5
2021	50,2	67,6	58,9

Kaynak, TÜİK Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2004-2021

Çalışmanın yapıldığı süreç içerisinde, kamu kurum ve kuruluşları ile internet ortamında etkileşime geçen bireylerin yüzdeler oranlarının yayımlandığı son dört yılın verileri incelendiğinde kişisel amaç ile internet ortamında devlet ile etkileşime geçen kadın vatandaşların 2018 deki %34,8’lik oranı ile 2021 deki %50,2’lik oran karşılaştırıldığında her geçen gün internet ortamında kamu kurum ve kuruluşları ile etkileşime geçen kadın vatandaş sayısının arttığı söylenebilmektedir. Bunun ile birlikte 2018 yılında %56,4 oranında erkek vatandaşların devlet ile etkileşimi söz konusu iken yıllar içinde peyder pey artarak 2021 yılında bu oran %67,6’lara ulaşmış bulunmaktadır. Buradan hareketle erkeklerin kadınlara göre internet ortamında devletin sunmuş olduğu kamu hizmetlerine erişimleri daha fazla olduğu söylenebilmektedir. Diğer taraftan verilen yüzdelerdeki artış hızları incelendiğinde kadın vatandaşların son iki yıl içerisinde erkek vatandaşlara nazaran internet üzerinden kamu hizmetlerine katılım artış hızının daha fazla olduğu dile getirilebilmektedir.

4.3. Siyasal Katılım ve Toplumsal Cinsiyet

Tarihsel süreç içerisindeki kadının yeri ve öneminin yanlış anlaşılması nedeni ile toplumsal yaşamda Türkiye’de dahil olmak üzere hemen hemen dünya üzerinde birçok yerde kadınlar erkeklerin geri planında resmedilmiştir. Bu durum modern dönemde de her ne kadar olumlu gelişmeler yaşansa da varlığını sürdürmektedir. Yaşanılan dijital çağda Türkiye’de iktidarın geçirmiş olduğu dijital dönüşüm süreci bu durumda radikal bir değişiklik yaratmamıştır. Her ne kadar teknoloji ile içi içe olan ve internet ile daha erken tanışan kadınların varlığı söz konusu olsa da İktidarın geleneksel erkeksiliğinin sürdürülüyor olması bu gerçeği gölgede bırakmaktadır.

İnternetin henüz yaygın olarak kullanılmadığı kesimlerin varlığının kadınların bu interaktif hayatta doğrudan hizmet sunan ve hizmet alan olmamasında önemli ölçüde etkisi bulunmaktadır. Öte yandan az evvelde bahsedildiği üzere kadınların üzerine biçilen bu klişeleşmiş rol onların geride kalmalarının önemli bir destekleyicisi olmaktadır (Mavi, 2018: 206). Bu noktada bir devlet misyonu olmasının yanı sıra bir iktidar vizyonu olması gereken konu olarak kadınların her alanda olması gerektiği gibi devletin bu dijital yönüne katılımında da varlığı hususunda önemli uygulamaların hayata geçirilmesi de gerekmektedir. Geleneksel devlet yapısında var olan bu tutumun dijital devlet yapısında da varlığını sürdürmekte olduğu, DDO'nun uygulama ve projelerinde bu konuya temas eden bir düzenleme ve yeniliğin olmayışına dikkat kesilerek tespit edilebilmektedir.

Bu durumu daha anlaşılır ifade edebilmek için çalışma kapsamında TÜİK verilerinden Türkiye'de son beş yılda cinsiyete göre interneti kullananlar ve hiç kullanmayanların oranları alınıp tablo haline getirilmiş bulunmaktadır. Buradan hem internet kullanımında kadın erkek farklılığını göz önüne sermek hem de nüfusun toplamına oranla internet kullanım oranını ortaya koymak mümkün olacaktır.

Tablo.3. Cinsiyete göre bireylerin internet kullanım oranı, 2018-2022(%)

<u>Yıl</u>	<u>İnternet Kullananlar</u>			<u>Hiç Kullanmayanlar</u>		
	<u>Kadın</u>	<u>Erkek</u>	<u>Toplam</u>	<u>Kadın</u>	<u>Erkek</u>	<u>Toplam</u>
2018	65,5	80,4	72,9	34,5	19,6	27,1
2019	68,9	81,8	75,3	31,1	18,2	24,7
2020	73,3	84,7	79,0	26,7	15,3	21,0
2021	77,5	87,7	82,6	22,5	12,3	17,4
2022	80,9	89,1	85,1	19,1	10,9	15,0

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Bilgi Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2004- 2022

Tabloda yer alan verilerden hareketle kadınların internet kullanım oranları 2018'den bu yana sürekli olarak artmış buna paralel olarak hiç kullanmayanların sayısı ise her geçen yıl azalmış bulunmaktadır. 2018 kadınlarda internet kullanım oranı %65,5 iken 2022 yılına gelindiğinde bu oran peyder pey artmış ve %80,9 olmuştur. Yine erkeklerde internet kullananların oranı 2018'de %80,4 iken 2022 yılında %89,1 oranına ulaşmış bulunmaktadır. Yine hiç kullanmayanların toplam oranına bakıldığında bu oranın 2018 yılında %27,1 den 2022 yılında %15'e gerilemiş olduğu görülmektedir. Bu durum

Türkiye’de internet kullanmayanların sayısının azaldığına işaret etmektedir. Ancak daha önce öne sürülen devlet yönetiminde erkeksi algının devam ettiği savını, elde ettiğimiz bulgular destekler niteliktedir. Kadınların internet kullanım oranlarındaki artış ve 2022 yılındaki oranı ile erkeklerin internet kullanımındaki artış ve 2022 yılındaki oranın farklı olması ve fazla olması buna işaret etmektedir.

4.4. Dijital Eşitsizlik ve Siyasal Katılım

Dijital eşitsizlik ve siyasal katılım noktasında referans alınan yıllar kapsamında kadın ve erkek vatandaşların internetten kamu kurum ve kuruluşları ile etkileşime geçmelerindeki toplam oranlara bakıldığında her geçen sene artması toplumun kamu hizmetlerini internet üzerinden gerçekleştirme eğilimlerinin arttığını söyleyebilmek mümkün olmaktadır.

Bu durum bize toplumda internet kullanımının yaygınlaşmaya başladığına işaret etmektedir. Bu yaygınlaşmada itici gücün esasen devlet faaliyetlerinin dijital alana kayması ve yürütülmesi olduğu ifade edilebilmektedir. Bunu mercek altında ele almak gerekirse, yine TÜİK’in son dört yılı baz alan, bireylerin cinsiyete göre internet üzerinden yürütülen kamu kurum ve kuruluş faaliyetlerine katılma verilerinden faydalanmak yerinde olacaktır.

Tablo.4. Cinsiyete göre bireylerin son 4 yıl içinde kişisel amaçla kamu kurum/kuruluşlarının yürüttükleri faaliyetlere katılma oranı (%)

<u>Yürütülen Faaliyetler</u>									
<u>Yıl</u>	<u>Kamu kuruluşlarına ait Web sitelerinden bilgi edinme</u>			<u>Resmi formları/ dokümanları indirme</u>			<u>Form doldurma veya doldurulmuş forgönderme</u>		
	<u>Kadın</u>	<u>Erkek</u>	<u>Toplam</u>	<u>Kadın</u>	<u>Erkek</u>	<u>Toplam</u>	<u>Kadın</u>	<u>Erkek</u>	<u>Toplam</u>
2018	31,0	52,5	41,7	18,9	32,1	25,5	24,7	35,6	30,1
2019	34,5	57,5	45,8	20,9	37,5	29,2	29,5	41,6	35,5
2020	38,1	59,4	48,7	18,5	30,6	24,5	23,7	33,4	28,6
2021	47,2	64,4	55,8	21,8	33,7	27,7	27,6	37,0	32,3

Kaynak, TÜİK Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2018-2021

Yürütülen faaliyetler kapsamında kadın vatandaşların kamu kuruluşlarına ait web sitelerinden bilgi edinme oranları incelendiğinde dört yıllık süreçte yüzdeler olarak sürekli artış göstermiş bulunmaktadır yine erkek vatandaşların bilgi edinme oranlarına baktığımızda her geçen yıl artış göstermiş bulunduğu ifade edilebilmektedir.

Yine yürütülen faaliyetler kapsamında vatandaşların resmi form/doküman indirme oranlarına dikkat edildiğinde 2018 yılında yüzdeler olarak 18,9 olan kadın vatandaşların oranı 2021 yılında 21,8'e ulaşmış olduğu görülmektedir. Erkek vatandaşların oranına bakıldığında 2018 yılında %32,1 olan oran 2021 yılında %27,7 olmuş bulunmaktadır. Ve yine internet üzerinden resmi form doldurma ve doldurulan formu gönderme oranlarına bakıldığında ise kadınlar da 2018 yılında %24,7 iken 2021 yılında %27,6 oranına yükselmiştir. Erkek vatandaşların resmi form doldurma ve resmi form gönderme oranlarına bakıldığında 2018 yılında %35,6 iken 2021 yılına gelindiğinde %37,0 olmuştur.

Bu durumda yine bize erkek vatandaşların devlet kurumları ile internet üzerinden etkileşimlerinde, kadın vatandaşlara göre daha aktif durumda olduklarını göstermekle birlikte toplam oran baz alındığında hem erkek nüfusun hem de kadın nüfusun resmi işlerinde devlet ile internet aracılığıyla temas kurma oranlarının bir önceki yıla göre arttığını göstermektedir. Bu durum da kendi içerisinde birtakım zorlukları barındırmaktadır. Bu zorluklardan birisi, dijital iktidara entegre olma konusunda sıkıntı yaşayan vatandaşların ortaya çıkması diğer önemli bir zorluk iktidarın dijital alanına erişebilmede yaşanan cinsiyetçi eşitsizliğin var olmasıdır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

5.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışma esasen devletin dijitalleşmesi durumunun Türkiye kapsamında hangi süreçlerden geçerek gerçekleştirildiğinin açıklanması, DDO'nin ne gibi uygulamaları ortaya koyduğu ve uygulamalarla ne gibi katkılarının olduğu ve bu sürecin yöneten-yönetilen ilişkisi üzerindeki etkilerinin ortaya konması amacını taşımaktadır. Türkiye'nin devlet anlamdaki bu dijital dönüşüm sürecinde hem yöneten hem de yönetilenlerin sisteme entegre olma aşamasında karşılaştığı sorunlar problemin esas konusunu teşkil edecektir. Ayrıca dijital bölünme/açık kavramı kapsamında toplumda teknolojiden yararlanabilmek konusunda yaşanan cinsiyetçi eşitsizliğe dikkat çekilip, dijitalleşen iktidarın hegemonik erkeksiliğinin devam etmesi durumu ile ilgili ulaşılan bulgular açıklanmaya çalışılacaktır.

Özetle çalışmanın edindiği amaç dijital dönüşüm ofisinin dijital dönüşüme dair uygulamalarının neler olduğu, devletin dijitalleşmesinin yöneten- yönetilen ilişkisine sirayetinin ne yönde olduğu ne gibi sorunlarla karşı karşıya kalındığı ve böylesi bir dönüşüm yaşayan devletin niteliğinin nasıl bir boyut aldığı gibi sorulara cevap bulunmaya çalışılacaktır. Çalışma Dijital Devlet kavramının Türkiye'de dijital dönüşüm ofisi bağlamında çeşitli yönleri ile ele alınması ve aynı zamanda cinsiyetçi eşitsizlik kavramına dikkat çekmesi bakımından özgün olup, ilerde bu alanda farklı konu çalışan kişilere kaynaklık edebileceği de düşünülmektedir. Literatürde Devletin dijital dönüşümünü konu alan birçok çalışma ile karşılaşılmış bulunmaktadır. Fakat gerek irdelediği farklı konular, uygulanan yöntem ve cevap aranan sorular gerekse değindiği cinsiyetçi eşitsizlik kavramı yönüyle diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

Karşılaşılan çalışmalardan bahsetmek gerekirse; çalışmamıza en yakın olan dönüşümü Türkiye bağlamında ele alan bir çalışmadır. Karasoy & Babaoğlu (2020), kamuya yönelik sunulan hizmetin ilk olarak internet aracılığıyla sunulmaya başlanmasıyla bütün kurumların üzerine düşen misyonu bu minvalde uygulamalar üreterek zamanla tek bir şemsiye altında bir araya getirilerek sunulmasını ve sistemli bir koordinasyonla hizmetlerin online ortamda sürekliliğinin sağlanması yolunda çalışmaların devam ettiğini konu almaktadır.

İçinde bulunduğumuz yılların gözdesi olan dijitalleşme uygulamaları ile devletin yönetim faaliyeti yeni bir boyut almaya başlamış bulunmaktadır. Dijital dönüşüm ofisi' nin kurulmasının da bu yeni boyuta kurumsal kimlik kazandırmak amaçlı olduğu ifade edilmektedir. Türkiye özelinde dönüşüm çabalarını dijital dönüşüm ofisinin projeleri üzerinden ele almaktadır.

Diğer bir çalışma ise bu çalışmaya kaynaklık eden Mardinli'ye aittir. Mardinli (2019), bu çalışmada kamusal hizmetlerin sunumunda gelişen bilgi teknolojilerinin etkisini ele almış bulunmaktadır. Devletlerinde bu gelişme neticesinde ortaya çıkan dijitalleşmeye uyum sağlamaya çalıştıklarını bu sebeple de devlet yönetimini bu dijital süreçlere uyarlama yoluna gittiklerini anlatmaya çalışmaktadır. Esasen e-devlet odaklı olup bu çalışmadan farklılık arz etmektedir. E- devletin kullanılmaya başlanmasıyla kamu hizmeti sunumunun daha etkin daha şeffaf ve daha hızlı gerçekleştiği sonucuna varılmıştır.

Çalışmayla ilintili farklı bir çalışmada Avaner ile Fedai tarafından ortaya konulmuştur. Avaner ve Fedai (2019), çalışmasında Türkiye'de yönetim sisteminin ofis sitemine dönüşünü ardından dijitalleşme ile kamunun yönetimine yeni bir soluk kazandırılmaya çalışıldığını ve böylece hizmetlerin dijital bir kimlik kazanmasında etkili olunacağı düşünüldüğü sebebi ile yeknesaklığı sağlayıcı bir ofis olan DDO'nun kurulduğu belirtilmiştir. DDO'nin yeni oluşan hükümet sisteminin bir getirisi olarak değerlendirildiği bu çalışmada dijitalleşmenin önündeki tıkanlıkları giderici bir aktör olduğunun altı çizilmiş bulunmaktadır.

Saylam (2022), çalışmasında kavramların yanlış kullanımı üzerinden ayırt edici bir tanımlama yapma yoluna gitmiştir. Ekseriyette birbirleri ile karıştırılan e- devlet kavramı ile dijital devlet ve dijital yönetim yaklaşımı gibi kavramların karşıladıkları manaların farklılıklarını ortaya koymuştur. Çalışmanın sonucunda kavrama yönelik farklı tanımlamaların karmaşıklığa yol açtığı ve her geçen gün daha da tutarsız tanımlamalara maruz kaldığını ifade etmektedir.

Göçoğlu (2020), çalışmasında dijital dönüşümü, nesnelerin internetinin gelişimi üzerinden ele almış bulunmaktadır. Kamuya yönelik hizmet sunumunda gelişen teknolojinin bir yansıması olan nesnelerin internetinin insanların günlük hayatlarını kolaylaştırmalarının yanı sıra devlet mesnedinde hizmet üretme ve üretilen hizmeti sunabilme, vatandaş nezdinde hizmet talep etme de alternatif, hızlı bir reaksiyon veren yeni yöntem olduğunu açıklamayı amaç edinmiştir. İlgili çalışmasında bu konuya dair alan yazın ve raporların taranması ve tasnif edilmesi yöntemini izlemiştir. Akabinde yeni oluşan bu yönetim düzenine dair örneklemelere yer vermiştir.

Tamer ve Övgün (2020), yaptıkları çalışmalarında yeni teknolojinin son sıçrama noktası olan yapay zekayı devlet yönetiminin dönüşümü noktasındaki işlevleri ile konu edinmiş bulunmaktalar. Bu değişim ve dönüşümün yeni kurulan cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile uygulanabilirlik bulduğunu ifade etmektedirler. DDO'nin bu amaçla oluşturulduğu dijital dönüşümde yapay zekâ teknolojilerinin devlet yönetimine entegre edilmesinde ve vatandaşların bu sürece adaptasyonunun sağlanmasında önemli bir role sahip olduğu ifade edilmektedir. Salt yapay zekâ bağlamında DDO'nin önemine değinmesi, mevcut çalışmamızın bu çalışmadan farklı olduğunu söyleyebilmek noktasında yeterli olmaktadır.

Ele alınan bu çalışma örneklerine bakıldığında yapılan çalışmanın görece farklı olduğu noktalar ortaya çıkmaktadır. Gerek yöntem gerek içeriğinin daha geniş olması ve gerek toplumun tamamında önemli kabul edilebilecek konulara (Dijital uçurum, cinsiyetçi eşitsizlik gibi) yer vermesi hasebiyle farklılık içermektedir. Bu sebeple içerdiği konular ile ilgili üzerine tekrardan düşünmek isteyen farklı araştırmacılara alan, buradan hareketle yeni sonuçlara ulaşmak isteyen araştırmacılara da ilham olacağı düşünülmektedir.

5.2.Araştırmanın Kapsamı, Evreni, Örneklemi ve Sınırlılıkları

Çalışmanın kapsamı devlet yönetimlerindeki dijital dönüşümü Türkiye üzerinden gözler önüne sermektir. Devletin yapısındaki bu dijital dönüşümün nasıl gerçekleştiği tarihsel süreçleri ile ele alınmaya çalışılmıştır. Aynı zaman da dijital dönüşümün yöneten-yönetilen ilişkisine sirayetinin ne yönde olduğu ve devlet ile bu dijital ortamlarda devletle muhatap olmada yaşanan cinsiyetçi eşitsizlik problemine de TÜİK verileri üzerinden değinilmiştir.

Öte yandan çalışmanın evrenini Türkiye’de dijital dönüşümün kurumsal bir kimliğe sahip olması amacıyla oluşturulmuş olan DDO’nin uygulamaları ve projeleri oluşturmaktadır. Çalışmanın örnekleme ise az evvel bahsedildiği üzere devlet nezdinde yaşanan dijital dönüşümde örnek ülke olarak Türkiye seçilmiştir. Türkiye’deki gerçekleşen dönüşümün geldiği ve ilerde geleceği nokta DDO’nin uygulamaları ve projeleri aracılığıyla ele alınmaya çalışılmıştır. Bu amaçla DDO’nin resmî web sitesi üzerinden yapılan araştırma sonucu veriler betimsel analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

Çalışmanın bahsi geçen amaçlar çerçevesinde sayılan kriterler göz önünde bulundurularak sınırlılıkları gerçekleştirilmiştir. Dijital dönüşümü tüm dünya devletleri nezdinde ele almak çalışmayı çok uç noktalara götüreceği gereğince, Türkiye Devleti ile ana sınırlandırılması gerçekleştirilmiştir. Çalışma için gerekli olan literatür taraması içerik analizi yöntemi kullanılarak açıklanmaya çalışılmıştır.

5.3. Araştırmanın Yöntemi ve Soruları

Çalışma nitel bir yöntem üzerine kurulmuştur. Nitel araştırma bir bilgi üretme çabası olarak örgütsel yapıları ve toplumsal değişmeyi anlamaya dönük (Strauss ve Corbin,1990) bir süreci içerdiğinden çalışma kapsamında seçilen bir yöntem olmuştur. Genel olarak bir nitel araştırma tanımı yapılırsa “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” (Yıldırım ve Şimşek,2008:9) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu nedenle sosyal bilimlere yönelik araştırmalarda sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Nitel araştırma, derinlemesine tanımlama, yorumlama ve aktörlerin bakış açılarını anlamayı amaçlamaktadır. Bu amaçla nitel araştırmada üç tür veri toplanır (Yıldırım ve Şimşek, 2008:40):

1. Çevreyle ilgili veri; araştırmanın yapıldığı çevrenin psiko-sosyal, kültürel, demografik ve fiziksel özelliklerine ilişkindir.
2. Süreçle ilgi veri; araştırma süresince neler olup bittiği ve bu olanların araştırma grubunu nasıl etkilediğine ilişkindir.
3. Algılara ilişkin veriler ise; araştırma grubuna dâhil olan bireylerin süreç hakkında düşündüklerine ilişkindir

Bu çalışma kapsamında süreçle ilgili verilerden yararlanılarak betimsel ve içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır. Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz türüdür. Bu analiz türünde temel amaç elde edilmiş olan bulguların okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulmasıdır (Yıldırım ve Şimşek,2008). Araştırmada Dijital dönüşüm ofisinin politikalarını yansıtan proje metinleri doküman inceleme içerisinde dahil edilmiştir. Ayrıca www.cddo.gov.tr adresinde yer alan her türlü belge özellikle araştırma sorularının cevaplanması ve yorumlama sürecinde veri olarak kullanılmıştır.

Bu amaçla ilk aşamada analiz için bir çerçeve oluşturulmaktadır. Bu aşamada verilerin hangi temalar altında sunulacağını belirlenmiştir. Temalar belirlenirken Dijital dönüşüm Ofisi web sayfasındaki projelerden faydalanılarak tema olabilecek kelime bulutu belirlenmiştir.

Şekil 1: Kelime Bulutu

Kaynak: www.cddo.gov.tr

Yukarıda yer verilen kelime bulutundan da faydalanılarak araştırma soruları ve temalar belirlenmiştir.

Tablo.5. Araştırma soruları için oluşturulan temalar

Tema	Araştırma Sorusu
Dönüşüm	Geleneksel devlet anlayışından dijital devlete dönüşümde yaşanan değişimler nelerdir?
Veri	Geleneksel devlet ve dijital devlette güç kavramının değişiminde verinin önemi nedir?
Güvenlik	Devletlerin güvenlik algısındaki değişimin dijital boyutu nedir?
E-devlet	Türk Kamu yönetiminin yapısı dijitalleşme süreci ile nasıl bir değişim yaşamıştır?
Yapay Zekâ	Devlet- birey ilişkilerinde sanal sürelerin etkisi nasıl olmuştur?
Hizmet	Dijital devlet anlayışı cinsiyet, eğitim, sosyo-ekonomik yapıdaki farklılıklara etkisi nasıl olmuştur?
Kayıt	Devlet-birey ilişkilerinde gözetlen gözetlenen açısından nasıl bir değişim yaşanmıştır?

Yukarıda belirlenen tema ve sorular çerçevesinde betimsel analizin ikinci aşamasında veriler tematik çerçeveye göre işlenmektedir. Bu çerçeveye göre verilerin hangi temalar altında düzenleneceği ve sunulacağı belirlenir (Yıldırım ve Şimşek,2008:224). Bu aşamada içerik analizi yönteminden de faydalanılarak öncelikle dijital dönüşüm ofisi projeleri içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu aşamada yukarıda verilen temalardan faydalanılarak Maxqda programında kod listesi oluşturularak içerik analizi yapılmıştır. Bu aşamada verilerin okuyucunun anlayabileceği bir dille tanımlanarak açıklanır ve sunulur (Yıldırım ve Şimşek,2008:237-238). Bu süreçte toplanan bilgiler temalar ve kodlar dahilinde işlenmiş bir şekilde sunulmuştur. Bu aşama ayrıca betimsel analizin üçüncü aşamasını da oluşturmaktadır. Betimsel analizin üçüncü aşamasında düzenlenen veriler tanımlanır (Yıldırım ve Şimşek,2008:224).

Betimsel analizin son aşamasında ise tanımlanan bulguların açıklanması, ilişkilendirilmesi ve anlamlandırılması bu aşamada yapılır (Yıldırım ve Şimşek,2008:224). Bu aşamada ise yukarıda tabloda belirlenen temalar altındaki sorular elde edilen verilerle cevaplanmaya çalışılmıştır. Bu cevaplama işleminde betimsel analiz yöntemi ile ulaşılan nitel veriler ile elde edilen bulgular doğrultusunda araştırma sorularına dair yorumlamalara yer verilmiştir.

5.4.Araştırmanın Güvenirlik ve Geçerliliği

Araştırma bilimsel araştırma teknik ve yöntemlerine bağlı kalınarak tarafsız bir biçimde Türkiye’de ve dünyada var ol olan dijital dönüşüm gerçekliğinden yola çıkarak sonuçlandırılmaya çalışılmıştır. Araştırma da herhangi bir güvensizlik unsurunu barındırmaması adına devletin resmî kurumlarının internet sayfalarından geçerliliği onaylanmış verilerden faydalanılmıştır. Elde edilen veriler yine bilimsel analiz metodlarından nitel veri analizine dayanan betimsel analiz yapılarak oluşturulmuştur.

Nitel araştırmanın güvenilir olması, konuya alınan araştırmanın mevcut yapısı, yaşanan süreçlerin tutarlı, doğru ve güvenilir olması ile birebir ilintili bulunmaktadır. Dolayısıyla araştırmacının bir çalışmaya başlarken ki niyeti, tarafsız tutumu, dürüst olması, doğruluğu ve güvenilir olanı referans alması araştırmanın güven ve geçerlilik temellerinden yoksun olamamasına yardımcı olmaktadır. Bu sebeple araştırmacının şahsi ön yargılarını bir kenara bırakarak yol alması verilerin güvenilirlik seviyesini yükseltmesi açısından önem arz etmektedir. Diğer önemli bir hususta nitel olarak yapılan araştırmada elde edilen verilerin güvenilir olması bilginin kaynağına da bağlı olmaktadır. Verilerin toplanma aşamasında doğruluk esaslarına bağlı olarak toplanması akabinde kayıt altına alınması ve sonra analizlerinin gerçekleştirilmesi ve yorumlamalarının yapılması gerekmektedir. Tüm bu gerçekleştirilen aşamaların belgelenme işlemine tabi tutulması gerekmektedir. Bununla birlikte nitel olarak yapılan bir araştırmada mevcut olan güvenilirlik, araştırma yapan diğer araştırmacıların benzeyen yönlerinin olduğu bir çalışma ortaya koymasına ve elde edilen sonuçların yeniden yapılandırılıp değerlendirilebilir olmasına olanak sağlamaktadır. Bütün bunlara ek olarak yapılan araştırmanın ayrıntılarıyla birlikte belgelendirilmesinin yapılması ve yapılan araştırmanın üzerine tekrar düşünülebilir olması önem arz eden diğer bir noktadır (Ravitch ve Carl,2019).

Bu anlatılanlardan hareketle bu çalışma da kullanılan nitel araştırma yöntemlerinin uygulanması sonucu tarafsızlık ve dürüstlük ilkesi gereklerine uygun hareket edilerek çalışmanın geçerlilik ve güvenilirlik temellerinin oluşmasına katkı sağlanmış bulunmaktadır.

ALTINCI BÖLÜM

DİJİTAL DÖNÜŞÜM OFİSİNİN DİJİTAL DEVLET SÜRECİNDEKİ ROLÜNE

DAİR BULGULAR

Çalışmanın amacına uygun olarak elde edilen temaların yorumlanması bu başlık altında alt başlıklar halinde ele alınacak olup belirlenmiş olan sorulara temalar bazında cevap verilmeye çalışılacaktır.

6.1.Dönüşüm Teması

Dönüşen dünyaya entegre olmanın bir zorunluluğu olarak görülen dönüşüm kavramı DDO kapsamında devlet kurum/kuruluşlarının ve halkın dijitalleşmesi anlamına gelmektedir. Bu amaçla DDO'nin web sitesinde dijital dönüşüm sekmesine yer verilerek ofisin nihai hedefi '*insan, iş süreçleri ve teknoloji alanında bütüncül dönüşüm*' sloganıyla ifade edilmektedir (DDDO,2023e,a.g.i.s.). Buradan hareketle dijital dönüşüm ofisi, dönüşümü toplumun her alanında gerçekleştirmek, bugünün teknolojisine ve hızına entegre olabilecek seviye getirebilmek için faaliyetlerini gerçekleştirmektedir.

Araştırma kapsamında dönüşüm kavramı ile alakalı cevap aradığımız "Geleneksel devlet anlayışından dijital devlete dönüşümde yaşanan değişimler nelerdir?" sorusuna yanıt olarak; klasik devlet anlayışında süregelen birçok algı ve yöntemlerde köklü değişimlerin yaşandığı söylenebilmektedir. Devletin ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel ve dahi toplumsal alanlarında dijital dönüşümün getirileri gereğince teknolojik adaptasyon süreçlerin yaşandığı görülmektedir. Geleneksel devletin yöneten -yönetilen ilişkisi kapsamında maskülen yapısını dönüştürerek dijital teknolojilerin takip edildiği küresel ortama uygun modern bir teknolojik devlet kimliği kazandırmaya başladığı söylenebilmektedir. Bu durumda tekno-modern devlet tabirinin de kullanılmasında görece sakınca bulunmamaktadır.

Esasen geniş bir kavram olan dönüşüm kavramı aşağıda ele alacağımız birçok kavramla ilintilidir. Bununla birlikte dijital dönüşüm ofisi bu dönüşüme ön ayak olma misyonunu üstlenir iken dönüşümü alt yapıdan gerçekleştirmek ve bu dönüşümü köklü yetenekler geliştirerek yapma amacına sahip olduğunu belirtmektedir.

Çalışmanın önceki başlıklarında ele alındığı ve açıklandığı üzere DDO'nun ürettiği bütün projeler ve hayata geçirdiği projeler incelendiğinde dönüşümü, genç yetenekleri keşfedip onların eğitilmesi yönünde gerçekleştirmeyi amaçladığı gözlenebilmektedir. Ülkenin kendine has değerlerini koruyarak gelişmişlik düzeyinin çatalarını artıracak dönüşüm süreçlerini bu minvalde gerçekleştirmek ve yaşanan gelişmeleri takip etmek DDO'nun sorumluluğunda olduğu anlaşılmaktadır.

Yaşanan bu dönüşümlerin geleneksel devlet üzerindeki etkilerini Ulutürk'ün Anttirikio' dan aktarımıyla anlatmak fayda sağlayacaktır. Klasik ya da modern anlamda devletlerin sistemlerinin sürdürülebilirliğinin devam etmesi, kendi idaresinin sağlanmasının yanı sıra paydaşları ile olan münasebetlerinin de sağlıklı devam ettirmesine bağlı bulunmaktadır. Bu sebeple yaşanan dönüşümde devlet elektronik süreçlere entegre olurken e-yönetim, e-yönetişim, e-hizmet ve e-demokrasi gibi etkileşimli yeni boyutlara sahip bir yapıya bürünmektedir (Anttirikio,2008:Akt. Ulutürk,2022:99). Bu devletin dijital anlamda dönüşmesinin bir getirisi olarak kabul edilebilmektedir.

Dijital dönüşümü bir başka mecra tarafında ele alacak olursak; OECD tarafınca 2016'da '*Kamu hizmetlerini dönüştürmek için dijital yönetim*' adı ile yayımlanmış bulunan rapora göre, bir devletin dijital olarak dönüşüm diyebilmesi için gerçekleştirmesi gereken üç önemli evre söz konusu olmaktadır. Bu evreler dijitalleşme ardından e- devlet ve ardından dijitalleşme olarak üç aşamada gerçekleşebilmektedir. Bu dönüşümün itici güçleri olarak gelişen toplumda kamu hizmetine yönelik beklentilerin çeşitlenerek artması bu sebep ile modern bir görünüme bürünmesi gereken devletin sistemlerini dijital çağın gereklerine göre tasarlaması böylece etkin, etkili ve verimli hizmet sunumunu gerçekleştirmesi, gibi durumlar temel oluşturmaktadır. Bu sayılan etmenler dijital olarak dönüşen devletin toplum nezdinde güven inşasında önem arz etmektedir. Bireyler katılım, şeffaf yönetim ve güven ortamının hâkim olduğu bir durumda dönüşen devletin yeniliklerine uyum sağlama sürecini daha rahat atlata bilmektedir. Bu amaçla dijital olarak dönüşümünü gerçekleştirmek isteyen devletler buna ilk olarak verimliliğine katkı sağlayıcı şekilde kamu hizmetlerini dijital çağ teknolojileri aracılığı ile sunma yoluna gitmiş bulunmaktadır. Devletler bu dönüşümü gerçekleştirebilmek adına teknolojik olarak yapılan yatırım ile sahip olunan organizasyon ve yönetsel manada yenilikleri de yaşamıştır bu ilk aşamayı gerçekleştirmişlerdir.

Bir diğerk aşama olan ikinci aşamada ise, birey ihtiyaçlarını baz alarak etki ve verimli bir hizmet sunumunu hedeflemektedir.

En nihayetinde son aşamaya gelindiğinde dijital devlet kimliğine bürünen devlette kamu idaresinin modern bir olgunluğa eriştiği daha hesap verebilir daha şeffaf, devlete güvenin daha eminlik verdiği bir yönetim ortamının oluşturulduğu söylenebilmektedir. Devletin sahip olduğu bu dijital devlet kimliği, vatandaşların yönetime dair karar alma aşamalarına katılırken dilek, talep ve ihtiyaçlarını dile getirebildiği ve dolayısıyla bu yolla kamu politikalarının oluşmasında ve yahut düzenlenmesinde belirleyici bir rol aldığı bir devlet düzenine olanak sağlamaktadır. Fakat ülkeler genelinde bakıldığında bu aşamaları kaydeden oldukça az devlet bulunmaktadır (OECD,2016:9-10).

Türkiye Devleti dönüşüm sürecini başlatmış, gerekli yatırımını yaparak hizmetlerin vatandaşlara dijital yollardan sunulmasını sağlayarak daha katılımcı daha şeffaf ve daha hesap verebilir bir modern yönetim sistemi olan dijital devlet kimliğine sahip olmuştur. Çalışmada ele alındığı üzere dönüşümü daha sistemli daha yenilikçi daha teknolojik bir hale getirebilmek için DDO kapsamında faaliyetlerini yürütmeye başlamıştır. Böylece daha bütünleşmiş bir sistem kurmak adına paydaşlarla iletişimi daha koordine edilebilir bir kurum çatısı altında bir araya getirerek, dijital dönüşümünü tamamlamak adına önemli bir yenilik yapmış bulunmaktadır.

6.2. Veri Teması

En ufak bilgi biriminin dahi önem arz ettiği bu teknoloji çağında, veri -daha önce de ifade edildiği üzere, bilginin en küçük birimi manasına işaret etmekte- sahibi ülkelerin bunu sadece teknoloji alanında kullanmayıp sosyal, ticari, siyasi, ekonomik vb. birçok alanda işleyerek kullanmaktadırlar. Gelişmişliğin önemli bir emaresi olarak kabul edilebilen veri üretme (veri madenciliği) ve bu üretilen veriden yeniden farklı değerler üretebilme kapasitesine sahip olabilme günümüz teknoloji çağında yarışabilmek için bir zorunluluk olmaktadır. Böylesi bir durumda küçük bir verinin dahi büyük bir zenginlik olduğu söylemleri yabana atılmayacak niteliğe sahip gözükmektedir. Bu sebeple veriyi üretme, ona sahip olabilme ve bu veriden tekrar yeni değerler üreterek teknolojik gelişmişlik düzeyinde yetkinliğe sahip olabilme devletlerin bu konuda ciddi dönüşüm arayışlarına girmelerine ve buna yönelik çaba sarf etmelerine ön ayak olmaktadır. Türkiye de bu dönüşüm yukarıda ele alındığı üzere DDO önderliğinde gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Çalışmanın yöntemi gereğince merak edilen tematik sorular dan bir diğeri olan, “Geleneksel devlet ve dijital devlette güç kavramının değişiminde verinin önemi nedir?” sorusuna bu elde edilen bilgiler kapsamında cevap vermek gerekirse; geleneksel yönetimlerden modern yönetimlere değişmeyen gerçeklerden biri olarak veri diğeri anlamda bilgi güç anlamına gelmektedir. Önceleri devletlerin birbirleri hakkında ekonomik, askeri, siyasi ve dahası toplumsal bilgiler toplamaları, birbirlerine karşı kendi savunmalarını ve iyileştirmelerini gerçekleştirmelerine olanak sağlıyordu. Bir devletin diğeri devletin eksiklerini ya da fazlalıklarını öğrenmeleri devletlerin bu bilgilere göre aksiyom almalarına katkı yapmaktadır. Günümüzde bilgi hala önemini korurken niteliği değişmiş bulunmaktadır. Dijital anlamda en küçük verinin bile altın önemine sahip olduğu kabul edilmektedir. Bu sebeple devletler dijital dönüşümünü gerçekleştirirken veri üretme, ürettiği veriyi koruma ve veriyi işlerken veriden yeniden değer üretme yoluna gitmektedir.

Dijitalleşmenin getirisi olarak üretilmekte olan verilerin bilgi haline gelmesi, bilgiye dönüşme sürecine ve karar alma mekanizmalarına daha yüksek oranda entegre edilebilir hale gelmektedir. Elde edilen veriler yapılandırılmış veya yapılandırılmamış olsun hizmet sunum noktasında yalnız devletin değil özel sektörün ve diğeri bütün yönetsel mekanizmaların üst seviyelere çıkmasına ön ayak olmaktadır. Verilerin bu faydası etkin karar alma süreçlerine, strateji oluşturma ve olası risklerin yönetimini sağlama gibi hususlarda oluşturduğu iç görülerle mümkün olmaktadır. Böylece bütün sektörlerin dönüşümüne olanak sağlamaktadır. (Marr,2019:Akt.Eravcı,2020:99). Bu durumda devlet tümünden dijital alana taşımış olduğu yönetim ve hizmet uygulamalarında bütün kurum ve sektörlerin dahil olmasını sağlamış bulunmaktadır.

Manuel Castells'in 2004 tarihli "Ağ Toplumu" adlı eserine göre, ağ toplumu, bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT'ler) aracılığıyla dünya çapında oluşturulan bir ağlar bütünü içinde gerçekleşen bir toplumsal ve ekonomik dönüşümdür. Bu dönüşüm, toplumun temel yapılarındaki süreçlerin organizasyonunda, hiyerarşik yapıdan ağ (network) yapısına geçişle birlikte ortaya çıkmıştır (Castells,2004). Devletin bu dönüşüme ayak uydurması elde etmesi ve üretmesi gereken bilgi için zorunluluk olmaktadır. Ağ toplumu, bilgi ekonomisine odaklanarak endüstriyel ekonominin aksine bilgiye yönelmiştir. Bilginin işlenmesi, günümüzde teknolojik gelişmelere bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu nedenle, yeni ekonominin bilgiye dayalı, bilgi üretimine, işlenmesine ve uygulanmasına dayalı küresel ve ağ tabanlı bir yapıya sahip olduğu ifade edilmektedir.

Ayrıca, bilgi ekonomisinin enformasyonel, küresel ve ağ tabanlı bir örgütlenme sistemine dayandığı belirtilir. Yeni ekonominin enformasyonel olması, ekonominin tüm sektörlerinin üretkenliği ve rekabet gücünü, bilgiye dayalı enformasyon üretimine ve uygulama kapasitesine borçlu olduğunu vurgular. Bu bağlamda, 21. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan yeni ekonominin, bilgi merkezli ve ağ tabanlı bir yapıya sahip olduğu söylenebilir (Castells,2010). Dolayısı ile günümüzde devlet açısından bilgiyi sağlayan veri önemli bir güç oluşturmaktadır. DDO de bu noktaya veriye sahip olmanın dışında faydalı değerler üretilme unsurunu ön plana çıkarmıştır.

DDO'nin sitesinde veriye yönelik yapılan incelemelerde, dijital çağa ayak uydurabilmek adına, salt gelişmişliğin en önemli unsurlarından olan veriye sahip olmak amacıyla değil sahip olunan bu veriden yeniden faydalı değerler üretebilen yönetim algısına göre hareket edildiği dikkati çekmektedir. Bu amaçla bahse konu olduğu üzere veriye dayalı birçok proje üretilmiş bulunmakta ve özellikle genç beyinler odağa alınarak projelerin yürütülmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Veriden değer üretebilmek-çalışmanın ilk bölümlerinde ele alındığı üzere- Yapay Zekâ, Nesnelerin İnterneti, Blok Zinciri, Büyük Veri, Bulut Teknolojisi gibi teknolojik yenilikler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Türkiye, DDO kapsamında bu yenilikleri kullanarak veriden değer üretmeyi ulusal veri sözlüğü ve açık veri portalı projeleri aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu nedenle Açık Kaynak Kodlu Yazılım kullanımını yaygınlaştırarak verinin üretilmesi ve bundan değer üretebilecek genç yeteneklerin de gün yüzüne çıkması amaçlanmaktadır.

6.3.Güvenlik Teması

Güvenlik devletler için hayati bir öneme sahiptir. Güvenlik geçmişten bu yana devletlerin temel görevi olarak görülmüştür. Ünlü İngiliz düşünür Hobbes'a göre, devletin temel amacı, toplum içinde düzeni sağlamak, güvenliği temin etmektir. Hobbes'un devlet anlayışındaki bu güvenlik odaklı yaklaşım, bireylerin güvenliği ve toplumun düzeni için güçlü bir otoriteye olan ihtiyacını vurgular. Devlet, bireylerin doğal durumda karşı karşıya kaldığı güvensizlik ve kaosu ortadan kaldırmak için kurulan bir koruyucu bir kurum olarak görülür (Göze,2015). Geleneksel devlet anlayışı güvenliği devletin temel fonksiyonları arasında yer vermiştir. Bu anlayış günümüzde de devam etmektedir. Çünkü bu, hukukun üstünlüğünün sağlanmasını içerir, devlet yasaları uygular ve adil bir hukuk sistemini sürdürmekle sorumludur.

Ayrıca, devlet ulusal savunma ve güvenlik stratejileri geliştirerek sınırlarını korur ve toprak bütünlüğünü sağlar. Geleneksel güvenlik anlayışı dijital dönüşüm ile birlikte yerini farklı güvenlik tehditlerine bırakmıştır. Dijital dönüşüm, devletlerin güvenlik algısında önemli bir değişime yol açmıştır. Bu değişim, özellikle siber tehditlerin artmasıyla birlikte belirginleşmektedir. Geleneksel güvenlik anlayışının yanı sıra, devletler şimdi dijital güvenlik stratejilerini güçlendirmekte ve siber tehditlere karşı daha etkin bir savunma mekanizması oluşturmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın özü itibari ile yaşanan teknolojik dönüşüm beraberinde birçok riski de barındırmaktadır. Bilgiyi elde etmek ve bunu muhafaza etmek ciddi güvenlik önlemleri gerektirmektedir. Geçen bölümlerde de ele alındığı üzere ufacık bir bilgi kırıntısının değerli olduğu bu dönüşüm döneminde gereken güvenliği sağlamakta oldukça karmaşık ve güçtür. Devletlerin devletlere karşı bu güvenliği sağlamaları vatan toprağının korunması ile eş değer kabul edilmektedir. Savaşların dahi boyut değiştirdiği bu dönüşüm yüzyılında devletlerin kendilerini sanal ortamda güvenceye alması bir zorunluluk arz etmektedir. Devletlerin oluşturacağı bu güvenlik sistemleri siber güvenlik kavramı ile kavramsallaştırılmaktadır. Devletler açısından bir risk ortamını içinde barındıran dijital dünyada savunmasız kalmamak adına siber güvenlik duvarlarının inşası önem arz etmektedir.

Devletlerin bu siber duvarlarını oluşturmasında kendi bünyesinde bulunan kamu kurum/kuruluş ve paydaşlarının işleyişindeki bazı problemlerin payı bulunmaktadır. Bunlar (Akmeşe,2020:115);

- Vatandaşların dijital dönüşümün bir getirisi olan siber güvenlik kavramına dair gerekli bilgi ve dikkate sahip olmamaları.
- Devletlerin siber güvenliğe ilişkin genel geçer yasal düzenlemelere sahip olmamaları.
- Olası siber tehditlerin ön görülerek bunlarla ilgili gerekli teknolojik ve kurumsal alt yapıların oluşturulabilmesi için yeterli yatırımların yapılmasının gerekmesi.
- Her yeni gün sistemi farklılaşan ve karmaşık hale gelen siber tehditlere karşı sistemli ve tam olarak organize olmuş bir örgütlenmenin olması önem arz etmektedir. Bu sebeple siber saldırılara yönelik yetkin ve yetişmiş dinamik

kitleye ihtiyaç duyulmaktadır. Olası bir siber tehdit karşısında tepkisiz ve savunmasız kalmamak adına sürekli aktif kalmak ve sürekli yeniliklere uyum sağlamak gerekmektedir. Dolayısıyla siber tehditlere yönelik yetiştirilmiş insanlar bu standartlara uygun olmalıdır.

Türkiye de bu dönüşüme entegre olurken her geçen gün gelişen ve çeşitlenen bilişim teknolojilerine karşı gerekli önlemleri almak zorundadır. Bu sebeple DDO kapsamında Türkiye'nin bu güvenlik duvarının oluşması ve bu güvenliğin sürdürülebilir olması adına çeşitli projeler ve uygulamalar ortaya konmuş bulunmaktadır. Toplumsal yaşamın hemen hemen her alanında hâkim olmaya başlayan dijitalleşmenin, mümkün olabildiğince siber tehditlere karşı siber güvenlik ağı oluşturmak hedeflenmektedir. DDO'nun web sitesi incelendiğinde, toplumu ve devlet yönetimini içeren dijitalleşme süreçlerinde siber tehditlerden korunmak adına eğitimler verilmekte bu eğitimlerde zeminin sağlam oluşturabilmek adına gençlerin eğitilmesine önem verilmektedir. Ayrıca dijital dönüşüm, teknoloji ve siber güvenlik alanlarında ülkedeki eğitimi ve yetişmiş insan gücünü güçlendirmek adına Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi ve Yükseköğretim Kurulu arasında protokol imzalanmıştır. Bu protokol ile Siber Güvenlik Meslek Yüksekokulu dört üniversitede açılması kararı alınmıştır. Bu alandaki yetkinliklerin artırılması, siber güvenlik alanında uzmanlaşmış profesyonellerin yetiştirilmesi ve ülkedeki siber güvenlik açıklarının kapatılması hedefleyen bu tür okullar, öğrencilere siber güvenlik alanında bilgi ve beceriler kazandırmayı amaçlar ve bu da ülkenin siber güvenlik kapasitesini artırabilir (CBDDO,2024a,a.g.i.s.).

Devlet yönetiminde sunulan hizmet ağlarının ve sistemlerin olası siber tehditler karşısında savunmasız kalmasının önüne geçebilmek adına geçtiğimiz bölümler de ele alınan projeler üretilmiştir ve bu projelerin içerikleri incelendiğinde belirli yaş gruplarındaki çocuk ve gençlerin sürece dahil edilmek istendiği ve genç yeteneklerin keşfi noktasında ayrı bir önem ve amaca sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Bu yönüyle Türkiye'nin siber güvenliği sağlamada DDO siber direniş ve siber güçlenmeye toplumun tabandan tavana eğitilmesi doğrultusunda misyon üstlendiği söylenebilmektedir. Siber güvenlik noktasında farkındalığın artırılması için çeşitli kurum/kuruluş ve örgütlerle iş birliği yürütülmekte, böylece yöneten/yönetilen ekosisteminin siber güvenliğe yönelik uyumlaştırılması sağlanmaya çalışılmaktadır.

6.4. E-Devlet Teması

Çalışmanın önceki bölümlerinde ve genelinde ele alındığı üzere e-devlet, dijital dönüşümün devlet yönetimi nezdinde en belirgin yansıması kabul edilmektedir. Çalışma ile ilgili e-devlete yönelik oluşturulan tematik soru olan; Devlet yönetimin sanal ortamdan koordine edilmesi manasına işaret eden e- devlet kavramına Türk Kamu yönetiminin yapısı dijitalleşme süreci ile nasıl bir değişim yaşamıştır? sorusuna cevap vermeden önce DDO'nin web sitesinde dijital dönüşümün en önemli göstergelerinden biri olan e- devlet' e yönelik açıklamalara yer vermekte fayda görülmektedir.

DDO'nin web sitesi incelendiğinde devletin kimliğinin dijitalleşme yolunda önemli adım olarak kabul edilebilecek E- Devlet uygulaması DDO'ü çatısı altına alınarak kapsamı ve niteliği artırılmış bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile DDO'ü dönüşümü ve bu dönüşüm entegrasyonunu E- Devlet şemsiyesi altında bir araya gelen kurum ve kuruluşlar yardımıyla da gerçekleştirmektedir denilebilir. Bugün E-Devlet uygulamasını kullanarak devlet ile muhatap olan vatandaş sayısının güncel hali 64.698.157 kişiye tekabül etmektedir. Hizmet sunumunu gerçekleştiren kurum sayısına bakıldığında ise bu sayı 1.027' e ulaşmış bulunmaktadır. Öte yandan bu kurum ve kuruluşların dijital ortamda sundukları hizmetlerin sayısına bakıldığında bu sayı 7.810' a ulaşmış bulunmaktadır (CBDDO,2024c,a.g.i.s.). Tüm bu verilerden yola çıkarak DDO'nin ve kurumların dijital ortama vatandaşın uyum sağlamaı için dahası devletin dijital dönüşüm alanında yol katetebilmesi ve çığır açması için kolektif olarak hareket ettiğı tespitinde bulunmaktadır.

Oluşturulan soru kapsamında dijital dönüşümün bir getirisi olan e-devlet ile klasik anlamda devlet arasında mukayese kurulduğunda, verimlilik, erişilebilirlik ve etkinlik gibi unsurlarda e-devlet uygulamalarının daha etkili olduğu söylenebilmektedir. Geleneksel devlet modelinde kurum-vatandaş arasındaki ilişkiler yüz yüze gerçekleşmektedir.

Bu işlemler talebin işleme alınması için dilekçe oluşturma, form oluşturma gibi çoğu kâğıt üzerinde gerçekleşen uygulamalar şeklinde gerçekleşmektedir. Sonra işlemler kendini bürokrasi adını verdiğimiz bir sürece bırakmaktadır. Dönüşümle birlikte gelen devletin dijital bir kimlik kazanması sonrasında bu hantallık ortadan kalkmış bulunmaktadır. 7/24 anlayışıyla vatandaşlar istediğı bilgi ve belgelere hızlıca ulaşmaktadırlar (Maraş,2011:127).

Her ne kadar bu dönüşüm sonrasında devletin tanımlanmasında elektronik İbaresini kullanılmaya başlanmış olursa da devletin bünyesinde barındırdığı klasik tanımı değişmemiş bulunmaktadır. Bu durum kullanılan araçlardan, sistemsal yeni özelliklerden ve yeni tekniklerden farklı olarak devletin kökeninde bulunan işlevlerle ilgili bir değişmezliktir. Yani devletin klasik tanımı bu dönüşümden etkilenmemiş aynı içeriğe sahip olmaya devam etmiştir. Farklılık arz eden durum devletin vatandaşlara yönelik temel sorumluluklarını gerçekleştirirken geleneksel yapısından ayrı olarak teknik araçlarla hizmet sunumlarını gerçekleştiriyor olmasıdır.

Uluslararası kuruluşların yayımlamış olduğu ve ülkemizde de yayınlanan raporlara bakıldığında Türkiye’de Dijital Dönüşümün önemli bir aşaması olarak kabul edilebilecek E-devlet uygulamaları başarılı ivme katettiğini doğrular niteliktedir. Elbette yaşanan çeşitli aksaklıklar ve engeller mevcuttur fakat bunlara rağmen başarılı bir çizgide ilerlemekte olduğu söylenebilmektedir (Mardinli,2019:545-546). Özellikle bugün e-devlet bünyesinde faal olan kurumlar ile etkileşimde bulunan vatandaş sayıları göz önüne alındığında etkinlik, verimlilik ve şeffaflık gibi konularda daha hızlı ve aktif dönüşler ve gelişmeler olduğu görülebilmektedir.

6.5.Yapay Zekâ Teması

Yaşanan teknolojik çağın temel unsuru olan yapay zekâ, nesnelerin hareket kabiliyetlerinin geliştiği bir seviyeye ulaşmış bulunmaktadır. Artık ülkelerin gelişmişlik düzeyinin sahip olduğu son teknolojilerle belirlendiği bu çağda yapay zekâ algoritmalarını geliştiren ve bunun üzerine eklenebilecek yenilikler üretebilen bir güce sahip olmak rekabet şartlarına uyum sağlayan değil rekabet şartlarını belirleyen bir konuma yükselmek anlamına gelmektedir. Türkiye’nin de bu rekabet önceliğine sahip olabilmek adına DDO’si kontrol ve yönetiminde stratejik hedefler belirlenmiş bulunmaktadır. Ofisin WEB sitesi incelendiğinde bu stratejik hedef ulusal yapay zekâ stratejisi adıyla 2021-2025 yıllarını kapsamaktadır.

DDO bu stratejinin temel amacını ve yapay zekâ konusunda sahip olduğu vizyonu ‘*müreffeh bir Türkiye için çevik ve sürdürülebilir yapay zekâ ekosistemiyle küresel ölçekte değer üretmek*’ sloganıyla izah etmektedir (CBDDO,2023d,a.g.i.s.). Bu minvalde yapay zekâ alanının da hem değer üretmek hem de ülkenin yararına olan kötücül yazılımları da üretmek olası tehditleri bertaraf etmek adına projeler üretilmektedir. Bu projeler bazında çeşitli tedbirlerde belirtilmektedir.

Yönetime dair kamu hizmetinin vatandaşlara ulaştırılması noktasında yaşanan dijital dönüşümle kamuya yönelik bağımlılık görece azalmakta ve gerekli koordinasyon için sektörlerin bütününe kapsayan bir oluşuma gereksinim duyulmaktadır. Bahsi geçen oluşum için gerekli olduğu düşünülen yapay zekâ politikası veya yapay zekâ strateji bildirgesinin oluşturulması elzem gözükmektedir. Böylece sağlam işlerliğe sahip koordinasyon mekanizması kurulmuş olacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla yaşanan dijital dönüşümde yapay zekaya dayalı kalkınmanın sağlanabilmesi için cumhurbaşkanlığı bünyesindeki ofislerin bütün kamu kurum/kuruluşları ile gerekli koordinasyonu gerçekleştirmeleri gerekmektedir (Akman,2019:49).

DDO'nun 48 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde görevlerine yer verilmektedir. Bu kapsamda yapay zekâ teknolojileri ile DDO'nin devletin düzenleyici işlemlerine farklı bir boyut kazandıracağı düşünülmektedir. Yapay zekâ ile sunulan hizmet ve hizmetler de vatandaşın aktif olarak dijital teknolojilere adapte olmasında ve günün getirilerine göre kendini yenilemesinde her yeni gün bilgilerini tazelemesinde DDO ofisinin katkısı oldukça fazladır. Kamusal hizmetlerde dijital dönüşümün hangi manaya denk geldiğini aynı kararnamede şu ifadelerle anlatılmıştır; “*Dijital teknolojilerin kullanımı ve geliştirilmesi yoluyla ekonomik ve sosyal refahın artırılmasına yönelik insan, iş süreçleri ve teknoloji unsurlarında gerçekleştirilen bütüncül dönüşüm*” (RG,2019).

Dolayısıyla yapay zekâ bağlamında; Devlet- birey ilişkilerinde sanal sürelerin etkisi nasıl olmuştur? Sorusuna cevap vermek gerekirse, devlet-birey ilişkilerinde kısa sürede hizmet sunmak ve hizmet almak mümkün hale gelmesi hedeflenmiştir. Dijital teknoloji kullanımı yapay zekanın varlığı ile mümkün olmaktadır ve sunulan hizmetlerde yapay zekâ ile karşı karşıya kalınmaktadır.

Kişisel bilgiler kullanılarak sunulan hizmetlerde kısa sürelerde hizmeti sunmak ve kişisel bilgilerin korunmasını sağlamak amacıyla uçtan uca şifreli ve belirli sürelerle sınırlı geçerli kodlarla işlemler yürütülmektedir. Buna e-devletin giriş aşamasında bulunan çift aşamalı güvenlik duvarını örnek verebilmek mümkündür.

Sanal süreçlerin hızla geliştiği dijital çağ, devlet-birey ilişkilerini temelde değiştirmiştir. Devletler, dijitalleşme sayesinde vatandaşlarla etkileşimi daha hızlı, erişilebilir ve etkili bir hale getirmişlerdir. Online hizmetlerin yaygın kullanımı, vatandaşların kamu hizmetlerine daha kolay ve hızlı erişim sağlamasına imkân tanımıştır. Ancak, bu süreç beraberinde gizlilik endişelerini getirmiştir. Devletler, vatandaşlardan ve diğer kurumlardan büyük miktarda veri toplayarak, kişisel gizlilik ve veri güvenliği konularında hassasiyeti artırmıştır.

Sosyal medya platformlarının yaygınlaşması ise bireylerin devlet politikaları ve uygulamalarına daha etkin bir şekilde katılımını sağlamıştır. Ancak, aynı zamanda sosyal medyanın manipülasyon ve sahte bilgi yayma potansiyeli, güvenilir bilgi akışını zorlaştırmaktadır. Sonuç olarak, sanal süreçler devlet-birey ilişkilerini daha etkili ve katılımcı hale getirirken, gizlilik, güvenlik ve bilgi doğruluğu gibi konularda yeni sorumluluklar ve zorluklar ortaya çıkarmıştır.

6.6. Hizmet Teması

Devlet olmanın zorunlu bir parçası olan hizmet üretmek ve üretilen hizmeti vatandaşlara sunmak daha önce geleneksel yöntemlerle gerçekleştirilirken artık bu hizmetin belirlenmesi, üretilmesi ve sunulması dijital ortamlarda vatandaşlara etkileşim ile gerçekleştirilmektedir. Devletin dijital kimliğe büründüğü bu teknoloji ve hız çağında sunulan hizmetlerde dijitalleşmiş ve hizmet sunumu böylece evrim geçirmiştir. Yukarıda E-Devlet başlığı altında ele alındığı üzere hizmetler kurumlar aracılığı ile e- devlet çatısı altında sunulmaktadır. 7/24 anlayışı ile hareket edilmekte teknolojinin hızından yararlanılmaktadır.

Hizmet konusunda çalışmanın temel sorusu; Dijital devlet anlayışı cinsiyet, eğitim, sosyo-ekonomik yapıdaki farklılıklara etkisi nasıl olmuştur? Bu soruya cevaben, hizmetlerin online ortamda sunulması öncelikle toplumun bütün yapısında bir adaptasyon problemi yaşattığı söylenebilmektedir. Daha önce devlet kurumlarına gidilip yüz yüze sunulan ve aylarca süren bazı kâğıt yüküne tabi olan hizmetler artık bir klavyeye tabi olarak sanal ortamlarda sunulabilmekte ve daha kısa sürelerde dönüt alınabilmektedir.

Öte yandan elde dilen ve açıklanan bulgular dikkate alındığında Türkiye’de internete erişimde cinsiyet göre eşit olmayan durum vardır. Kadınların internet teknolojilerine erişimi erkeklere göre daha az olduğu görülmektedir. E- devletten hizmet alım noktasında ve yahut sunulan hizmetlere katılım noktasında erkeklere göre geri planda kalmaktadır. Bunda gelenekselleşmiş erkeksi hegemonyanın etkili olduğu söylenebilmektedir. Bu noktada eşitsizliğin önüne geçilmesi içinde birtakım projeler oluşturulup uygulanabilir görüşünde bulunabilmektedir.

Buna ek olarak iktidarın sanal ortamda sunduğu hizmetlere ulaşımında yalnızca cinsiyeti baz almak eksik bir değerlendirme olacaktır. Dijital dönüşüm için yapılmış olan bütün proje ve uygulamalardan bir haber olan kentler ve kent altı yerleşmeler mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bu duruma geçtiğimiz bölümlerde ele aldığımız üzere dijital bölünme tanımlaması yapılmaktadır. Türkiye’de dijital bölünmenin yaşandığı bir devlettir. Çünkü gerekli alt yapının uğramadığı alanlar mevcut bulunmaktadır. Bu sebeple e-devlet uygulamaları kapsamında sunulan hizmetlere ulaşamamalarının yanı sıra internet ağlarına bile teması bulunmayan bölgeler içinde ayrıca bir çözüm gerektiği düşünülmektedir.

DDO kapsamında yürütülen dijital dönüşüm çalışmalarından yüzde yüze yakın bir dönüt mümkün olmasa da yüksek oranda bir dönütün olması adına bu temel alt yapı problemlerinin çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Bu durum sosyo- ekonomik yapıda da kendini göstermektedir. Toplumun ekonomik olarak görece zayıf olan kesimi internetten ve internet aracılığıyla sağlanan hizmetlerden faydalanamamaktadırlar. İnternet ağı için gerekli olan modem ya da internetin kullanılmasında etkili olan aygıt ve araçlara ulaşamamaktadırlar. Bu da zorunlu olarak bir dijital uçurum durumu yaratmaktadır (Akça ve Kaya,2016:316). Bu konuda önem arz eden, iktidarın hizmet sunumunda ayrıştırıcı değil bütüncül bir yöntem izlediğini uygulamaya dökerek en azından bu konular ile ilgili çalışmalar yaparak olumsuzluğu gidermeleri yolunda adım atması olmaktadır.

Tüm bunlara ilaveten Türkiye bünyesinde yaş ortalaması göz önünde bulundurulduğunda 55 yaş üstü vatandaşların internet ortamın da sunulan hizmetlerden gerektiği gibi faydalanamadıkları düşünülmektedir. Sosyal hayatın her anında olan interneti kullanmak ve ondan fayda üretebilmek adına gerekli okur yazarlığa sahip olunması önem arz etmektedir. Bu yaş ve üzeri skalada yer alan vatandaşlar e-devlet ile olan ilişkisini sürdürmekte birilerinin yardımına muhtaç durumdadırlar. Bu da başkalarından yardım talep etme ihtiyacı doğurmaktadır. Kişisel verilerin oldukça önem arz ettiği bu dijital çağda vatandaşların bilgilerini öyle ya da böyle üçüncü kişilerle paylaşmaları veri mahremiyetini ihlale yol açabilmektedir.

Bu sebeple sunulan hizmetten yüksek oranda verim ve dönüt alabilmek adına bu sorunların çözümü önem arz etmektedir. DDO kapsamında yine bu kitlenin sürece dahil olmasına yönelik bir proje üretilerek uygulanmaya konulması bu alanda yaşanan mağduriyetin önüne geçilmesine katkı sağlayarak vatandaşın sürece katılımının daha bilinçli ve daha aktif olmasına da olanak vereceği düşünülmektedir.

6.7. Kayıt Teması

Yaşanan dönüşüme entegre olmak ve farkındalık kazanmak öncelikle yaşanan teknoloji ile tanışmak ile mümkün olmaktadır. Toplumsal yaşamın her noktasına nüfuz etmiş dijital teknolojiler ile insanlar çeşitli teknolojik aygıtlar ile etkileşim kurabilmektedir. Bu etkileşimi yönetsel anlamda gerçekleştirebilmek, devletin dijital dönüşümüne yabancı kalmamakla mümkün gözükülebilmektedir.

Devletin dijital ortamlarda gerçekleştirdiği hizmet sunumlarından faydalanabilmek için öncelik ile ilgili kurum ve kuruluşların sitelerine kayıt oluşturulmaları gerekmektedir. Sanal ortam aslında hiçbir şeyin silinmediği ve kayıt altına alındığı ve bulutta kaldığı bir alemdir. Bu nedenle devlete ait veriler kayıt altına alınarak üçüncü bir tarafın olası saldırılarına karşı uçtan uca şifreleme yöntemiyle koruma altına alınmaktadır.

Bunlarla birlikte kayıt ile alakalı oluşturulan; ‘Devlet-birey ilişkilerinde gözetlen gözetlenen açısından nasıl bir değişim yaşanmıştır?’ sorusuna cevaben, çalışmanın geçtiğimiz bölümlerinde gözetleyen (panoptikon) ve gözetlenen kavramlarına yer verilmesinden hareketle devlet-birey ilişkisinde gözetleyen konumda olan devlet kişilerin devlet işlerinde bütün kişisel bilgilerin almakta ve depolamaktadır. Dijital devlet uygulamaları, devletin bireyler üzerindeki gözlem kapasitesini artırmıştır. Dijital verilerin toplanması ve analizi, devlete bireylerin çeşitli faaliyetleri ve tercihleri hakkında daha fazla bilgi sağlamıştır. Bu durum, devletin vatandaşlarını daha yakından izleyebilmesine ve anlayabilmesine olanak tanır.

Her gün ziyaret edilen sayfalardan kişilerin vatandaşların benlikleri ile alakalı ve tutum ve davranışlarının belirlenebilmesi mümkün olmaktadır. Böylece toplumda hâkim olan genel görüşe göre politikalar üretilebilmekte ve dahası toplum yönlendirilebilmektedir. Bilginin diğer anlamda verinin hâkimi olan aynı zamanda gücünde hâkimi kabul edilmektedir.

Bu açıdan dijital dönüşüm kapsamında gerçekleşen e-devlet kapısından devletin kamu kurum/kuruluşlarıyla etkileşime geçen bireyler aktardıkları bilgilerle bu gücü devletin yetkisine vermiş olmaktadır.

Gözetleyen durumda olan devlet kayıt altına aldığı verilerle; siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal konularda uygulayacağı politikalarda toplumu nasıl ve nelerle yönlendirebileceğini bilmektedir. Dijital olarak dönüşen devletin kayıt altına aldığı veriler sadece ulusal manada değil uluslararası arenada da güç sahibi olmasına olanak sağlamaktadır.

Öte yandan yaşanan dijital çağda toplumda var olan göreceli bir kısmında nitelikli internet kullanıcıları olduğu da hesaba katılmalıdır. Yani teknolojiye bir tık mesafede olan vatandaşlardan interneti çok iyi kullanabilenleri diğer bir ifade ile hackerleri göz önünde bulundurursak onlarda gözetleyen kısımda yer alabilmektedirler. Başka kişi ve/ veya kurumlara yönelik verilere IP adreslerinden erişebilmektedirler. Böylece elde ettikleri veri kayıtlarını güç olarak kullanabilmektedirler.

Türkiye’de E-Devlet Kapısı uygulaması ile bireylerin tek bir uygulama çatısı altında tüm verileri depolanmakta ve hizmet alımları gerçekleştirilmektedir. 2008 yılında 22 farklı hizmetle faaliyete geçen e-Devlet Kapısı, Ağustos 2023 tarihi itibarıyla 3 milyar girişe ulaşmıştır. E-Devlet Kapısı ile sadece hizmet sayısının değil, aynı zamanda hizmet kapsamının genişletilmesi ve bütünlük hizmetlerin dijital ortama aktarılması da hedeflenmiştir (CBDDO,2024b,a.g.i.s.). Yukarıda DDO’nin projeleri kapsamında kendi bünyesinde genç yetenekleri yetiştirmeye yönelik projelerinin var olmasının temel sebebini veri zenginliğini sağlamaya yönelik olduğunu söyleyebilmek mümkün olmaktadır.

SONUÇ

Çalışma geleneksel devlet anlayışından dijital devlet anlayışına geçişte Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm ofisi örneğinde betimsel bir analiz ile değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme neticesinde çalışma içinde yedi tema oluşturulmuş ve yedi farklı araştırma sorusu belirlenmiştir. Bu araştırma soruları çerçevesinde elde edilen sonuçlar özetlendiğinde dijitalleşmeyi devlet aygıtının kullanım aracı olan merkezi iktidar tarafından tüm faaliyet alanlarına entegre edilerek dijital devlet dönüşümünü gerçekleştirmeye çalıştığı ortaya çıkmıştır. Bu dönüşümü iktidarın merkezi düzeyde örgütlenmesi olan Dijital Dönüşüm Ofisi üstlenmiştir.

İktidarlar, devletin dönüşümü konusunda geniş kapsamlı etkiler sağlayabilmektedirler. Özellikle çalışma kapsamı açısından da teknolojik gelişmeleri kullanarak devletin hizmet sunma yöntemlerini ve vatandaşlarla etkileşimini dönüştürebilirler. Dijitalleşme, e-devlet uygulamaları ve yapay zekâ gibi teknolojiler, devletin işleyişinde önemli değişimleri yönetme kabiliyetine sahiptir.

Çalışma kapsamında ele alınan ilk tema açısından da dönüşüm İktidarın merkezi aygıtı olan DDO'nin de en temel temasını oluşturmaktadır. Dijital devlet anlayışına geçiş, geleneksel devlet anlayışından önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu dönüşümde, hizmet sunumunda dijitalleşme ön planda yer almaktadır. Vatandaşlar, çeşitli kamu hizmetlerine çevrimiçi platformlar üzerinden erişebilme ve elektronik ortamda işlemlerini gerçekleştirme imkanına sahiptir. E-Devlet uygulamaları, vergi ödemelerinden sicil sorgulamalara kadar birçok hizmeti daha hızlı bir şekilde sunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, dijital devlet büyük veri analizi ve veri madenciliği gibi teknolojileri kullanarak, veri toplama ve analitik kullanımı alanında da önemli adımlar atmıştır. Siber güvenlik önlemleri artırılarak, dijital devletin veri koruma ve güvenlik konusundaki öncelikleri güçlendirilmiştir. Dijital devlet, aynı zamanda katılımı teşvik eden, iletişimi güçlendiren ve e-katılım araçları ile vatandaşların karar alma süreçlerine aktif katılımını sağlayan bir yapıya odaklanmıştır. Bu değişimler, devletin hizmet sunma biçimini daha interaktif, kişiselleştirilmiş, şeffaf ve etkili bir yönde dönüştürmeyi hedeflemektedir. Dolayısı 'dönüşüm' çalışmanın diğer temaları içinde veri kaynağı oluşturmaktadır.

Çalışmanın diğer teması ise veridir. Bu tema "bilgi güçtür" ifadesi, modernizmin bilim ve rasyonalite odaklı perspektifinde güçlü bir anlam taşıırken modern devletin de temelini oluşturmaktadır. Dolayısı ile Dijital Dönüşüm Ofisi'nin de en temel konularını oluşturmaktadır. Dijital devlete geçiş sürecinde verinin önemi, güç kavramının temel dinamiklerini etkilemiştir. Geleneksel devlet anlayışında güç genellikle fiziksel kaynaklar ve toprak üzerinde yoğunlaşırken, dijital devlette bu paradigmada bir değişim gözlemlenir. Veri, dijital devletin temel güç kaynağı haline gelmiştir. Ancak, bu veri kullanımının etik, güvenlik ve gizlilik konularıyla birlikte ele alınması, dijital devletin sürdürülebilir ve güvenilir bir şekilde var olmasını sağlamak adına kritik önem taşımaktadır.

Bu noktada çalışmanın diğer teması olan güvenlik de veri çerçevesinde değerlendirmelidir. Geleneksel güvenlik anlayışı, askeri ve sınır güvenliği odaklı iken, dijital devirde güvenlik kavramı daha geniş bir perspektife yayılmıştır. Bu noktada DDO'nin de önemle üzerinde durduğu konular arsındadır. Bu noktada önemli projeleri yer almaktadır. Bu projelerindeki temel amaç veri güvenliğinin sağlanmasına yöneliktir. Hem bu alanda uzmanlaşmış personel yetiştirmeyi hem de veri güvenliğini sağlamayı yönelik altyapıyı geliştirmeyi hedeflemektedir. Çalışmanın geçtiğimiz bölümlerinde ele alındığı üzere DDO'nin oluşturmuş olduğu Siber zekâ yarışması, siber kümelenme, 81 ilde siber kahraman, ulusal veri güvenliği, hack İstanbul ve hack Zeugma projeleri hem veri üretmeye hem de üretilen veya elde edilen verilerin güvenliğini sağlamaya yöneliktir. Bu projelerin hedefinde genç beyinler bulunmaktadır amaç ise dijital teknolojilere yönelik yapılan faaliyetlerde milli bir anlayış çerçevesinde ülke olarak kendini geliştirmektir. Verinin elde edilmesi, elde edilen veriden yeniden değer üretilmesi ve verinin olası siber tehditlere karşı korunmasında yetenekli genç vatandaşlardan oluşan nitelik sahibi kadro oluşturmak asıl gaye olarak söylenebilmektedir.

Çalışma geleneksel devletin dijital devlete dönüşümünü ele aldığından devlet hizmetlerinin vatandaşlara, işletmelere ve diğer paydaşlara çevrim içi olarak sunulduğu bir dijital hizmet platformunu ifade eden "E-devlet" teması, devletin hizmetlerini daha erişilebilir, şeffaf, etkili bir şekilde sunmayı amaçlar.

DDO en önemli projeleri arasında yer alan bu uygulama bir yandan etkinlik ve verimliliği ele alırken diğer yandan ise devlet-birey ilişkilerinde gözetilen gözetilen sürecini de farklı bir boyuta taşımaktadır. Bu noktada çalışmanın diğer teması olan 'kayıt' ön plana çıkmaktadır.

Dijitalleşme devlet ve birey ilişkisinde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler, devletin bireylerin özel yaşamlarına daha fazla müdahalesini beraberinde getirmiştir. Dijitalleşme devletlere, vatandaşların çeşitli dijital izlerini takip etme ve analiz etme imkânı sağlar. Bu durum, güvenlik amacıyla kullanıldığında terörle mücadele gibi önemli konularda etkili olabilir. Bireyler, dijital hizmetlerle daha hızlı ve kolay bir şekilde devletle etkileşimde bulunabilir. Ancak bu aynı zamanda kişisel bilgilerin dijital platformlarda paylaşılmasını ve potansiyel olarak kötüye kullanılma riskini de beraberinde getirir.

Çalışmanın bir diğer teması ise dijitalleşmenin hizmetlere daha kolay ve hızlı erişim çıktısının bir diğer tarafıdır. Bu taraf hizmete erişim noktasında yaşanan sıkıntılardır. Bu yaş, cinsiyet, sosyoekonomik yapıya göre değişmektedir. Bu noktada karşımıza dijital bölünme, dijital eşitsizlik gibi kavramları çıkarmaktadır. DDO ofisi çalışmaları içinde bu konuya yönelik bir projenin olmaması çalışmanın en temel sonuçlarından da biridir. Bu sonuçtan da hareketle çalışmanın en temel önerisi; dijital devlet dizaynında önemli bir rol üstlenmiş olan DDO'nin özellikle bu konuda faaliyetlerini arttırarak ana misyonuna katkı sağlayacağıdır.

Teknolojinin gelişip evrilmesine paralel olarak gelişen bu dijitalleşme alanı, toplumu yönlendirme ve yönetmede her geçen gün etkisini arttırmaktadır. Hal böyle iken toplumsal düzenin tesisi için kurulmuş olan iktidar, hitap ettiği toplum üzerindeki etkisini ve tahakkümünü sürdürebilmek ve güç alanını kaybetmemek adına teknolojiye gelişimin getirdiği bu durumu göz ardı etmeyerek bir dönüşüm sürecini başlatmıştır. İktidardaki yaşanan bu dijital dönüşüm yöneten-yönetilen ilişkisini reel ortamdan sanal ortama taşıyarak iktidar ile halk arasında 7/ 24 faal olan bir köprü halini almıştır.

Türkiye'de iktidarın dijitalleşmesi gerekliliğine kayıtsız kalmamış ve dönüşümünü başlatmıştır. Geleneksel anlamda devlet/iktidar kamuya sunduğu hizmet ve işlemleri farklı olarak dijital bir kimlikle e-devlet aracılığı ile bütün vatandaşlara 7/ 24 hizmet verebilecek şekilde sanal ortama sunmuştur.

İktidarın aldığı bu yeni boyutu ile halk bürokrasinin bunaltıcı yorgunluğuna maruz kalmadan sanal ortamda birçok işlemini gerçekleştirmeye başlamıştır. Öte yandan bu dijital iktidarın sunmuş olduğu hizmetleri gerçekleştirebilmek için teknoloji dolayısı ile internetle alakalı yeterli düzeyde bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Bu bilgiye sahip olmayan vatandaşların, özellikle 50 yaş üstü vatandaşların ciddi bir adaptasyon sorunu yaşadığı da bir gerçektir.

Siyasal katılma, seçim süreçleri ve oy kullanma süreçlerinde dijitalleşmenin getirilerinden faydalanıp daha aktif daha sistemli ve zamandan tasarruf sağlanabilecek uygulamalar ortaya koymak katkı sağlayıcı olmak üzere bu süreçte kişilere ait verilerin izni olmadan kullanılması ve bunun üzerine seçim çalışmalarının düzenlenmesi hem hukuk devletine hem de demokrasinin gereklerine aykırılık olarak nitelendirile bilmektedir. Kişisel veri mahremiyetini göz ardı ederek kişilerin davranış, düşünce ve tutumlarını öğrenebilmek adına kişisel bilgileri işleme yukarıda bahsedildiği üzere yaşanmış bir skandaldır. Türkiye’ de bu durumun yaşanabilmesi de olabilecek bir ihtimaldir ancak bu konuyla ilgili güvenlik tedbirlerinin alınmasında devlete önemli görevler düşmektedir.

Tüm bunlarla birlikte, teknolojinin bu kadar gelişmiş olmasına rağmen Dijital bölünmenin bir sonucu olarak Türkiye’de de internet teknolojilerine erişimin mümkün olmadığı ya da kısıtlı olduğu alanlar mevcut bulunmaktadır. Ayrıca iktidarın dijitalleşmesi olgusu iktidarın erkeksi hegemonik yönünden pek fazla bir şey götürmediği görülmektedir. Bu duruma destekleyici sav olarak; toplumdaki cinsiyet eşitsizliğinin dijital imkanlara erişim hakkının kadınlar aleyhine olduğunu ve dolayısıyla kadınların bu anlamda hala gölgede bırakıldığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Akça Baştürk, E. ve Kaya, B., (2016). Toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden dijital bölünme ve farklı yaklaşımlar, *Intermedia International e-Journal*, 3(5), 301-319.
- Akman, E. ve Çetin, M., (2019). Yeni kamu yönetimi anlayışının bir yansıması olarak dijital dönüşüm ofisi, *IV. Uluslararası Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Sempozyumu Kitabı*, Burdur, s.223-231.
- Akmeşe, S., (2020). Kamuda dijital dönüşümün siber güvenlik ve dijital güvence boyutları ve iç denetimin rolü, *Denetim*, (20)108-119.
- Akıncı, A., (2012). Modern ulus devletlerin doğuşu, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 34, 71-82.
- Aksoy, A. ve Türkölmez, O., (2020). Dijital çağa demokrasiyi çağırmak: Cambridge analytica, *Journal of Political Administrative and Local Studies (JPAL)*, 3,(1),4159.
- Akyol Bulut, Ö., (2021). *Dijital devlet*, Tarihsel süreçte devletin dönüşümü: Analog devlet, E-devlet, dijital devlet, Ankara. Gazi Kitabevi.
- Aktan, E., (2018). Büyük veri: Uygulama alanları, analitiği ve güvenlik boyutu, *Ankara Üniversitesi Bilgi Yönetimi Dergisi*, 1(1), 1-22.
- Al, H., (2007). *Bilgi toplumu ve kamu yönetiminde paradigma değişimi*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Anderson, S. vd., (2006). *Dictionary of Media Studies*, London: A&C Black.
- Arıkan, C. ve Yarımbatman, G., (2022). Siyasi iktidarın sınırlandırılması ve anayasal denge denetimi düşüncesinin kökeni, *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2), 554-573.
- Arslan, R. (2016). *Siyaset bilimine giriş*, Bursa: Dora Yayınları,
- Avaner, T. ve Fedai, R., (2019). Türk kamu yönetiminde ofis sistemi: E-devlet uygulamalarından dijital dönüşüm ofisine, *Amme İdaresi Dergisi*, 52 (2), 149-172.
- Bayram, A. K., (2018). *Siyaset bilimi*. Siyasetin dili: Kavramlar ve kurumlar. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Beriş, H. E., (2008). *Moderniteden postmoderniteye, siyaset*, (M. Türköne, editör), 2008. 8. Baskı, Ankara: Lotus Yayınevi.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı (2022). Ülkemizde bilgi toplumuna dönüşüm, <http://www.bilgitoplumu.gov.tr/bilgi-toplumu/ulkemizde-bilgi-toplumuna-donusum/>, ET: 12.12.2022.
- Bochman, A., (2020). *Dijital dönüşüm siber güvenlik*, (Ü. Şensoy, Çev.), İstanbul: Optimist Yayınları.
- Bozkurt, A., (2014). Ağ toplumu ve bilgi. *Türk Kütüphaneciliği*, 28(4), 510-525.
- Brodie, E., Hughes, T., Jochum, V., Miller, S., Ockenden, N., ve Warburton, D., (2011). *Pathways through participation*.
- Baştan, S ve Gökbunar, R., (2004). Kamu hizmetlerinin sunumunda E-devletle ilgili yeni gelişmeler: tümleşik E-devlet sistemlerine doğru. *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, 19(1), 71-89
- Camız, A., (2021). *Siyaset felsefesi sözlüğü*, İstanbul: Yediveren Yayınları.
- Can, M., (2021). İktidarın kaynağı, araçları ve yozlaştırıcı etkisi. Kaygı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 20(1), 212- 238
- Canetti, E., (2019). *Kitle ve iktidar*. (G. Aygen, Çev.), 9. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- CBDDO, (2023a). E- devlet istatistikleri, <https://cbddo.gov.tr/> , E.T: 27.12.2023.
- CBDDO, (2018). DDO hakkında. <https://cbddo.gov.tr/hakkimizda/> , E.T: 21.01.2022.
- CBDDO, (2019). Cumhurbaşkanının milli teknoloji hamlesi ve dijital Türkiye açıklaması. <https://cbddo.gov.tr/haberler/4259/cumhurbaskani-erdogan-hgm-atlas-ve-hgm-kure-uygulamalarinin-tanitilmasi-toreni-nde-dijital-gelisimi-vurguladi> E.T: 31.01.2022.
- CBDDO, (2022a). DDO Organizasyon şeması. <https://cbddo.gov.tr/organizasyon-sema/>, E.T: 21.01.2022.
- CBDDO, (2023b). DDO Projeler. <https://cbddo.gov.tr/projeler/#3173> , E.T: 26.12.2023.
- CBDDO, (2023c). DDO Projeler. <https://cbddo.gov.tr/projeler/#3173> , E.T: 27.12.2023.

CBDDO, (2023ç). DDO Projeler. <https://cbddo.gov.tr/projeler/#3173> , E.T: 27.12.2023.

CBDDO, (2023d). DDO Ulusal yapay zekâ stratejisi 2021-2025. <https://cbddo.gov.tr/uyzs> , E.T: 27.12.2023.

CBDDO, (2023e). Dijital Dönüşüm. <https://cbddo.gov.tr/> E.T: 27.12.2023.

CBDDO, (2022b). DDO Ulusal yapay zekâ stratejisi 2021-2025. <https://cbddo.gov.tr/uyzs> , E.T: 21.01.2022.

CBDDO, (2022c). <https://cbddo.gov.tr/projeler/acik-veri/>, E.T: 27.12.2022.

CBDDO, (2022ç). <https://cbddo.gov.tr/projeler/dijital-turkiye-v1.0/>, E.T:27.12.2022.

CBDDO, (2022d). <https://cbddo.gov.tr/projeler/e-yazisma/>, E.T: 27.12.2022.

CBDDO, (2022e). <https://cbddo.gov.tr/projeler/fikir-maratonu/>, E.T: 27.12.2022.

CBDDO, (2022f). <https://cbddo.gov.tr/projeler/hack-istanbul/>, E.T:27.12.2022.

CBDDO, (2022g). <https://cbddo.gov.tr/projeler/kamu-net/>, E.T: 27.12.2022.

CBDDO, (2022ğ). <https://cbddo.gov.tr/projeler/kaysis/>, E.T: 27.12.2022.

CBDDO, (2022h). <https://cbddo.gov.tr/projeler/tek-durak/>, E.T: 27.12.2022.

CBDDO, (2022ı). <https://cbddo.gov.tr/projeler/ulusalverisozlugu/>, E.T: 27.12.2022.

CBDDO, (2022i). <https://cbddo.gov.tr/projeler/81ilde81siberkahraman/>, E.T: 7.12.2022.

CBDDO, (2022j). <https://cbddo.gov.tr/projeler/siberzekabilgiyarismasi/>, E.T: 7.12.2022.

CBDDO, (2022k). <https://cbddo.gov.tr/projeler/tbp/>, E.T: 27.12.2022.

CBDDO, (2022l). <https://cbddo.gov.tr/projeler/siber-kumelenme/>, E.T: 27.12.2022.

CBDDO, (2022m). <https://cbddo.gov.tr/projeler/hack-zeugma/>, E.T: 27.12.2022.

CBDDO, (2022n). <https://cbddo.gov.tr/projeler/turksat5a/>, E.T: 27.12.2022.

CBDDO, (2022o). <https://cbddo.gov.tr/projeler/sayisal-goz/>, E.T: 27.12.2022.

CBDDO, (2022ö). <https://cbddo.gov.tr/projeler/digiathon/>, E.T: 27.12.2022.

CBDDO, (2022p). <https://cbddo.gov.tr/projeler/dijital-turkiye-v1.0/>, 27.12.2022.

- CBDDO, (2024a). Siber güvenlik sektörünün aranan elemanları geliyor, <https://cbddo.gov.tr/haberler/6767/siber-guvenlik-sektorunun-aranan-elemanlari-geliyor>, E.T: 19.01.2024.
- CBDDO, (2024b). e-Devlet Kapısı 3 Milyar Kullanıcı Girişle Rekor Kırdı!. <https://cbddo.gov.tr/haberler/6781/-e-devlet-kapisi-3-milyar-kullanici-girisiyle-rekor-kirdi->, E.T: 19.01.2024.
- CBDDO, (2024c). E- Devlet İstatistikleri, <https://cbddo.gov.tr/> , E.T: 24.01.2024.
- Castells, M. ve Cardoso, G., (2005). *The network society: From knowledge to policy*, Washington, DC: Johns Hopkins Center for Transatlantic Relations.
- Castells, M., (2008). *Ağ toplumunun yükselişi / enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür*, (E. Kılıç, Çev.), Baskı: 2, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M., (2010). *The rise of the network society: The information age: Economy, society, and culture (V.1)*. West Sussex: John Wiley & Sons.
- Castells, M., (2004). *The network society: Across cultural perspective*. Northampton: Edward Elgar Publishing Limited.
- Cicognani, E., Pirini, C., Keyes, C., Joshanloo, M., Rostami, R., ve Nosratabadi, M., (2008). Social participation, sense of community and social well being: A study on American, Italian and Iranian university students. *Social Indicators Research*, 89(1), 97-112.
- Coşkun, V., (2009). *Ulus-devletin dönüşümü ve meşruluk sorunu*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Çam, E., (2000). *Siyaset bilimine giriş*, 7. Baskı, İstanbul: Der Yayınları.
- Çarıkçı, O., (2010). Türkiye’de e-devlet uygulamaları üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12), 95-122.
- Çelebi, A., (2014). *Sosyolojiye giriş, bölüm: toplum ve siyaset*, 5. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- Çelikkol, Ö., (2008). *Kamu yönetiminde e-devlet yapılanması ve Türkiye için e-devlet model önerisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

- Çukurçayır, M. A. ve Çelebi, E., (2009). Bilgi toplumu ve e-devletleşme sürecinde türkiye, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 59-82.
- Doğan, K. & Arslantekin, S., (2016). Büyük veri: önemi, yapısı ve günümüzdeki durum, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 56 (1), 15-36.
- Doğan, M., (2001). *Büyük türkçe sözlük*, İstanbul: Vadi Yayınları.
- Doğu Öztürk, İ. ve Zeybek, B., (2021). Dijitalleşme ve etik sorunlar: nesnelere interneti teknolojisini gözetim, gizlilik, güvenlik kapsamında değerlendirme, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2021(55), 1-15.
- Dursun, D., (2014). *Siyaset bilimi*, Baskı: 7. İstanbul: Beta Yayınları.
- Dursun, D., (1992). *Din bürokrasisi*, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Duverger, M., (2019). *Siyaset sosyolojisi*. (Ş. Tekeli, Çev.), Baskı: 12. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Düvenci, S., (2018). Devletin köken teorileri açısından devleti doğuran etmenler: çeşitli uygarlıklar ve topluluklar üzerinden bir değerlendirme, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(2),66-93.
- Boz Eravcı, D., (2020). Kurumların dijital dönüşümü: büyük veri. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 11(1), 90-112.
- Erdal, E. ve Ergüzen, A., (2020). Nesnelere interneti (IoT), *Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Dergisi*, 12(3),24-34.
- Eroğul, C., (2013). *Siyaset bilimi: kavramlar, ideolojiler, disiplinler*, Ed. Gökhan Atılgan, E. Attila AYTEKİN, Baskı 3. İstanbul: Yordam Kitap.
- Ertaş, H., (2016). *Teoriden uygulamaya e-devlet*, Yönetişim e-devlet bağlamında kamu yönetiminin dönüşümü, (A. Şahin ve E. Örselli, Ed.), Baskı: 2, Konya: Atlas Akademi Yayınları.
- Eryılmaz, B., (2004). *Bürokrasi ve siyaset; bürokratik devletten etkin yönetime*, Baskı: 2, İstanbul: Alfa yayınları.
- Fabre, C., (2018). *Toplumsal sözleşme*, Çev. M. Fatih DENİZ. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/732621>, E.T:30.05.2023

- Foucault, M., (2019). *Hapishanenin doğuşu*, (M. A. Kılıçbay, Çev.), Baskı: 8, Ankara: İmge Yayınevi.
- Gahi, Y., Guennoun, M. ve Mouftah, H. T., (2016). Big data analytics: Security and privacy challenges. 2016 IEEE Symposium on Computers and Communication (ISCC), Messina, Italy, 952-957.
- Giddens, A., (2000). *Elimizden kaçıp giden dünya*, (O. Akınhay, Çev.), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Göçoğlu, V., (2020). Kamu hizmetlerinin sunumunda dijital dönüşüm: Nesnelerin interneti üzerine bir inceleme. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 615-628.
- Göze, A., (2015). *Siyasal düşünceler ve yönetimler*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Gözler, K., (2007). *Devletin genel teorisi*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Gözler, K., (2018). *Anayasa hukuku*, Bursa: Ekin Yayınları.
- Gözler, K., (2017). Devlet kelimesi üzerine bir deneme, *Türkiye Günlüğü*, 1(129),5-9.
- Gözler, K., (2022). *Anayasa hukukunun genel esasları*, Baskı: 14, Bursa: Ekin Yayınları.
- Graham, S., ve Marvin, S., (2002). *Telecommunications and the city: Electronic spaces, urban places*. Routledge.
- Gül, H., (2018). Dijitalleşmenin kamu yönetimi ve politikaları ile bu alanlardaki araştırmalara etkileri. *Yasama Dergisi*, 1(36), 5-26.
- Gündoğan, A. O., (2002), Devlet ve milliyetçilik, *Doğu Batı Dergisi*, 6(21),181-193.
- Gündüz, M. Z. ve Daş, R., (2018). Nesnelerin interneti: Gelişimi, bileşenleri ve uygulama alanları, *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 24(2),327-335.
- Habermas, J., (2012). *Öteki olmak, öteki ile yaşamak*, (İ. Aka, Çev.), Baskı:6, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Heywood, A., (2006). *Siyaset*, (B. B. Özipek, vd. Çev.), Ankara: Liberte Yayınları.
- Heywood, A., (2014). *Küresel siyaset*, (N. Uslu ve H. Özdemir, Çev.), Baskı: 4, Ankara: Adres Yayınları.

- Heywood, A., (2015). *Siyasetin temel kavramları*, (H. Özler, Çev.), Baskı: 2, Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A., (2019). *Siyaset teorisine giriş*. Güç, (H. M. Köse. Çev.), Baskı: 10. İstanbul: Küre Yayınları.
- Kaba, Ü. & Kadioğlu, M. S., (2018). *İnternet ve demokrasi, teknolojinin gelişen sosyolojisi: Ağ toplumu*, (A. A. Sezgin ve T. Yolcu, editör), Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Kalaycıoğlu, E., (2013). Siyasal atılmanın anatomisi, *Bilim Akademisi Derneği*, 1(148),34-179.
- Karasooy, H. & Babaoğlu, P., (2020). Türkiye’de elektronik devletten dijital devlete doğru. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(23), 397-416.
- Kesgin, B., (2014). *Siyaset bilimi ve kamu yönetimi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Kışlalı, A. T., (2014). *Siyaset bilimi*, Baskı: 16, Ankara: İmge Yayınları.
- Kurt, M. C. ve Tıngöy, Ö., (2016). Dijital ortamlarda toplumsal katılım anlayışı: Sosyal eylem platformları üzerine bir inceleme, *Online Academic Journal of Information Technology*, 7(24), 97-98.
- Machiavelli, (1998). *Hükümdar*, (M. Özay, Çev.), İstanbul: Şule Yayınları.
- Maraş, G., (2011). Kamu yönetimlerinde e-devlet ve e-demokrasi ilişkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(37),121-144.
- Mardinli, İ., (2019). Bilgi teknolojilerinin devlet üzerindeki dönüşümü, dijital devlet (Elektronik (E)-devlet): Türkiye Örneği. <https://www.researchgate.net>. E.T:28.12.2023.
- Marx, K. & Engels, F., (2004). *Siyasi yazılar*. (A. Fethi, Çev.), Baskı: 1. İstanbul: Hil Yayıncılık.
- Marx, K. & Engels, F., (2010). *Komünist partisi manifestosu*. (O. Erdem, Çev.), Baskı: 1. İstanbul: Arya Yayıncılık.
- Mavi, E. E., (2018). *Dijital çağın etkisinde yönetim – siyaset – kent*. Dijital çağ’ın nesnesi kadın’ı tartışmak: Eril dijital çağ’dan cinsiyetsiz dijital çağ’a erişim mümkün mü? *KAYFOR 15 Kitabı*. (E. Akman ve N. Nergiz, editör), Ankara: Detay Yayıncılık.

- Metin, A., (2012). Türkiye’de e-devlet uygulaması ve e-devletin bürokrasiye etkisi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(7),97-108.
- Işık, A., (2020). *Dijital demokrasi. Demokrasinin gelişimi ve dijital demokrasi*. İstanbul: On iki levha Yayınları.
- OECD, (2016). Inter-american development bank, Dijital government in broadband policies for latin america and the caribbean: A dijital economy toolkit, OECD Yayınları, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264251823-15-en>, ET: 20.06.2023.
- OECD. (2016). Digital government strategies for transforming public services in the welfare areas. OECD.
- Oppenheimer, F., (1997). *Devlet*, (A. Şenel ve Y. Sabuncu, Çev.), İstanbul: Engin Yayıncılık.
- Ormanlı, O., (2012). Dijitalleşme ve Türk sineması. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication- TOJDAC*, 2(2), E.T: 17.01.2022.
- Övünç, M., (2013). Yeni medya ve dijital demokrasi: Siyasal yaşamdaki görünümleri olarak ABD örneği. *Dicle Üniversitesi 1. Uluslararası “Siyasal İletişim Demokrasi ve Yeni Süreçler Sempozyumu*, Diyarbakır.
- Özdel, G., (2012). Foucault bağlamında iktidarın görünmezliği ve “panoptikon” ile “iktidarın gözü” göstergeleri. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*. 2(1), E.T: 15.01.2022.
- Özkaya, B., (2013). *Yeni medya’ da demokrasi*, (A. Gül ve S. Üçer, editör). Konya: Literatürk Yayınları.
- Prohaska, T. R., Anderson, L. A., ve Binstock, R. H., (2012). *Public health for an aging society*. JHU Press.
- Proudhon, P. J., (1998). *Mülkiyet nedir?* (V. G. Üretürk, Çev.), İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Ravitch, S. M. ve Carl, N. M., (2019). *Qualitative research: Bridging the conceptual, theoretical, and methodological*. Sage Publications.
- Rousseau, J. J., (2012). *Toplum sözleşmesi*, (V. Günyol, Çev.), 9. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Ruhi, M. E., (2005). Platon'un devletin kökenine ilişkin görüşü ve yansımaları. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(9),250-280.
- Russell, B., (2014). *İktidar*, (M. Ergin, Çev.), İstanbul: Cem Yayınevi.
- Saygılıoğlu, N. & Arı, S., (2003). *Etkin devlet: Kuramsal bir tasarı ve politika önerisi*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Saylam, A., (2022). E-Devlet Kavramının dijital devlet ve elektronik/dijital yönetim kavramları ekseninde değerlendirilmesi, <https://www.proquest.com/openview/806582e9f0e4be42b653ef9257bbb026/1?p-q-origsite=gscholar&cbl=2042287> E.T:25.12.2023,
- Sencer, M., (1987). Toplumların evrimi, *Amme İdaresi Dergisi*, 2(1), 34-36.
- Sönmez, H., (2021). *Kitap tanıtım: İktidar nedir?* Byung-Chul Han, (M. Özdemir, Çev.), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Sözen, H., (2022). Dijital çağda e-katılım aktivitelerinin siyasi boyutlarına genel bir bakış. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 151-170.
- Strauss, A., Corbin, J., (1990). Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques. New Delhi: SAGE Publications.
- Şahin, A., (2008). *Türk kamu yönetiminde yapısal dönüşüm ve e-devlet*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Şener Kocabay, N., (2016). *Dijital iletişime bilgi ve iktidar çevresinden bakmak*. İletişim çalışmaları 2016 kitabı. (A. Z. Özgür ve A. Şişman, editör). Baskı: 1. Adapazarı: Sakarya Üniversitesi Yayın.
- Tamer, H. Y. & Övgün, B., (2020). Yapay zekâ bağlamında dijital dönüşüm ofisi, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 75(2),775 – 803.
- Taner, A., (2012). “Kamu yönetiminde yeniden yapılanma arayışları ve hesap verme sorumluluğuna etkileri”. *Sayıştay Dergisi*. (85), 27-50.
- TBMM BİAK Raporu, (2013). <http://www.biakraporu.org/docs/rapor.kisim5.bolum04>. S.959, E.T: 19.02.2024
- TDK.http://www.tdk.gov.tr/indexphpoption=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5d8137df789168.50411567 E.T:24.11.2022

- Temiztürk, H. Taner, E., (2015). Gözetleyen iktidardan gözetlenen iktidara: Yeni iletişim teknolojilerinin güç paylaşımına etkisi. *Atatürk İletişim Dergisi*. 1(9),38-41.
- T.C. Resmi Gazete-RG, (2023). 1 sayılı cumhurbaşkanlığı teşkilatı hakkında cumhurbaşkanlığı kararnamesinde değişiklik yapılmasına dair 48 sayılı cumhurbaşkanlığı kararnamesi,
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/10/20191024-1.pdf>,
E.T:23.11.2023
- Tinni, S., (2019). Teknolojik gelişmelerin siyasal sürece ve seçmen davranışlarına etkisi. *Turkish Studies*. 14(3),1802.
- Turan, İ., (1986). *Siyasal sistem ve siyasal davranış*, İstanbul: Der Yayınları.
- TÜİK, (2022). [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587) , E.T: 25.12.2022.
- Türkiye Yapay Zekâ İnisiyatifi (2022), <https://turkiye.ai/>, E.T: 25.12.2022.
- Uçkan, Ö., (2003). *E-devlet, e-demokrasi ve türkiye*, İstanbul: Literatür Yayınları.
- Ulutürk, B., (2022). E-demokrasi, dijital devletin demokratik katılım üzerindeki etkileri, (S. ÇİL, editör), Baskı: 1. İstanbul: Eğitim Yayınları.
- Ünal, G. & Uluyol, Ç. (2020). Blok zinciri teknolojisi, *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 13(2)167-175.
- Vergin, N. (2020). *Siyasetin sosyolojisi*, 18. Baskı, İstanbul: Doğan Yayınları.
- Westin, A.F., (1967). *Privacy and freedom*, Atheneum, New York.
- Yayla, A., (2017). *Karşılaştırmalı siyasal sistemler*, Baskı: 4, Ankara: Adres Yayınları.
- Yıldız, M., (2003). Çağdaş kamu yönetimi I., “Elektronik (E)- devlet kuram ve uygulamasına genel bir bakış ve değerlendirme”, (M. Acar ve H. Özgür, editör), Ankara: Nobel Yayınları.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H., (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, 6. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, M., (2009). Enformasyon ve bilgi kavramları bağlamında enformasyon yönetimi ve bilgi yönetimi, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 4(1),95-118.

<http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/digital-age> E.T:24.11.2022

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Ümmügülsüm KABA

Öğrenim Durumu : Lisans

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
3,57	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	2019